ભવનું ભાતું

લેખક
'ચિત્રભાનુ'
મુનિ શ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી મ૦

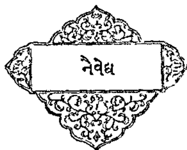
પ્રકાશક
શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હઠીભાઈની વાડી સામે, દિલ્હી દરવાજા બહાર,
અમદાવાદ

પહેલી આવૃત્તિ
સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૮

કિંમત : સવા રૂપિયો

પ્રકાશક
લાલભાઈ મણિલાલ શાહ
શ્રી જીવન-મણિ સદ્વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હઠીસિંહની વાડી સામે, દિલ્હી દરવાજા બહાર, અમદાવાદ

મુદ્રક
ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ શાહ
શારદા મુદ્રણાલય
પાનકોર નાકા અમદાવાદ

ક્ષિતિજની તેજોમય ધાર પર વસતા આદર્શ નરનારીઓમાં આત્મવિલોપન કરનાર મર્યાદેહી મારાં ચિરપરિચિત છે એમણે મને એમના પ્રકાશમય નિવાસમાં આવવા આમંત્રણ મોકલ્યું આ નિમંત્રણના ગૌરવથી મારા આનંદની પાંખો સાગરની સીમા વટાવી દૂર દૂર પ્રસરી અને તે પળે મેં મારા આત્માને ધન્યવાદથી નિહાળ્યો.

મારી પાસે જે કંઈ શ્રેષ્ઠ હતું તે મેં શોધી કાઢ્યું અને મારા જીવનને અનુકૂળ કરી એમના તેજોધામ પ્રતિ જવા સજ્જ થયો.

મનમાં જિજ્ઞાસા હતી. તનમાં તરવરાટ હતો અને પગમાં સ્ફુર્તિ હતી એટલે પ્રકાશનો આ અનન્તપથ મારે મન એક ક્રીડા-વિહાર થઈ રહ્યો

હું ત્યાં પહોંચ્યો પણ ત્યાંનાં ચૈતન્યભર્યાં નરનારીઓને જોતાં, હું મને પોતાને જ હું નાનો લાગ્યો

શું એમનાં પ્રકાશભર્યાં જીવન! એમના મુખ પર સહજ પ્રસન્નતા છે નયનોમાં નેહ છે હૃદયમાં દિવ્યતા છે શ્વાસમાં સુરભિ છે ગતિમાં સ્થિતિ છે અને સ્થિતિમાં ગતિ છે અને એમના પ્રત્યેક આત્મ-પ્રદેશમાં ચેતનાભર્યાં અગમ્ય ઉલ્લાસનો આહ્લાદ છે

સુમન, સુરભિ અને સજ્જનોની વસંત જાણે એમના જીવન-ઉપવનમાં ખીલી છે

આ દિવ્ય જીવનના દર્શનથી મારુ આશ્ચર્ય પળે પળ વધતુ ગયુ. અમૃતાહાર પછીની શાન્ત પળોમાં મે ગગાદેવીને પૂછ્યુ

"અહીંનાં નરનારીઓનાં જીવનમાં આવો અલૌકિક ચૈતન્યરસ ઊભરાતો અને કેમ દેખાય છે? શુ હું જગતની નીરસતામાંથી આવ્યો છુ એટલે કે પછી અહીંના જીવનમા પ્રમાણ કરતાં વધારે રસ છલકાય છે તેથી?"

"આદર્શની જ્યોતને જલતી રાખવા ગઈકાલે જે નરનારીઓએ હસતા મુખે પોતાનાં અશ્રુઓની અજલિ વિશ્વદીપને ધરી, તેમના જીવનમાં આજ આ ચૈતન્યપૂર્ણ શાન્તરસ ઊભરાય તેમાં તમને આશ્ચર્ય લાગે છે?" સહજ સરલતાથી આટલુ કહી ત્યાં હાજર રહેલા પુષ્પ જેવા સુવાસિત અને પૂર્ણિમા જેવા સુવિકસિત પુંપચૂર, અરણિક, ચન્દનબાલા, સુવ્રત અને સુમતિના જીવનમૂળમાં કેવાં વેદનાનાં ખાતર અને કરુણાનાં જળ સિચાયા હતાં, તેની જ્ઞાનગોષ્ઠિ ગગાદેવીએ આદરી.

ભૂતકાલની એ વ્યથાપૂર્ણ કથા સાંભળતાં વર્તમાનકાળનુ રહસ્ય મને મળી ગયુ

પ્રકાશના પ્રદેશની સ્વપ્નયાત્રાના આ ઉજ્જવળ પાત્રોને પ્રાક્કથનની વળી શી જરૂર?

માગશી પૂર્ણિમા ૨૦૧૪,
અમદાવાદ, ૭

—ચિત્રભાનુ

નિવેદન

શ્રી જીવન-મણિ સદ્‌વાચનમાળાના બીજા વર્ષના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે 'ભવનુ ભાતુ' રજૂ કરતાં અમે ખરેખર હર્ષ અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તકના કર્તા મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી 'ચિત્રભાનુ' આજના વિદ્વાન સાધુ-સંન્યાસીઓમાં પોતાની વિદ્વત્તા, વક્તૃત્વ શક્તિ અને ચિંતકપણાને લીધે જુદી ભાત પાડે છે અને નવયુગીન સાધુતાનું એક અનોખું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે એમના મૌલિક વિચારોની ચિનગારીરૂપ આ પુસ્તક બન્યું છે એમ અમે સગર્વ કહી શકીએ છીએ.

વાતાવરણ કે વ્યક્તિ—બે પણ એકધારું જીવન જીવી શકતાં નથી. એમાં નિર્મળ ઉષાદર્શન પણ છે, ને સંધ્યાના ગંભીર રંગો પણ એમાં છે ચંદ્રની ચાંદની પણ એમાં છે, અને અમાવાસ્યાના ગાઢ અંધકાર પણ એમાં છે મનને તાજગી બક્ષે એવી મધુર અનિલલહરીઓ પણ એમાં છે, અને હૈયાને શેકી નાખે તેવાં લૂનાં ઝાપટાં પણ એમાં છે આંધિ, વાવટોળ કે ઉલ્કાપાત પણ એમાં છે, અને મઘમઘ સુગંધ વહાવતી વસંતની બહાર પણ એમાં છે।

વ્યક્તિ અને વાતાવરણ, બન્નેનું એમાં ઝોલાવાનું અને ઝોલાં ઈને પાછા બહાર નીકળવાનું ભાવિ છે જ્યાં ખૂબી એ છે, કે જો જીવતાં આવડે તો જ્યાં જખમ છે, ત્યાં મલમ પણ છે જ્યાં દર્દ છે, ત્યાં તેની દવા પણ મોજૂદ છે કોઈ વ્યક્તિ સંસારમાં એવી નહિ હોય કે જે એમ કહી શકે કે એણે હમેશાં એકધારું સારંગીના તાર જેવું

જીવન માળ્યુ છે! વિસવાદ એનુ નામ જ જીવન! અને વિસવાદી વાગની જીવનવીણાને સવાદી બનાવે એનુ નામ જીવ્યુ સફળ!

કોઈ એવો દાવો કરે પણ ખરો કે મારા જીવનમાં આજસુધી મે સવાદ અને સુખ જ અનુભવ્યાં છે, ત્યારે જવાબમાં આપણને પેલા કવિની ઉક્તિ જ કહેવાનુ મન થાય

'પીપળ પાન ખરત હૈ, હસતી કુપળિયાં,
'મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડિયાં '

ભવની આ મથામણમાં–સસાર સાગરની આ ભરતી–ઓટમાં સ્વસ્થ રહેવા માટે, સ્થિતપ્રજ્ઞ રહેવા માટે આપણા પૂર્વજોએ એક દીવા દાંડી રોપી છે, અને તે છે નીતિસદાચારની, ધર્મની અને પરમાર્થની!

આજના ઘણા આગળ પડતા માણસો વિમાસણમાં છે પૂછ્યા કરે છે, 'ધર્મ શુ? નીતિ શુ? એની વ્યાખ્યા કઈ રીતે થઈ શકે?'

અમે એમની સામે એક જ વાક્ય રજૂ કરી શકીએ અને એને નીતિ, ધર્મ કે નાગરિકતા જે લેબલ મારવુ હોય તે મારી લે

'आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत्।'

આપણને જે ન ગમે, તે બીજાને ન જ ગમે. આપણને ન ગમે તેવુ આચરણ બીજા તરફ ન કરવુ એનું નામ નીતિ, ધર્મ કે સસ્કાર! જેમ કે અમેરિકા પોતાના ઉપર અણુબૉમ પડે એમ ન ઇચ્છતું હોય તો, એણે બીજા પર અણુબૉમ મૂકવાની ઇચ્છા ન કરવી પણ આજ જગતમાં સર્વત્ર સર્પ અને માનવીના જેવો ઘાટ રચાયો છે જીવન ભયથી આક્રાન્ત છે સર્પ માને છે, કે માનવી મને મારશે. માનવી માને છે, કે સર્પ મને ડગી લેશે. અને એ સ્વરક્ષણના ભયમાં એક–બીજાને સહારવામાં બને વ્યગ્ર છે શાન્તિ ખપે છે અને અશાન્તિમાં રાચે છે!

અને એ જ નિયમ માનવકુળો વચ્ચે પણ પ્રસર્યો છે એક પક્ષ

બીજા પક્ષથી અવિભાજ્ય છે. શેઠ નોકરને અને નોકર શેઠને પ્રતિસ્પર્ધી માને છે. કામદાર અને માલિકો વચ્ચે તો ભયંકર ખીણ ખોદાઈ ગઈ છે. વિદ્યાર્થી અને આચાર્ય વચ્ચે મનમેળ નથી. પતિ-પત્ની વચ્ચે ઘણું કહેવાનું છે, પુત્ર બાપ સામે દાવા કરે છે. વર્ગ વર્ગ સામે વિગ્રહે ચડે છે. દેશ દેશ સાથે દાનવના આકારે છે.

આનાં પરિણામ જે આવે તે. પણ એક વાત નક્કી છે કે જો આ દ્વંદ્વોનો સમન્વય નહિ સધાય ને અહિ—નકુલવત્ હશે તો સંસારમાંથી શાન્તિ, સૌજન્ય અને સખ્ય તો વિદાય લેશે જ. પણ જગતને પોતાને માથે સતત દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ દેખાશે. મૃત્યુ અને આપત્તિ સદાકાળ તોળાયેલાં જ રહેશે. સુખનો શ્વાસ, સર્જનનો આનંદ ભાવિ પેઢીના નસીબમાંથી ચાલ્યો જશે. શક્તિ આમોદ અને જીવન-સંગ્રામના કાર્યમાં વ્યાપ્ત રહેશે.

પ્રસિદ્ધ લેખક વિલ્ફ્રેડ વેલોક એક ઠેકાણે પાશ્ચાત્ય જીવન-ક્રમ અને અને તેની બહુ પ્રશસ્તિ પામેલી 'ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિ' વિષે ઉલ્લેખ કરી કહે છે:

'ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિએ પહેલાં તો કાર્યને સ્વયંસંચાલિત અને પુનરાવર્તનશીલ કરીને કામનો પ્રમાર જ ફેંકી નાખ્યો.

'આથી માણસ વધારે ને વધારે યંત્રવત્ કામ કરવા લાગ્યો અને તેનું સર્જક વ્યક્તિત્વ ઓછું ને ઓછું થતું ગયું. માનવીઓ પૂરા માનવીમાંથી વિભિન્ન માણસો બની ગયા.

'આ ફેરફારે માણસને અસંતોષી અને અસ્વસ્થ બનાવી મૂક્યો. આ સ્થિતિમાંથી ઉગરવાના પ્રયત્નોએ વધારે ને વધારે રોજી મેળવવા માટેની અને વધારે ફાજલ સમય મળે તેને માટેની ઝુંબેશોનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.'

'શોધખોળોએ ખાનપાનની સાધનસામગ્રીઓ અને નાના પ્રકારની

રાચરચીલાની માયાજાળ ઊભી કરી. પેન્સિલ છોલવાના સંચાથી માંડીને રેફ્રીજેટર સુધી નવાં સાધનો ગોઠવાયાં આ બધાં નવાં સાધનોને ખપાવવાં હોય તો સમાજના મોટા વર્ગની ખરીદશક્તિ વધવી જોઈએ અને તેને માટે પણ કારીગરોને વધુ રોજી મળવી જોઈએ

'આ રીતે રહેણી–કરણીમાં 'પૈસા ભેગા કરવા પાછળ' ખૂબ ભાર મુકાયો. સદાય વધારે ને વધારે ચીજો ખરીદ્યા કરવી એમાં જ જાણે આખુ જીવનકાર્ય સમાઈ ગયુ સામાન્ય માનવીનો સ્વભાવજ બદલાઈ ગયો

'માણસ ભૌતિક વિષયોમાં રચ્યોપચ્યો રહેવા લાગ્યો, અને માનસિક ભૂમિકા પર જીવવાનુ પ્રમાણ ઓછુ થવા લાગ્યુ

'કપડાંનો વપરાશ તેણે વધાર્યો. ખર્ચાળ ખોરાક ખાતાં તે શીખ્યો. આધ્યાત્મિક રીતે કે બુદ્ધિને સ્પર્શતી રીતો વડે મનોરંજન મેળવવાને બદલે પોતાના આનંદ માટે તે પોતાની આસપાસના વાતાવરણ ઉપર વધુ ને વધુ આધાર રાખવા લાગ્યો આ રીતે છેવટે તે પોતાના દરેક જાતના મનોરંજન કે રમતગમત માટે પણ પૈસા પર આધાર રાખતો થયો

'નાણાં પર રચાયેલી અર્થવ્યવસ્થાની બૂરી અસર એ થઈ કે સ્વચ્છંદ વધતો ચાલ્યો. સ્વચ્છંદની જોડે તેની હરોળનાં બીજા દૂષણો પણ પેસી ગયાં '

છેલ્લે વિદ્વાન લેખક કહે છે કે

'આવી જાતની જીવનપદ્ધતિથી માનવ જાતનાં અધઃપતનની અને આત્મિક અવનતિની નોંધ લે છે '

અમે આ ઉદ્ધરણ જરા લાંબી રીતે ટાંક્યુ તેનો અર્થ એ છે, કે ભારતમાં નહિ પણ ભારત બહાર જેઓ રાજકીય તંત્રમાં પડ્યા નથી તેવા વિદ્વાન ને વિચક્ષણ પુરુષો કથળી રહેલા માનવજીવનને સચિત નજરે નીરખી રહ્યા છે

યુદ્ધ અને ઉચ્ચતાની હરીફાઈ રોજિંદા શાપ બન્યો છે હડતાળો, આપઘાતો ને અનીતિના ગુનાઓનુ પ્રમાણ વધ્યુ છે દુષ્કાળો, અછત અને મોંઘવારી જીવન વ્યાપી તત્ત્વો બન્યાં છે આવેગોને એટના બહેકા વવામાં આવ્યા છે, કે માણસ દારૂગોળાનો જ બની રહ્યો છે સ્ત્રીની આંખમાં વિનાશ છે પુરુષની નજરમાં ભૂખ છે ખૂન તો સામાન્ય બન્યાં છે દાદાઓએ જાણે દુનિયાને વીટી લીધી હોય એમ યુદ્ધ, અકસ્માત અને મોત ડગને અને પગને સામે આવીને ઊભા છે !

બટકુ રોટલામાં જે શાન્તિ હતી, સાદી ઝૂપડીમાં જે ઉચ્ચ પ્રકારનો આનદ હતો, એક ઓઢવાનુ ને એક પહેરવાનુ એમા જે ગૃહસ્થાઈનો સતોષ હતો, એ આજે નષ્ટ થયો છે પગે પચાસ માઈલ ચાલ્યો જતો અને મહિને માસે સગાંનો સદેશાનો પત્ર પામતો માણસ સુખી હતો—ભલે એ આપણને અપૂર્ણ લાગતો હોય–પણ આજે ખોળવા જેવો જરૂર છે એ માણસ કદાચ જગલી હશે, પણ તદુરસ્ત હતો, એ કોલેજમાં નહિ ગયો હોય પણ કોઠાવિદ્યાવાળો ને નીતિવાન હતો એ ફિલસૂફ નહિ હોય, પણ હૃદયવાળો હતો

માણસના હૃદયમાં એક વરૂ બેઠુ હોય છે આપણા જૂના પૂર્વજો એને બાંધી રાખવાની મહેનતમાં માનતા, એને બહુ ખવરાવી ફટાવવામાં ન માનતા, એને જ્યાં ત્યાં હિનચાર કરવા દેવાની છૂટ ન આપતા

આજે એ વરૂને નિર્બંધ રાખવાની કેળવણી અપાય છે જે વરૂ ગઈ કાલે માનવજાતનુ ગુનામ હતુ, માનવજાત આજ એની ગુનામ બનતી જાય છે એક દેશથી બીજા દેશની દુશ્મની, એક પ્રાંતથી બીજા પ્રાંતની ચડસાચડસી, એક કુળથી બીજા કુળની વિશિષ્ટ કુનિનતા ને એક માનવથી બીજા માનવની મોટાઈ–આ માણસના હૈયામાં અડ્ડો જમાવી બેઠેલા વરૂની હુરકાપુરણી જ છે

આ વરૂને જેમણે પોતાની જીવનસાધનાથી નાથી સસા
ની છે, એવા પનોતા પુત્ર

ગાથાને વિદ્વાન અને ચિંતક મુનિરાજ શ્રીચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ પોતાની ચિન્તનપ્રધાન મધુર શૈલીમાં મૂકી, માનવસમાજને જીવનનુ એક નૂતન દર્શન આપ્યુ છે

આવા માનવજીવન માટે–માનવ ભવ માટે ભાથુ શુ? વ્યાસજી કહે છે, એ સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો

'परोपकार पुण्याय
'पापाय परपीडनम् ।'

કોઈને આપણાથી નિરર્થક પીડા પહોંચે તે પાપ

પરના–પડોશીના ભલા માટે મથીએ તે પુણ્ય

આખરે નવનગમની લીટીઓ મૂકીને આ નિવેદન પૂરૂ કરીશુ

ન યો શોક થવ્યુ મુજ ગાન,
જ્ઞાન આ એક જ રે!
વિના ધર્મ નવલ આ સ્થાન
ચલિત સૌ છેક જ રે!

— ટ્રસ્ટીઓ

અનુક્રમ

૧	ભવનું ભાતું	૩
૨	ખીણ અને શિખર	૨૮
૩	શલ્યાની અહલ્યા	૪૦
૪	આતમની અગ્નિપરીક્ષા	૫૫
૫	મૌનનો મહિમા	૬૫
૬	સૌજન્યનુ આસુ	૭૯
૭	દિલની વાત	૯૦
૮	ભવનું ભાતુ	૯૩
૯	આત્મવિલોપન	૧૦૫
૧૦	શોકના તળિયે શાન્તિ	૧૩૬

સર્વ રસથી ભરપૂર છતા નીતિ-ધર્મ પ્રેરક

શ્રી. જીવન-મણિ સદ્‌વાચનમાળા ટ્રસ્ટ

ટ્રસ્ટનું સાહિત્ય

પ્રથમ વર્ષના પુસ્તકો

૧ ભગવાન મહાવીર
લેખક : જયભિખ્ખુ
કિ ૩-૦૦

૨ સુવર્ણકંકણ
લેખક : તિલાલ દેસાઈ
કિ ૧-૦૦

૩ સદ્‌વાચન શ્રેણી-૧
લેખક જયભિખ્ખુ
કિ ૨-૫૦

૪ સૌરભ
લે મુનિ ચંદ્રપ્રભસાગરજી
કિ ૨-૦૦

૫ મતની બાધી પૃથવી
લેખક : જયભિખ્ખુ
કિ ૨-૦૦

૬ સદ્‌વાચન શ્રેણી-૨
લેખક જયભિખ્ખુ
કિં ૨-૫૦

બીજા વર્ષનાં પુસ્તકો

૧ ભગવાન ઋષભદેવ
લેખક જયભિખ્ખુ
કિ ૩-૫૦

૨ વીરતાના પાણી
લેખક ઉષા જોશી
કિ ૨-૦૦

૩ ભવનું ભાતું
લે મુનિ ચંદ્રપ્રભસાગરજી
૧-૨૫

૪ સદ્‌વાચન શ્રેણી-૩
લેખક જયભિખ્ખુ

૫ પુણ્ય અને પાપ
(નવકથા)

૬ અવધૂત આનંદઘન
લેખક પ્રો. ડૉ ધીરુભાઈ

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧૦
પોસ્ટેજ જુદુ

શ્રી જીવન-મણિ સદ્‌વાચનમાળા ટ્રસ્ટ
હઠીભાઈના દહેરા સામે દિલ્હી દરવાજા બહાર, અમદાવાદ

ભવનું ભાતું

[વાર્તાસંગ્રહ]

ભવનું ભાતું

આષાઢી વાદળો વરસીને થાકયા હતા માર્ગમા કીચડના થર જામ્યા હતા, વનસ્પતિ આળસ મરડીને ધરતીપગથી ઊભી થઈ રહી હતી ધરતીએ જાણે ખુશ્બુદાર લીલી સાડી પહેરી હતી નાના નાના વનફૂલોએ એમા ભાત ગૂથી હતી

આ વખતે એક સાધુવૃંદ અટવીનો માર્ગ વીંધીને આગળ વધી રહ્યુ હતુ, પણ હવે આગળ કદમ ઉઠાવી શકાય તેમ ન હતું માર્ગમા નાની નાની દેડકીઓ કૂદી રહી હતી લાબા લાબા અળસિયા તરફડી રહ્યા હતા જીવજંતુઓનો ઉપદ્રવ વધી ગયો હતો, અને વોકળામા પાણી બે કાઠે છલકાઈ રહ્યા હતા

મુનિવૃંદના નાયક વિચારમા પડયા હવે આગળ કેમ

વધયું ? શહેર અહીથી ઘણુ જ દૂર જણાય છે આષાઢી પૂનમને હવે માત્ર ચાર જ દિવસ બાકી છે મુનિએ ચાર મહિના તો એક સ્થાને રહેવુ જ જોઈએ, પૂર્ણિમા પછી પ્રવાસ થાય નહિ

હવે ન આ અટવીમા રહેવાય કે ન આગળ વધાય !

એ જ સમયે આ અટવીમા મુક્તગાન ગાતો એક પડછંદ માણુમ ચાલ્યો આવતે દેખાયો એના મુખ પર પ્રતાપ હતો, બાહુમા બળ હતું ખભે ધનુષ્ય હતુ અને પીઠ પર બાણનું ભાથુ હતુ

ખડકની જેમ અડગ એ આગતુક થભ્યો, અને જાણે પૂર્વ–પરિચિત ન હોય તેમ એણે પૂછ્યુ 'સત ! અત્યારે, આવા ભયકર જગલમા આપ કયાથી ? ચાર દિવસ પછી તો પૂનમ છે શહેર અહીંથી ચાલીશ ગાઉ દૂર છે માર્ગ પાણીથી ભરાઈ ગયા છે, ચાતુર્માસ કયા કરવા ધાર્યું છે ?'

આગતુકની ભાષા કઠક હતી, છતા એમા સસ્કારિતાની છાટ હતી સાધુઓને લાગ્યુ કે મુનિઓના ધાર્મિક આચારનો આ જાણકાર છે, નહિ તો આ નિર્જન વસતીમા રહેતા માણસને ચાતુર્માસની અને વિહારની કલ્પનાય કયાથી હોય ?

આચાર્યે કહ્યુ 'ભાઈ ! અમે ભૂલા પડયા છીએ નીકળ્યા તો હતા અષ્ટાપદ જવા, પણ વર્ષા થતા ઘાસ ફૂટી નીકળ્યુ પગદડી ભૂસાઈ ગઈ, અને અમે ત્રણ દિવસથી અહીંતહીં ભમીએ છીએ શહેરમા પહોચાય તેમ લાગતું નથી તમે આટલામા કયાક વસતી–રહેઠાણ ન બતાવો ? મુનિને તો શુ શહેર કે શુ વગડો ! તમે મજુરી આપો તો આ ચાર માસ અહી જ તપ–જપથી ટૂકા કરી નાખીએ '

આગતુક ક્ષણભર વિચારમા પડયો એક ક્ષણમા તો એના મુખ પર અનેક ભાવો રમી ગયા ધીરેધીરે એના લોહીમા રહેલા ઉત્તમ સસ્કારોએ એના પર વિજય મેળવ્યો ખીણ ભણી આગળી ચીંધતા આગતુકે કહ્યુ

'આ ટેકરીઓની ઓથમા ઝૂપડીઓ દેખાય છે ને? એ ભીલની પલ્લી છે ત્યા અમે રહીએ છીએ તમારે વસતી જોઈતી હોય તો ત્યા મળશે પણ એક શરત છે, એ શરત તમે પાળો તો તમે ત્યા ખુશીથી રહી શકો '

સઘવૃદના નાયક આચાર્ય સુસ્થિત સમયજ્ઞ હતા માણસને પારખવાની નૈસર્ગિક દૃષ્ટિ એમને મળી હતી ઝવેરી જેમ હીરાને પારખે તેમ એ માણસને પારખતા એમણે આ માણસમા રહેલી સસ્કારિતા જોઈ લીધી અને પૂછયુઃ 'ભાઈ ! શી શરત છે, તમારી?'

પડછદ દેહ જરા ટટ્ટાર કરતા નિખાલસ અને સ્પષ્ટ શબ્દોમા એ પલ્લીવાસીએ કહ્યુ 'જુઓ, અમે રહ્યા લૂટારા અને તમે રહ્યા સત આપણા બનેના માર્ગ જ ન્યારા અમારો માર્ગ મારવાનો અને તમારો માર્ગ તારવાનો અમારો ધર્મ લૂટવાનો અને તમારો ધર્મ આપવાનો એટલે તમે અમારે સગે ચડો તો તમે બગડો, અને અમે તમારે સગે ચઢીએ તો અમારો રોટલો રઝળે

'છતા તમારે વસતી જોઈતી હોય તો હુ આપુ, પણ એક શરતે તમારે અમારી દુનિયામા દખલ ન કરવી મારા હાથ નીચે પાચસો લૂટારા છે અમારો ધધો છે લૂટ, ખૂન ને ચોરી અમારા કોઈ પણ માણસને તમારે ધર્મનો ઉપદેશ ન આપવો ૮

જાણુ છુ કે તમારો માર્ગ સાચો છે, સારો છે, પણ અમારા માટે નકામો છે અહિંસા સ્વીકારીએ તો ખૂન કેમ થાય? લૂટ ન કરીએ તો પેટ કેમ ભરાય? આપ અહીં ખુશીથી રહો, પણ શરત અમારી ધ્યાનમા રાખજો નહિ તો '

લૂટારાની આ નિખાલસ વાત સાભળી આચાર્યને આનદ થયો એનુ વક્તવ્ય કેટલુ સ્પષ્ટ હતુ ને છતા કેટલી બધી સમજણથી ભરેલુ હતુ? આચાર્યનુ હૈયુ લોભાયુ એમને થયુ હજારો બકરાઓને બોધ આપવા કરતા આ એક સિહને પ્રતિબોધ્યો હોય તો કેવુ સુદર? પણ એ પ્રતિબોધ પામે ખરો? સાવ અસભવ. અરે, જ્યા ઉપદેશને સભળવાની જ ના પાડે છે, ત્યા બોધની તો વાત જ શી કરવી? છતા હિમતવાને શ્રદ્ધા ન ખોવી આશા અમર છે સાચા પુરુષાર્થીને કશુય અશક્ય નથી

આચાર્યે એની વાત સ્વીકારી લીધી

ચારે બાજુ ઊચા ઊચા પર્વતોની દીવાલો હતી, અને એની વચ્ચે નાની નાની ટેકરીઓ પર કેટલીય છૂટીછવાઈ ઝૂપડીઓ હતી ઝૂપડીમા વસનો પ્રત્યેક માનવી કાળના અવતાર સમો હતો એનો શ્યામ રગ, કાળી દાઢી, વળાક લેતી મૂછો, કદાવર દેહ અને બુકાની બાધેલુ મો જોતા જ સામાન્ય માણસ તો ડળી જતો

આ મહાકાળોની દુનિયામા સાધુઓએ પોતાનુ સ્થાન જમા વ્યુ.

નિસર્ગના આ શાન્ત વાતાવરણમા સાધુઓ મૌનમા મસ્ત રહેતા આત્મસાધનામા મગ્ન રહેતા જ્યારે લૂટનો માલ લઈ ચોરો આ સાધુઓની વસતી પાસેથી પસાર થતા ત્યારે ક્ષણભર તો

એમના હૈયાના અંધારિયા આકાશમા પણ ત્યાગની પ્રભા ઝગમગી જતી, પણ ચોરો એ પ્રકાશમા વધારે ન થોભતા એ પોતાના ઘોડાઓને આગળ દોડાવી મૂકતા !

ચોરો લૂંટવામા મગ્ન હતા, સાધુઓ જપ-તપમા મગ્ન હતા ચાર મહિના વાયુના ઝકોરાની જેમ વહી ગયા.

ગ્રીષ્મ ઋતુમા નદીના કિનારા પરથી પસાર થતા માણસને પણ શીતળતાનો સ્પર્શ થાય છે, તો શુ સાધુતાના કિનારા પર રહેલને એની મૌન ભરી શીતળતા ન સ્પર્શે ?

કારતક સુદ પૂર્ણિમાના નવપ્રભાતે આકાશમા સૂરજે પ્રકાશની પીચકારી મારી ત્યારે સાધુઓએ વિહાર માટે કેડ બાંધી પલ્લીપતિએ આવી ભાવપૂર્વક નમન કર્યું સાધુઓ આગળ વધ્યા પલ્લીપતિ પણ એમને વિદાય આપવા થોડે સુધી એમને પગલે પગલે ચાલ્યો, પણ એના હૃદયમા કંઈક મંથન હતુ ચાર ચાર મહિના સુધી સાધુઓ એમની પલ્લીમા રહ્યા હતા, પણ કેવા શાંત તહી ! ન કોઈની અધી, ન કોઈની પાછી ! ન બોધ કે ન ધૃણા ! કેવી પ્રેમભરી નજર !

પલ્લીપતિ વિચારી રહ્યો, સાધુઓએ મૌન રહીને જાણે વ્યાખ્યાન આપ્યુ હતુ સત્ય અને સયમની મૂક હવા ઊભી કરી હતી ! આજે એ હવા કામ કરી રહી હતી.

પગદંડીના વળાંક આગળ આચાર્ય સુસ્થિત થભ્યા એમણે છેલ્લી વિદાય માગતા કહ્યુ 'પલ્લીપતિ ! તમને એક પ્રશ્ન પૂછુ ? તમે કહ્યુ હતું કે ચાતુર્માસમા અમારે તમારા સબધી કાંઈ જ ન પૂછવુ, પણ આજ એ ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયુ છે, સાથે તમારી એ શરત પણ પૂર્ણ થઈ છે એટલે કહો તો કંઈક પૂછુ '

આચાર્યની સચમભરી સહૃદયતાએ પલ્લીપતિના હૈયાનો કબજો લીધો એ ગળગળો થઈ ગયો બોલ્યો, 'પૂછોને પ્રભો! જે પૂછવું હોય તે પૂછો હું આપનાથી કોઈ વાત નહિ છુપાવું '

'તમે કહો છો કે હું ચોર છું, પણ તમારા સસ્કાર તો ચાડી ખાય છે કે તમે કોઈ કુલીન વંશના છો તમારામા રહેલા કેટલાક ગુણો મને આકર્ષી રહ્યા છે, ભાઈ! તમારું પોતાનું કુળ એ ચોરનું કુળ હોય ના '

આચાર્યની પ્રેમવાણીથી પલ્લીપતિનું હૃદય પીગળવા લાગ્યું મીણને ગરમી મળતા એ ઓગળે એમ એનુ હૈયું આચાર્યની પ્રેમ-ઉષ્મામા ઓગળી રહ્યુ એને પોતાનો ભવ્ય ભૂતકાળ સાભરી આવ્યો એની આખમા વેદનાના આસુ આવ્યા—જાણે પહાડ ભેદીને જળધોધ બહાર આવ્યો બને હાથવતી પોતાનું કપાળ દાબતા એણે કહ્યું

'પ્રભો! પ્રભો! એ જૂની વાત ન પૂછો જિગરના કેટલાક ઘા અપ્રગટ જ સારા હું અત્યારે કોણ છું એટલું જાણો એ જ પૂરતું છે!'

આચાર્યને આગળ વધવુ હતું તાપ વધી રહ્યો હતો, છતા એ થભ્યા એમની રત્નપારખુ નજર કહી રહી હતી કે ઝવેરાત અહી જ છે આ કોલસામાથી જ હીરો મળવાનો છે એ જરા નજીક આવ્યા, પિતા પોતાના પુત્ર પર જે વાત્સલ્યથી હાથ મૂકે તે વાત્સલ્યથી હાથ મૂકતા એમણે કહ્યું, 'પલ્લીપતિ! સ્મૃતિના અગારા પર શા માટે રાખ ઢાકી રાખો છો? એ તમને અદર ને અદર બાળ્યા કરશે એને બહાર લાવો, જ્ઞાન અને પશ્ચાત્તાપના વારિથી એને બુઝાવી નાખો '

આચાર્યના સ્નેહભીના વચનો પલ્લીપતિના હૈયામા ઊડે ઊડે ઊતરી ગયા. ગિરિરાજ જેવો અડગ દેખાતો પલ્લીપતિ સહજમા બાળક જેવો નાનો અને નિર્દોષ થઈ ગયો આસુને લૂછતા એણે કહ્યુ 'પ્રભો! મારી આ વેદનાની ભઠ્ઠી તમારા ભાવભર્યા જ્ઞાનવચનોથી પણ નહિ ઠરે એ મને ઠારીને જ ઠરશે છતા હુ મારી વ્યથા આજ આપની પાસે ઠાલવુ છુ

'મારો જન્મ ટીપુરીના રાજા વિમળયશાને ત્યા થયો હતો મારી માતાનુ નામ સુમગલા હતુ મારુ નામ પુષ્પચૂલ મારે એક બહેન હતી એનુ નામ પુષ્પચૂલા

'હુ મારા પિતાનો એકનો એક પુત્ર હતો, એટલે તેઓ મને ઘણા જ લાડથી ઉછેરતા અતરની ઓશિયાળ તો જાણો જ છો મને દરેક પ્રકારની સ્વતત્રતા હતી દાસ–દાસીઓ મારી આજ્ઞા ઉઠાવવા સદા તત્પર રહેતા. સૌ ઝૂકી ઝૂકીને પ્રણામ કરતા, પણ જેમ શ્રીમત ઘી–દૂધ પચાવી શકતો નથી, તેમ અધૂરા ઘડા જેવો હુ આ સ્વતત્રતા ન પચાવી શક્યો માતા–પિતાના વાત્સલ્યનો મે દુરુપયોગ કર્યો

'ધીમે ધીમે મારામા સ્વચ્છદતા આવતી ગઈ મારી ઉન્મત્તતાથી, મારા તોફાનથી મને લોકો પુષ્પચૂલને બદલે વકચૂલ કહેવા લાગ્યા! પ્રજા મારાથી ત્રાસી ગઈ

'મારા આશ્રયને લીધે જુગારીઓ મત્ત થઈ ફરતા. મદિરા-પાનથી ડોલતી આખો લઈ હુ ઘોડાને નગરીના રાજમાર્ગ પર પૂરપાટ દોડાવતો મૂક અને નિર્દોષ પ્રજાજન હડફેટમા આવતો, ત્યારે એને કયા વાગ્યુ છે એ પૂછવાને બદલે, એ હડફેટમા કેમ આવ્યો, એમ કહી ધમકાવી હુ એને ફટકા મારતો. મારા આ જુલમ-થી ત્રાસેલી પ્રજાએ મારા પિતા પાસે ફરિયાદ કરી પિતાએ મને

મમતથી સમજાવ્યો પણ હુ ન સમજ્યો માતાએ વાત્સલ્યની શિખામણ આપી પણ એ શિખામણને મે ઠોકરે મારી પ્રેમાળ માતાએ વહાલના જળથી મને સિંચ્યો પણ હુ ન પલળ્યો–કારણ કે સ્વચ્છંદતાથી હુ પથ્થર બન્યો હતો!'

એટલુ વાકય ઉચ્ચારતા પલ્લીપતિનો કંઠ ભરાઈ આવ્યો થોડી વારે સ્વસ્થ થઈ એણે આગળ ચલાવ્યું 'માતાપિતાની આ મમતાને મે નબળાઈ માની અને હુ વધારે તોફાની બન્યો દરરોજના દિવસે તો મારા તોફાનો ગામે પહોચ્યા ત્યારથી કંટાળેલા પિતાએ આખર મને તડકારો આપતા કહ્યુ 'જા, પાપી! અહીથી ચાલ્યો જા મને તારુ મો બતાવીશ નહિ તારાથી મારી આખી પ્રજા ત્રાસી ગઈ છે'

'આ શબ્દોએ મારા કાળજામા ઘા કર્યો હુ તેજ ક્ષણે ઘરથી બહાર નીકળી પડ્યો મારી નાની બહેન મારી સાથે જ આવી બધા વિખૂટા પડે તોય મારી નાની બેન મારાથી વિખૂટી પડે તેમ ન હતી અમારો ભાઈબહેનનો પ્રેમ પુષ્પ અને પરાગ જેવો અતૂટ હતો અમે ચાલતા ચાલતા આ અટવીમા આવી ચડયા ત્રણ ત્રણ દિવસના અખંડ પ્રવાસથી મારી વીરભગિની પણ થાકીને લોથ થઈ ગઈ હતી એણે કહ્યુ 'ભાઈ!'

'મે પુષ્પચૂલાની સામે જોયુ તો છોડ પરથી કરમાઈને ખરી પડતા ગુલાબની જેમ એ ઢળી પડવાની અણી પર હતી એને એક વૃક્ષ નીચે બેસાડી હુ ખાનપાનની શોધ કરવા નીકળ્યો ત્યા સામેથી એક ભીલ આવતો દેખાયો હુ થભ્યો મે એને મારી હકીકત સમજાવી એટલે એણે એના પલ્લીમા આવવાનુ અમને આમંત્રણ આપ્યુ

'તેજ આ પલ્લી, જ્યા આપ ચાર મહિના સુધી રહ્યા તે

દિવસથી અમે અહીં જ છીએ એ વૃદ્ધ, ભલો ભીલ મરી ગયો. હવે એના સ્થાને હું આવ્યો છું પાચના ભીલ મારા હાથ નીચે છે આ સિહગુફાનો હું બેતાજ બાદશાહ છું ચોરી, લૂટ ને ખૂન એ મારો ધધો, મારુ નામ પડે ત્યા મોટા ચમરબધી પણ ધ્રૂજી ઊઠે છે!

'પણ આજ જ્યારે એ મમતાળુ માતા અને પ્રેમાળ પિતાને યાદ કરુ છુ ત્યારે હૃદય વિષાદની છાયાથી ગમગીન થઈ જાય છે અને આખો આસુથી છવાય છે

'શુ કહુ? આજે એ આ દુનિયામા નથી માતા-પિતાનો પ્રેમ જગતમા કયાય થયો છે? અમારા વિયોગમા એ અમારી પાછળ ઝૂરી ઝૂરીને મરી ગયા પણ હુ અભાગી એવો કે એમની અતિમ ક્રિયા વખતે પણ ન જઈ શક્યો જેમણે મને પ્રેમથી પોષ્યો, એમને જ મે દગો દીધો પ્રભો! આ મારી દુ ખ જીવનકહાણી છે!'

આકાશ ભણી મ ડાયેલી ધ્રુવના તારા જેવી એની આખે માથી બે આસુ ટપકી પડ્યા

આચાર્ય સહૃદયભાવે બોલ્યા 'પુષ્પચૂલ! આનુ નામ જ જીવન! હુ જાણુ છુ કે તારો જીવનપથ પાપની ખીણમા થઈને જઈ રહ્યો છે, છતા ત્યા પણ પ્રકાશને અવકાશ છે આવી ખીણમાથી પણ નિયમના પગથારદ્વારા માનવી ઉપર આવી શકે છે આજ મારુ હૃદય કહે છે કે પુષ્પચૂલને કઈક આપ, કઈક જીવનપાથેય-ભવનુ ભાતુ આપ હુ તને ભવના ભાતા જેવા ચાર નિયમો આપુ છુ, જે આકરા નથી છતા તારા માગમા સહાયક બની રહેશે —

'પહેલા નિયમ–

'હું ઇચ્છું છું કે તું કોઈની હિંસા ન કર, પણ એ તારા માટે અશક્ય છે તો આટલું કર, કોઈ પણ ઠેકાણે ઘા કરતા પહેલા સાત ડગલા પાછા હઠવું અને સાત વાર પ્રભુસ્મરણ કરવું

'કબૂલ છે, ધર્મના અવતાર!' લૂટારો બોલ્યો

'હવે બીજો નિયમ–

'હું ઇચ્છું છું કે તું સાદો ને સાત્ત્વિક ખોરાક લે, પણ એ તું ન કરી શકે તો એમ કર જે ખાદ્યનું નામ તું જાણે નહિ એવું અજાણ્યું ખાદ્ય તારે ન જ ખાવું'

'નહિ ખાઉં' લૂટારાએ સ્વીકાર કર્યો

'હવે ત્રીજો નિયમ–

'હું તો ઇચ્છું છું કે તું શીલવ્રત જીવન ગુજારે, પણ તું કદાચ એ ન કરી શકે તો રાજાની રાણીનો ત્યાગ તો તારે કરવો જ કારણ કે એ પ્રજાની માતા છે'

'કેવી ઘેલી વાતો કરો છો, મહારાજ! રાજાની રાણી અને હું? હા, હા, હા,' લૂટારો ખડખડ હસ્યો ને બોલ્યો 'કબૂલ, એકવાર નહિ, સાત વાર રાજી થાઓ તમે'

'હવે ચોથો ને છેલ્લો નિયમ–

'છેલ્લે, હું ઇચ્છું છું કે તું માંસાહાર ન કર, પણ એ તારાથી શક્ય ન હોય તો કાગનું માંસ તો તારે ન જ વાપરવું

'બોલ, આ ચાર નિયમ, આ ચાર મહિનાની પુણ્યસ્મૃતિ તરીકે તું ન લઈ શકે?'

'સંત! આજસુધી તો કોઈને ય આ માથું નમ્યું નથી,

ત્યા આ હાથોને પ્રતિજ્ઞા તો કોણ આપે? પણ તમારી મધુર વાણી અને સહૃદયતાભર્યું જીવન જોઉં છુ અને મારુ મસ્તક તમારા ચરણોમા ઢળી પડે છે મને સમજાતુ નથી કે કોઈ વખત નહિ ખેચાનારુ આ હૃદય આજે આમ કેમ ખેચાય છે? તમારી પવિત્ર સ્મૃતિ નિમિત્તે આ ચાર નિયમ જરૂર પાળીશ પર્વત ડગે તો આ પુષ્પચૂલ ડગે. આ નિયમ તો આપણા મિલન ની પુણ્યસ્મૃતિ છે, અને મારા આ ભટકેલા ભવનુ એક પવિત્ર સાધુએ આપેલુ ભાતુ છે'

વિદાય લેતા આચાર્ય સુસ્થિતે કહ્યુ 'પુષ્પચૂલ! માનવીમા રહેલા સસ્કાર, એને સિચન મળતા વિકસ્યા વિના રહેતા નથી તારા સસ્કાર પણ તને જરૂર વિકસાવશે આજે જ્યા અધકાર દેખાય છે, ત્યા કાલે પ્રકાશ દેખાશે પ્રકાશ અને અધકાર દૂર નથી અધકારના પડદા પાછળ જ પ્રકાશ છે એ પડદો ઊચકા વાની ઘડી ક્યારે આવે છે તે કોણ કહી શકે?'

મુનિવૃદે વિદાય લીધી પગદડી પર ઊભેલો લૂટારો પુષ્પચૂલ જતા મુનિવૃદને જોઈ જ રહ્યો આજે એનુ હૈયુ અનુપમ મીઠાશ અનુભવી રહ્યુ હતુ

અષ્ટમીનો ચન્દ્રમા ગગનમા આનદગીત ગાઈ રહ્યો હતો. પ્રકાશની મીઠી હેલી જામી હતી

પલ્લીના મેદાનમા એક પલગ પર બે જણ એકબીજાને બાથ ભીડીને સૂતા હતા ચન્દ્રકિરણો આ યુવાન રૂપભર્યા દેહો

પર નૃત્ય કરી રહ્યા હતાં, અને પોયણા જેવી સુંદર આંખો પર નિદ્રાદેવીએ આસન જમાવ્યુ હતુ

લૂંટનો માલ લઈને ધમમસતો પુષ્પચૂલ જેવો પોતાની પલ્લીમા આવ્યો, તેવી જ એની પહેલી નજર આ દૃશ્ય પર પડી એ ચમક્યો, આહ! પોતાની જ પત્ની સાથે કોઈ પુરુષ પલગમા પોઢયો છે, અને એનો જમણો હાથ એના વક્ષઃસ્થલ પર છે

રે પાપી! પુષ્પચૂલને આખે તમ્મર આવવા લાગ્યા ક્રોધથી એનુ હૈયુ સળગી ઊઠયુ અગઅગમાથી તણખા ઝરવા લાગ્યા એણે તલવાર ખેચી એક જ ઘાએ બનેના માથા ઉડાડવાના નિર્ણય સાથે એણે આગળ પગ ઉપાડયો ત્યા એને પેલા મુનિનો નિયમ યાદ આવ્યો –

‘ઘા કરતા પહેલા સાત ડગલા પાછા હઠવુ અને સાત વાર પ્રભુના નામનુ સ્મરણ કરવુ ’

અદ્ધર ઊઠેલી તલવાર આકાશમા વીજળીની જેમ ચમકતી હતી એણે ડગલા પાછા ભર્યા એક બે ત્રણ ચાર ને પાચમુ ડગલુ ઉપાડે ત્યા તલવાર પાછળની ભીત સાથે અથડાઈ અવાજ થયો અને પુરુષ ઝબકીને જાગ્યો ‘કોણ? ભાઈ! ઘણુ જીવો મારા ભાઈ!’

પુષ્પચૂલના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો પોતાની જ બહેન પુષ્પચૂલા પુરુષના વેશમા પલગમાથી છલગ મારી બેઠી થઈ

તલવાર મ્યાન કરતા એણે પૂછ્યુ ‘આ બધુ શુ માડયુ છે? તુ પુરુષના વેશમા? આજ તો મહાન અનર્થ થઈ જાત. ભલુ થજો એ મહાન સતનુ! એમના નિયમે આપણી રક્ષા કરી’

વસતસેના જરા આળસુ હતી એની ઊઘ પુષ્પચૂલા જેવી

હળવી ન હતી એ કોલાહલ થયા પછી જાગી. એની ઘેનભરી આંખમાં કુતૂહલ હતું કમળની પાંખડી જેવી એની મત્ત આંખો ઉપાલંભ આપી કાંઈક પૃચ્છા કરી રહી હતી 'આ શું ગરબડ આદરી છે? આહ, ઊંઘ કેવી જામી હતી!'

પુષ્પચૂલના મુખ પર હજુ અહોભાવ હતો એ પલંગ પર બેઠો એનો ખભો ઢંઢોળતા પુષ્પચૂલાએ કહ્યું 'ભાઈ! તમે ધાડ પાડવા ઊપડ્યા, અને અહીં નટમંડળ આવ્યું એમનું નાટક જોવા સૌ ગયા મારા ભાભી વસંતસેના અને હું—અમે બે જ બાકી રહ્યા ત્યાં આપણા દૂતે આવી કહ્યું 'રાજના માણસો અહીં આવ્યા છે પુષ્પચૂલની હાજરીની જરૂર છે શ્રીનગરમાં ધાડ પડી ત્યારે એ અહીં જ હતો, એમ આપણે બતાવી નાંખીએ એવું કાંઈક કરો' એટલે મેં તમારો વેશ પહેર્યો હું પતિ બની આ મારા પત્ની બન્યા—અમે તમારી હાજરી સિદ્ધ કરી રાત્રે મોડેથી આવ્યા અને એ જ વેશમાં સૂઈ ગયા વેશનું કેવું પરિવર્તન! તમેય થાપ ખાઈ ગયા ને!'

વસન્તસેના અત્યાર સુધી ચૂપ હતી એ વાત સમજી ગઈ એણે કટાક્ષ કર્યો 'અમારા પર તમારો કેટલો વિશ્વાસ છે, તેની આજ ખબર પડી ગઈ! ગમે તેવા તોય તમે તો લૂંટારા ને! તમારે મન ક્યાંય પવિત્ર નહિ, આખી દુનિયા ચોર અને ઠગ. તમારે માણસ મારવો અને ચીભડું કાપવું બને સરખા!'

આ વાત પછી આઠ દિવસ પણ નહિ વીત્યા હોય ત્યાં પુષ્પચૂલને ધારાનગરી પર ત્રાટકવાનો વારો આવ્યો એના પ્રયાણ

સમયે અપશુકન થયા, પણ એવી વાતોને ગણકારે એવો એ ભીરુ ન હતો એના લોહીમા વીરતા અને સાહસ હતા, છતા કાળ કાળનુ કામ કર્યે જ જાય છે

એણે લૂટ ચલાવી, પણ ચોકિયાતો અને ગામલોકો શસ્ત્ર-સજ્જ હતા એ ધૈર્યથી લડયો, પણ સામે સમૂહ મોટો હતો સમયસૂચકતા વાપરી એ સરકી ગયો, અને એ જગલની એક ભયકર ખીણમા ઊતરી ગયો

પર્વતની હારમાળામા પુષ્પચૂલને પકડવો એટલે પાણીમા મગરને નાથવા જેવો પ્રયત્ન હતો હવે એ નિર્ભય હતો, એણે એક ઝાડની નીચે એના દેહને લબાવ્યો ત્યા એના સાથીઓ પણ આવી પહોચ્યા

ખળખળ વહેતા ઝરણાના કિનારા પર ઊભેલા પુષ્પિત વૃક્ષ નીચે પડયો પડયો પુષ્પચૂલ વનસ્પતિને નિહાળી રહ્યો'તો, ત્યા એના સાથીઓએ એની આગળ ફળોનો ઢગલો કર્યો કેવા સુદર એ ફળ હતા! ગોળ અને સુવાળા, રગીલા અને સૌરભથી મહેકતા ફળ જોતા જ મોમા પાણી છૂટે

છરાથી ફળને સમારતા પુષ્પચૂલે પૂછયુ 'જગુ! આવા સુદર ફળો કયાથી લાવ્યો? એની સુવાસથી જ નાક તૃપ્ત થઈ જાય છે આ ફળનુ નામ શુ?'

જગુએ ચીર મુખમા મૂકતા કહ્યુ 'નામ ને ઠામ કોણ પૂછવા બેઠુ છે? એની મીઠાશ અને એનો રગજ એની ઉત્તમતા સિદ્ધ કરે છે'

'ના, ના, એમ ન કહે, મારે તો નિયમ છે જે ફળનું

નામ હુ ન જાણુ એ અજાણ્યુ ફળ મારે ન ખાવુ નામ કહે તો ખાઉ, નહિ તો લે આ તારુ ફળ પાછુ'

'તો રહો ભૂખ્યા ચોરી કરવી છે અને નિયમ પાળવા છે! ગાવુ છે, ને લોટ ફાકવો છે, બે વાત ન બને' બીજા સાથીએ ચીર મોમા મૂકતા કહ્યુ

સાથીઓએ ફળ ખાધા, પછી પીધુ અને જરા આડે પડખે થયા. પુષ્પચૂલના પેટમા ભૂખના ભડકા જાગ્યા હતા આજ નિયમ જરા આકરો લાગ્યો, પણ એ ટેકીલો હતો પ્રતિજ્ઞાને એ પ્રાણ માનતો

કલાક આરામ લઈ એ ઊભો થયો કપડા ખખેર્યા અને સાથીઓને ઢ ઢોળ્યા પણ કોણ જાગે? સૌ ચિરનિદ્રામા પોઢયા હતા સાથીઓને મૃત્યુશય્યામા પોઢેલા જોઈ કયાક સાભળેલી એને ઈંદ્રવરણા ફળની વાત યાદ આવી ગીઠા, રગીલા, સુવાળા ને સુગધવાળા-ઈંદ્રવરણાના ફળ! આહ! ત્યારે તો વાત ખલાસ હુ એક જ રહ્યો આઠે સાથી પૂરા! રે, સત! તમે તે મને નિયમ આપ્યો કે જીવન આપ્યુ?

એનુ માથુ હવામા નમ્યુ એની આખમા શ્રદ્ધાના નીર છલકાયા એનામા રહેલુ સસ્કારનુ જીવનબીજ ફૂટી નીકળ્યુ એ પલ્લીમા આવ્યો ત્યારે એના ચિત્તમા પ્રકાશનો પમરાટ હતો

પલ્લીપતિએ નિર્ણય કર્યો, ચોરી છોડી દેવી પણ એના હૈયાના ઊડાણમા એક કામના ઘણા વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠી હતી પૂર્ણિમાની પ્રકાશમય રજનીમા રાજાની પટરાણીના ગળાનો નવલખો હાર ચોરવો અને પોતાની આ અપૂર્વ ચૌર્યકળાથી

ઉજ્જયિનીના પૌરજનો અને નૃપતિને આશ્ચર્યચકિત કરી દેવા. બસ, આટલું કરી લઉં, પછી સદાને માટે ચોરીને તિલાંજલિ!

પૂર્ણિમાને થોડા દિવસની જ વાર હતી એ દિવસો ગણવા લાગ્યો પૂનમ આવી અને એ દિવસે એ પોતાના સાધનો સાથે રાજમહેલમા પહોંચી ગયો અગાસીમા પલગપર રાણી પોઢ્યાં હતા એણે આકાશમા મીટ માંડી, તો જાણે આરસની તખતી પર મુક્તાફળ ગોઠવ્યા હોય એવા સફેદ તારા આકાશમા શોભી રહ્યા હતા ચદ્રના ધવલ કિરણો રાણીના રૂપભર્યા અગને સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા

પુષ્પચૂલ ધીમે પગલે પલગ પાસે સરકયો ત્યા રાણી સફાળી જાગી ઊઠી, એની વાણીમા કપ હતો છતા સત્તાવાહક રીતે તેણે પૂછ્યું 'કોણ છે તુ ?'

ચાદનીમા પુષ્પચૂલનો રૂપાળો ચહેરો વધુ રૂપાળો લાગતો હતો એની ઝીણી આખમાથી ઝરતી જ્યોત્સ્ના, એનો સશક્ત દેહ, ઢાલ જેવી એની ઉપસેલી છાતી, એના માથા પર ઊડતા વાકડિયા વાળ-આ સૌ પુષ્પચૂલના રૂપની જાણે પ્રશસા કરતા હતા

ચચળનારીના મનને નચાવી મૂકતુ એનુ જુવાન રૂપ રાણીના મન પર પણ સામ્રાજ્ય જમાવી બેઠુ એ ચૂપ ઊભો હતો, એના મુખ પર ભયને બદલે વીરતા રમી રહી હતી

રાણી પલગ પરથી અગડાઈ લેતી ઊભી થઈ એ એની પાસે આવી, અને બોલી

'પુષ્પચૂલ! હું જાણું છું કે તું ચોર છે તારે ચોરી કરવી છે ના? ગભરાઈશ નહિ આજ તો હું પોતે જ ચોરીના માલ તરીકે તારા હાથમા પડવા તૈયાર છુ તું તો દાગીના ચોરવા આવ્યો છે, પણ મારા મનના ચોર! હું તો દેહ, દગીના અને દિલ બધુ આપવા તૈયાર થઈ છુ આવ, જરા નજીક આવ!'

પ્રશાન્ત રજની છે ઊછળતી યુવાની છે એકાન્તનો સમય છે

'ચન્દ્ર રોહિણી સાથે રસવકાણુ લૂટી રહ્યો છે, તો આપણે શા માટે વચિત રહીએ?' મધુર સ્મિત કરી રાણી એનો હાથ પકડવા ગઈ, ત્યા એ બે ડગલા પાછો હઠી ગયો

વાતાવરણ તો એવુ હતુ કે એક યોગી પણ ગળી જાય. જ્યારે આ તો એક ભોગી હતો પણ આ ભોગીના હૃદયમા એક જીવતયોગીની મૂર્તિ બેઠી હતી એ કહી રહી હતી 'પુષ્પ! આજ તારી કસોટી છે તુ કહેતો હતો દેહના ટુકડા થશે પણ પ્રતિજ્ઞાની પવિત્રતા નહિ જાય. વાતો ઘણા કરે છે આજ તારે તલવારની ધાર પર ચાલવાનુ છે ક્રોધને દાબી શકાય છે, ભૂખે રહી શકાય છે, વીરતાથી સિંહને કબજે કરી શકાય છે, પણ એકાન્તમા રૂપથી છલકાતી યૌવનવતી નારી જ્યારે નિમત્રણ આપે ત્યારે ટકવુ એ તો વીરનુ-ના-મહાવીરનુ કામ છે!'

પુષ્પચૂલ પોતાના ચિત્તમા રમી રહેલી એ ત્યાગમૂર્તિને નમી રહ્યા એ મનમા જ ગણગણ્યો 'ગુરુદેવ! તમારી આજ્ઞાને છોડી નહિ દઉં આપે પ્રગટાવેલા પ્રતિજ્ઞાદીપને અખડ રાખીશ'

રાણીએ હાથ પકડતા કહ્યુ 'કેમ દૂર ભાગે છે? ભીરુ! ડરે છે? હુ રાણી! મહારાજની માનીતી નવી રાણી તારા પર પ્રસન્ન થઈ છુ, અને તુ દૂર ભાગે છે?'

ઝટકો મારી દૂર ખસતા એણે કહ્યુ 'મા, તમે આ શું બોલો છો? ધર્મને કેમ ભૂલો છો? અમે તમારા બાળકો! બાળક માને પાપભરી નજરથી કેમ જોઈ શકે?'

વાર્તાલાપ ધીમો હતો, પણ રાત પ્રશાન્ત હતી, એટલે પડખેની અગાશીમા સૂતેલી વ્યક્તિને એ સભળાતો હતો આ વ્યક્તિ પોતાની સમગ્ર ઇન્દ્રિયોને કેન્દ્રિત કરી, નાનામા નાના શબ્દને પણ પકડી રહી હતી એના અગમા રોષનો જ્વાળામુખી ફાટયો હતો અત્યારે એની સામે કોઈ એ જોયુ હોત, તો એને જોતા જ એ છળી જાત, એવી એની ભીષણ આકૃતિ હતી એનો હાથ તલવાર પર ગયો, છતા એણે રોષને દાબી વાર્તાલાપને પૂરેપૂરો સાભળવા પ્રયત્ન કર્યો

રાણીએ સ્મિત કર્યું એના દાતના શ્વેત કિરણો સાથે ચન્દ્રકિરણ મળ્યા એ બોલી

'ઝટકો મારીને નાસી જવા માગે છે? કાયર! ચોરી કરવા નીકળ્યો છે અને ધર્મ ને નીતિની વાતો કરે છે? ધર્મ પાળવો હતો તો ચોરી કરવા શુ કામ આવ્યો? નીતિને માનતો હોય તો આવા ધધા શુ કામ કરે છે? પણ જવા દે સોહામણી રાત વીતી રહી છે આનન્દની પળો સરકી રહી છે રાજા તો હવે વૃદ્ધ થયા છે શાસ્ત્ર પણ કહે છે, કે वृद्धस्य तरुणी विषम्–યૌવનવતી લલના વૃદ્ધને ઝેર બરાબર છે મારા જીવનમા યૌવનની ભરતી આવી રહી છે, ત્યારે રાજાના જીવનમા ઓટ છે મારા દિલના ચોર! આવ આગો સમય ફરી નહી મળે તારા ચરણોમા હુ મારા તન, મન ને ધન–સર્વસ્વ ધરુ છુ'

પુષ્પચૂલના મુખ પર દૃઢ નિશ્ચયની રેખાઓ ખેચાઈ-

એ દૃઢ સંકલ્પ સાથે બોલ્યો 'રાણી! તમે શું માનો છે? શું ચોરને ધર્મ ન હોય? ધર્મ સૌનેય હોય પાળે એનો ધર્મ અંધારી રાતમાં શું તારા નથી હોતા? ગમે તેવા ધંધામાં પણ ધર્મનો પ્રકાશ હોઈ શકે છે રાણી! મારે માથે ટેક છે મારા ગુરુનો બોલ છે હરકોઈ રાજરાણી મારે માટે મા સમાન છે'

રાણીએ પોતાની વાણીમાં હાસ્ય અને સત્તાનું મિશ્રણ કરતા કહ્યું 'તને ખબર છે કે તું કયાં છે? વધારે વાતો રહેવા દે મારું માની જા મારે આધીન થઈશ તો તું ધન્ય બનીશ ના કહીશ તો હમણાં જ અંગરક્ષકોના ભાલા તારી છાતીને વીંધીને ચાળણી કરી નાખશે.'

'રાણી! ધિક્કાર હો આ પાપી કામને! બે ક્ષણના આવેશમાં પાગલ બનીને, તમે તમારા સ્ત્રીધર્મમાં અંગારા મૂકી રહ્યા છો! તારી પાસે સતીધર્મ નથી, સાચો પ્રેમ પણ નથી, માત્ર પાશવતા છે-વાસનાની પાપજવાળા છે પણ હું એનો નીચ નથી. ભાલાઓથી વીંધાવા છતાં હું મારો નિયમ નહિ તજું પ્રતિજ્ઞા પાળતાં પાળતાં મરવામાં પણ મજા છે!'

માગણીના અસ્વીકારથી રાણી છંછેડાઈ એણે એક ચીસ નાખી સૈનિકો ચારે બાજુથી ધસી આવ્યા પુષ્પચૂલની છાતી પર ભાલા મંડાઈ ગયા.

નારી સૌમ્યતાની મૂર્તિ છે, પરન્તુ વિફરે તો મહાકાળી પણ એ જ છે પછી એની પાસે દયા, કરુણા શોધી ય ન જડે!

અત્યાર સુધી આ વાર્તાલાપને ગુપ્તપણે સાંભળનાર વ્યક્તિ એકદમ પ્રગટ થઈ એણે આજ્ઞા કરી 'સૈનિકો! આ ચોરને મારા મહેલમાં લઈ જાઓ રાણીને કારાવાસમાં પૂરો'

મહારાજની આ વિષમ આજ્ઞા સાભળી સૈનિકો સ્તબ્ધ થઈ ગયા એમની પ્રતાપી આજ્ઞા વિરુદ્ધ બોલી શકે પણ કોણ? અને અકારણ આવી આજ્ઞા કરે પણ કોણ? જરૂર કાઈક ભેદ છે

રાતભર રાજા અને પુષ્પચૂલે વાતો કરી અને એને જાણવા મળ્યુ કે દુનિયામા જે વકચૂલ ચોર તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો એ તો મહારાજા વિમળયશાનો પુત્ર પુષ્પચૂલ હતો એ સિવાય આવા ઉત્તમ સસ્કાર કયાથી હોય?

સવારે સભામા જાહેર કરવામા આવ્યુ કે રાજકુમાર પુષ્પચૂલને ઉજ્જયિનીના સેનાપતિ બનાવવામા આવે છે, એમના સાથીઓની સૈન્યમા ભરતી કરવામા આવે છે, અને રાણીને દેહાતદડની શિક્ષા કરવાની હતી, પણ પુષ્પચૂલની વિનવણીથી એમને ક્ષમા આપવામા આવે છે

ઉજ્જયિનીમા આનદનુ મોજુ ફ્રી વળ્યુ આજ સુધી જેનો ભય નગરીને માથે ભમતો હતો, તે જ હવે નગરનો રક્ષક બન્યો નગરી અભય બની

મ્હેલની ચન્દ્રશાળામા ઓશિકાને ટેકે પુષ્પચૂલ આડો પડયો હતો એની સામે બેઠેલી વસન્તસેના એના મુખ પર રમતા મનોભાવને જાણવા પ્રયત્ન કરતી હતી ક્ષણમા આનદના શિખર પર તો ક્ષણમા ચિતનના સાગરમા એમ એ ચઢ-ઊતર કરી રહ્યો હતો. પુષ્પચૂલે કહ્યુ

'વસન્ત! માણસનુ જીવન કેવુ ગહન છે? ઘન્તીની જેમ એમાય કેટલા ખાડા-ટેકરા છે? મે પણ આ એક જીવનમા કેટલા વેષ ભજવ્યા? રાજકુમાર મટી પ્રજાને ત્રાસ આપનાર લૂટારો થયો દારૂડિયો અને ખૂની પણ થયો અને હવે માગ ભાગ્યે સેનાપતિનુ ગૌરવભર્યું સ્થાન મળ્યુ તને ખબર છે? અહી સુધી દોરનાર કયો પ્રકાશ મારા જીવનમા કામ કરી રહ્યો છે?'

વસન્તસેના એના મનોભાવને જાણવા તો ઝખતી જ હતી, ત્યા એ પોતે જ પ્રગટ કરી રહ્યો એણે પ્રકાશની વાત કરી એટલે વસન્તે પૂછ્યુ 'ના, આપના જીવનમા કયાથી પ્રકાશ આવ્યો છે, તે હુ જાણતી નથી, પણ હમણા તમારુ જીવન ઊચે જઈ રહ્યુ છે એમ લાગે છે આજ સુધી મને મારા કુળના સસ્કારનો ગર્વ હતો, પણ હવે લાગે છે કે તમે મારા કરતા આગળ વધી ગ્યા છો, અને તમને આબવા હુ તમારી પાછળ દોડી રહી છુ, તમને આબી શકીશ કે નહિ? દેવ! તમે મને છોડીને તો આગળ નહિ વધી જાઓ ને? તમારો પ્રકાશ આપણને જુદા તો નહિ પાડે ને?'

વસન્તસેનાનો ભય જોઈ એ હસી પડયો 'અરે, તુ તો હજી એવી જ રહી હુ કઈ સાધુ નથી થવાનો કે તને મૂકીને આગળ જાઉ હુ તો કહુ છુ, આચાર્યે આપેલી પ્રતિજ્ઞા મને ઊચે ને ઊચે લઈ જાય છે હુ કયા હતો ને કયા આવી ગયો? કયા ચોરનુ અધકારમય-ભયભર્યું જીવન અને કયા આજનુ ગૌરવભર્યું નિર્ભય જીવન! આહ! એ દિવસે એ નિયમનુ મૂલ્ય મારે મન કાઈ ન હતુ આજ એ જ નિયમ મારા જીવનનો વિધાયક બન્યો છે મારા નિર્ભાગીના ભવનુ સાતુ બન્યો છે

'મનમા થાય છે કે ગુરુને વદન કરી આવુ–એમના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરુ પણ એ ક્યા મળે? જ્યેષ્ઠ માસમા પુષ્પચૂલાનાં લગ્ન પતી જાય એટલે ગુરુદેવની શોધમા નીકળી પડુ ઇચ્છા તો એવી થાય છે કે એમના ચરણોમા બેસી મારા પાપનુ પ્રક્ષાલન, માન ઊના ઊના આસુઓથી કરુ '

વાર્તાલાપ આગળ ચાલત પણ એટલામા તો બહાર રમવા ગયેલો એમનો સૌથી નાનો પુત્ર અજય આવી પહોચ્યો, એટલે વાતને ટૂકી કરતા વસન્તસેનાએ કહ્યુ:

'ઊઠો, જમવાનો સમય થયો છે સ્વપ્નોથી પેટની ભૂખ નહિ ભાગે સપનાની સુખલડી ભૂખ ભાગે નહિ રે લોલ!' વસન્તસેના આનદમા આવીને ગાવા લાગી

પુષ્પચૂલને હોદ્દો સભાળ્યાને બાર મહિના થયા હતા, પણ એક યુગમા ન આવે એવુ પરિવર્તન આ બાર મહિનામા આવ્યુ હતુ પ્રજામા નિર્ભયતા, શિસ્ત, સયમ ને શ્રદ્ધા આવ્યા હતા ચોરની કળા ચોર જાણે ચોર સેનાપતિ બને ત્યા બીજો ચોર આવે ક્યાથી? અને આવે તો ફાવે ક્યાથી?

સેવામા, પ્રતાપમા, નમ્રતામા ને ભક્તિમા એ અપ્રતિમ બન્યો હતો રાજા અને પ્રજા બન્ને એને બહુમાનની દૃષ્ટિથી જોતા.

એક નમતી સાજે રાજાએ કહ્યુ 'પુષ્પચૂલ! તમારા આવ્યાથી રાજ્યમા શાન્તિ છે, પ્રજા નિર્ભય છે લૂટ અને

ચોરીના અનિષ્ટ દૂર થયા છે પણ પડોશી રાજ્યની દુર્નીત પ્રજા આપણી પ્રજાને રંજાડે છે સરહદ પર વારવાર અથડામણ ઊભી થાય છે અને ગર્ધકાવે તો યુદ્ધનો સકેત કરતો સંદેશ આવ્યો છે તો યુદ્ધની તૈયારી કરો અને તમારી એક નવીન ભવ્યનમ વીરગાથા સર્જો'

પુષ્પચૂલના પરાક્રમ પાને શુ અગકય હતું?

ઉજ્જયિનીને પુષ્પચૂલના અદ્દભુત વીરત્વભર્યા પરાક્રમથી યુદ્ધમા વિજય સાંપડ્યો. પણ જીવલેણ કારમા ઘાથી એનો દેહ વેદનામા તરફડી રહ્યો હતો એના અગઅગમાથી રુધિર વહી રહ્યું હતુ વિજય મળવા છતા સૌના દિલમા દુખ હતુ

વૈદરાજે કહ્યુ 'પુષ્પચૂલ એક રીતે બચી શકે તેમ છે'

'હે? બચી શકે? કઈ રીતે? અને કયા ઉપાયથી?' રાજાએ આસનપરથી અર્ધા બેઠા થતા પૂછ્યુ

વૈદરાજે કહ્યુ 'સેનાપતિ પુષ્પચૂલ એમા સમત નહિ થાય, એવી મને શકા છે'

'કેમ સમત ન થાય? આવા પ્રસગે ગમે તે ઉપચાર કરીને પણ જીવ બચાવવો જોઈએ જીવ કરતા વધારે શુ છે?' નૃપતિએ પોતાનો અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો

'ઓષધમા જો કાગમાસ આપવામા આવે તો જ આ ઝેરી ઘા રૂઝાય અને શરીરમા રક્ત આવે' વૈદે ધીમા ધીમા ઉપાય કહ્યો

પુષ્પચૂલનો દેહ લથડી ગયો હતો. બોલવાની શક્તિ ન હતી, છતા કાગમાસનુ નામ આવતા એનાથી ન રહેવાયુ

'વૈદરાજ ! એ કદી નહિ બને જીવ કજતાય મને મારો ધર્મ વધારે વહાલો છે દેહ પડે તો પડવા દો આવતી કાલે જનાર દેહ આજ જાય તોય શુ ? મે જે ચીજનો ત્યાગ કર્યો છે એ મારે ન ખપે, મારા વીરત્વનુ એ અપમાન છે હુ માત્ર દેહથી વીર નથી, દિલથી પણ વીર છુ પ્રતિના એ મારા પ્રાણ છે '

'આપ વધાર ન બોલો, બોલવાથી હૃદયને નુકશાન થશે.' વાતને વચ્ચેથી જ કાપતા વદરાજે કહ્યુ

'વેદરાજ ' મરનારને કોઈ બચાવનાર નથી દીપકની વાટ જ જ્યા બળી ગઈ હોય, ત્યા ગમે તેટલુ તેલ રેડો તોય શું વળવાનુ છે ? જીવનમા નવી વાટ મૂકવી એ તમારા હાથની વાત નથી પૂર્વજન્મમાથી એ જેટલી લાવ્યો છુ, તેટલી જ રહેવાની છે' પુષ્પચૂલ થાક ખાવા થોભ્યો

'મારો આત્મા કહે છે વાટનો અત હવે આવી ગયો છે, મને શાતિથી, સમાધિથી મરવા દો મને સતોષ છે મારા ગુરુએ દીધેલી પ્રતિજ્ઞા મે બરાબર પાળી છે એ મારુ ભવનુ ભાતુ છે મને હતુ કે કાગમાસ ખાવાનો વારો કયા આવવાનો છે ? પણ આજ એ વાત તમે ઉચ્ચારી જાણે નિયમ મારી કસોટી કરવા આવ્યા હતા અત્યારે કરુણાળુ ગુરુદેવની મૂર્તિ મારા નયન સન્મુખ રમી રહી છે' પુષ્પચૂલ અટકયો એની આખમા આસુ આવ્યા

અતરમાથી જાણે નાદ આવી રહ્યો હતો 'પુષ્પચૂલ ! જીર્ણ વસ્ત્રનો મોહ રાખીશ નહિ, નૂતન વસ્ત્રો તારા માટે તૈયાર છે તે પ્રતિજ્ઞાને પાળી છે, તો એનુ ફળ પણ અપૂર્વ છે દેવ-ભવનની પ્રકાશમય ખડની પ્રકાશમય શય્યા તારી પ્રતીક્ષા કરી રહી છે '

એની આખમા તેજ ચમકયુ એણે કહ્યુ 'હુ જાઉ છુ. સમય પૂરો થયો છે' અને પ્રભુસ્મરણમા એનો દેહ ઢળી પડ્યો

પુષ્પચૂલના દેહની આસપાસ એના કુટુમ્બીઓ, રાજા, પ્રજા–સૌ બેઠા હતા અને તેની શ્રદ્ધાને, તેની ઊડી સમજણને અજલિ આપી રહ્યા હતા તે જ ક્ષણે પુષ્પચૂલનો આત્મા દેવલોકની પુષ્પશય્યામાથી આળસ મરડીને ઊભો થતો હતો.

જય જય નદા, જય જય ભદ્રા!

મૃત્યુલોકમા આસુ હતા દેવલોકમા આનદ હતો.

ખીણ અને શિખર

ગ્રીષ્મનુ મધ્યાહ્ન હતુ તન અને મનને શેકી નાખે એવો તાપ હતો સુખી લોકો વિશ્રામગૃહમા આરામ લઈ રહ્યા હતા, દુખી લોકો વૃક્ષ નીચે લપાયા હતા પખીઓ માળામા સતાયા હતા એ વખતે પારિજાતકના પુષ્પ જેવો કોમળ સાધુ અરણિક આજે પહેલવહેલો ભિક્ષા માટે જઈ રહ્યો હતો

અરણિકે પિતા દત્તની સાથે કિશોર વયમા સસારત્યાગ કર્યો હતો. એની માતા ભદ્રા સયમ લઈ સાધ્વીસઘમા વિહરતા હતા પિતા સાધુજીવનમા સાથે જ હતા પિતાના વાત્સલ્યને લીધે સાધુજીવનની કઠિનતા અરણિકને સ્પર્શી નહોતી

અરણિકનુ પ્રત્યેક કાર્ય સ્નેહાળ મુનિ-પિતા દત્ત ઉપાડી લેતા. એ તપસ્વી હતા, ત્યાગી હતા, છતા પુત્ર પ્રત્યેના સ્નેહના

તાતણા એ નહોતા તોડી શકયા અને તેથી જ તપ અને ત્યાગના તાપમા પણ અરણિક જાઈજૂઈના ફૂલ જેવો સુકુમાર રહ્યો હતો.

માનવીનો સ્નેહ ગમે તેટલો ઊંડો હોય પણ તે મૃત્યુને નથી ખાળી શકતો કાળ પોતાનુ કર્તવ્ય કઠોરતાપૂર્વક કર્યે જ જાય છે

આયુષ્ય પૂરુ થતા દત્તમુનિ સ્વર્ગે સિધાવ્યા

અરણિક માટે સસાર શૂન્ય જેવો તો હતો જ, પણ આજ એને મધુજીવન પણ શૂન્ય જેવુ ભસ્યુ હવે એને ભિક્ષા લાવી આપનાર કોઈ નથી, એના બરડા પર પ્રેમભર્યો હાથ ફેરવનાર કોઈ નથી, સ્નેહભીના શબ્દોમા એની ભાળ રાખનાર પણ કોઈ નથી એનુ જીવન નીરસ-નિરાધાર થઈ પડ્યુ

મુનિદત્તના વૃદ્ધ ગુરુ આવ્યા એમનુ શરીર જીર્ણ થઈ ગયુ હતુ એ કઇ જ કરી શકે તેમ ન હતા એ દેહથી થાકયા હતા, પણ મન સાબૂત હતુ એમણે કહ્યુ

'અરણિક, ભાઈ, આમ ખિન્ન થયે નુ વળે! આપણે તો સાધુ સાધુને શોક ન શોભે. શોક સસારીઓને હોય, આપણે શોકને નિર્મૂળ કરવા નીકળ્યા છીએ આ શોકના વાદળને તારે જ્ઞાનના પ્રકાશથી દૂર કરવા જોઈએ ભાઈ, સ્વસ્થ થા!'

આ વાકયો પળભર આશ્વાસન આપી ગયા, પણ પછી તો અરણિકનુ હૈયુ વધારે ભરાઈ આવ્યુ તપેલા તવા પર પડેલા પાણીના બિંદુ 'સમસમ' કરતા બળી જાય એમ એના શોકથી તપેલા હૈયા પર પડેલા આ વાકયો પણ બળીને લય થઈ ગયા. એના હૈયાની અશાન્તિ દૂર કરવા કોઈ જ સમર્થ નહોતુ

આ શોકમા એક બે અને ત્રણ ઉપવાસ તો ખેચી

-કાઢયા પણ અંતે આ કાયા છે, એને કંઈક આપવું તો પડે જ

એણે હાથમાં પાત્ર લીધું, પણ શરમ મૂકીને કેમ માગવું એ એક કોયડો હતો, છતાં એ ભિક્ષા માટે ચાલી નીકળ્યો

સૂર્ય મધ્ય આકાશમાં આવ્યો છે એ પગ મૂકે અને પગે ફરફોલા ઊઠે છે શરીર પરસેવાથી રેબઝેબ થયું છે, જાણે માલતીનું ફૂલ તાપમાં કરમાઈ રહ્યું છે થોડો વિશ્રામ લેવા માર્ગ પરના ઝાડ નીચે અરણિક ઊભો રહ્યો

વિકસતા યૌવનમાં બ્રહ્મચર્યનું તેજ ભળ્યું હતું શિલ્પીએ ઘડી કાઢેલી આરસની સુકુમાર પ્રતિમા જેવો એ ઊભો હતો એની ભાવઘેરી આંખોમાં પિતૃસ્મૃતિ હતી હૈયામાં અકથ્ય ભાવો હતા મુખ પર નિર્દોષતા રમતી હતી એ સમયનો એનો દેખાવ એટલો તો સુંદર હતો કે કોઈ ભાવભીનું હૃદય એના પર ન્યોછાવર થઈ જાય

એ વૃક્ષની સામે જ એક ભવ્ય હવેલી આવેલી હતી એ હવેલીના નકશીદાર ગોખમાં કવયિત્રી અમિતા બેઠી બેઠી સ્વપ્નોની સ્નેહસૃષ્ટિમાં ન્હાી રહી હતી ત્યાં એની નજરે આ મસ્ત સાધુ ચઢયો એને જોતાં જ એનું હૈયું કોઈ અગમ્ય ભાવોથી ખેંચાવા લાગ્યું અકાળે તૂટી પડેલા ગતજન્મના સ્નેહ-તંતુ અહીં જાણે સંધાઈ ગયા

અરણિકે પરસેવો લૂછતાં ઉપર જોયું, ત્યાં નયનેનયન પરોવાઈ ગયાં અંતરમાં એક આંચકો આવ્યો અને વર્ષોના શ્રમથી બાંધેલું સંયમનું મહામંદિર ભાંગીને ભુક્કો થઈ ગયું

અરણિકનું હૃદય પ્રેમને ઝૂલે ઝૂલવા લાગ્યું એની હૃદય-ભૂમિમાં કુમળી લાગણીઓ પાંગરી એ ત્યાંથી હવે ખસી શકે

તેમ ન હતો એ જેમ જેમ સુંદરીનો વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ વધારે ને વધારે બંધાતો ગયો

અમિતાએ તાળી વગાડી ને દાસી હાજર થઈ સુંદરીએ કહ્યું: 'જા, પેલા તરુણ મુનિને ઉપર તેડી લાવ'

મુનિ તો આમ ત્રણની રાહમા જ હતા દિલ જે માગતુ હતુ તેજ સામેથી મળ્યુ એ તો ધબધબ ઉપર પહોચી ગયા

'પધારો, મુનિરાજ, આજ અમને અને અમારા ગૃહાંગણને પાવન કરો' સુંદરીએ સત્કાર કર્યો

માનુનીની આખો મદભરી હતી વાણીમા મદનનો કેફ હતો રતિપતિના આવેગથી એનો દેહ ઉછળી રહ્યો હતો એ પોતાની સ્નેહવ્યથા ન રોકી શકી

દાસી સરી ગઈ

અરણિક એકલો રહ્યો

એકાત પણ જામી ગયુ

'યોગી! નવયૌવનમા આ શુ આદર્યુ છે? યૌવનવસંતમા આ પાનખર શી? આ સમય ત્યાગનો છે? અવસ્થાને અયોગ્ય કાર્ય કેમ કર્યુ? જીવનરસ જ્યારે છલોછલ થઈ ઊભરાઈ રહ્યો હોય, ત્યારે આમ વૈરાગી થઈ ને ભટકવાનુ કોણે કહ્યુ? અકાળે દેહને દમવાનો હોય? મનને મારવાનુ હોય, તનને તપાવવાનુ હોય? આ તમને કોણે શીખવ્યું? ભટકવુ જ હોય તો હજુ કયા દિવસ થોડા છે? પાનખર આવે ત્યારે આ બધુ કરજો ને, હુ પણ સાથ આપીશ, પણ આજ તો વસત છે જીવનની પૂરબહારમા ખીલેલી નવ વસત! વસતને વધાવો પ્રાણનાથ! આવો!'

અરણિકના ઉદાસ અને નીરસ જીવનમા ફરી એક વાર

મીઠાશ પ્રગટી મન ક્ષણવાર ધ્રુજ્યું અને આખરે સ્નેહની મૂર્છનામા એ સરી પડયુ

સ્નેહ, સૌદર્ય ને સગીતના ત્રિવેણી સગમમા આકઠ ડૂબેલા મનને ઊચે આવવાની આશા વ્યર્થ છે

ત્યાગના ભવ્ય વસ્ત્રોને રાગનો રગ લાગ્યો હવે આ ત્યાગના વસ્ત્રો કેમ શોભે?

અરણિકે એ મુનિવેશ ઉતારીને એક સ્મૃતિચિહ્ન તરીકે પાસેની સુવર્ણમજૂષામા મૂક્યો

અમિતા રૂપવતી ને યૌવનવતી હતી, તેમ રસજ્ઞ પણ હતી એને હાથે, ભાવનાના છોડ જેવો અરણિક ચઢયો, જેની પાસે દિલની દુનિયા સિવાય કઈ જ ન મળે.

અમિતા અરણિકની નિર્દોષ જીવનલીલાથી વધારે આકર્ષાઈ. એમના મહિના દિવસ બન્યા, અને વર્ષો મહિના બન્યા.

સ્વપ્નસૃષ્ટિની જેમ વર્ષો વીતવા લાગ્યા

પ્રત્યેક ગ્રીષ્મમા એમના મિલનનો એ યાદગાર દિન બન્ને ખૂબ જ ઠાઠમાઠથી ઊજવતા અને પ્રેમજ્યોતની ઉજ્જવળતાના પ્રતીક રૂપે એમના ઉપવનમા વૃક્ષોના–વેલીઓના પાદડે પાદડે દીપક પ્રગટાવતા

એમનો સાજનો કાર્યક્રમ ચોપાટનો હતો નમેલા ઝરૂખામા સુદર કોમળ આસનો ગોઠવાતા ત્યા તોફાન અને રમત વચ્ચે એમની બાજી ચગતી વિશ્વને ભૂલી બન્ને એકબીજામા રાચતા,

અરણિકની સૃષ્ટિ એટલે અમિતા

અમિતાને મન વિશ્વ એટલે અરણિક

બીજું બધું જ જાણે શૂન્ય બન્યું હતું

[૨]

પુત્રનું હૃદય ન સમજે તો તે મા કેમ કહેવાય?

દત્તમુનિના સ્વર્ગવાસના સમાચાર મળતાં નાજુક હૈયાવાળા ભવનાધેલા અરણિકની શી દશા થઈ હશે, તેની કલ્પના ભદ્રા સાધ્વીને તરત આવી

ભદ્રા સાધ્વી થયાં હતાં, પણ એમનું માતૃહૃદય હજુ એવું જ ભાવભીનું હતું એ પોતાની સાધના સાથે પુત્રના પ્રેય અને શ્રેયની ચિંતા રાખતાં. સૂર્યની આસપાસ જેમ ગ્રહમંડળ ભમે, તેમ એ પણ પુત્રની આસપાસના ક્ષેત્રમાં વસતાં.

એ ઉગ્ર વિહાર કરી ત્યાં આવી પહોંચ્યાં, પણ અરણિકનો પત્તો જ ન મળે. અરણિકના સહાધ્યાયીએ કહ્યું :

'દત્તમુનિના સ્વર્ગવાસથી એના જીવન પર વિષાદ છવાયો હતો. ત્રણ ચાર દિવસ તો એણે ઉપવાસ કર્યા! પછી એક દિવસ મધ્યાહ્ને ગયો તે ગયો ખૂબ શોધ કરી પણ આજ પંદર દિવસ થયા એના કંઈ જ સમાચાર નથી, હવે તો અમે આગળ વધવાના છીએ'

આ સમાચારે સાધ્વી ભદ્રાના મગજ ઉપર ભારે અસર કરી. એનું ચિત્તતંત્ર હલી ઊઠ્યું એ શુધબુધ ખોઈ બેઠી અરણિક! અરણિક!

સાધ્વી ભદ્રાએ અરણિકના નામની જપમાળા આદરી ગામડે ગામડે એ ફરી વળી શેરીએ શેરીએ એ અરણિકને શોધવા લાગી.

ઘરની ડેલીએ ડેલીએ એ એક જ પ્રશ્ન પૂછતી

'કહો, ભાઈઓ, કહો તમે કોઈએ મારા અરણિકને

દીકી? હા, મારો અરવિંદ! દરિયા જેવો ગભરુ ને કોમળ, નિર્દોષ અને નાજુક એવા મારા અરવિંદને કોઈએ જોયો છે?'

આ વાત્સલ્યભીની વાણી, આ દર્દભરી આંખો, આ સ્નેહાર્દ્ર હૃદય જોઈ સૌની આંખોમાં આંસુ આવતાં.

રે વાત્સલ્ય! એ કેવું નિર્મળ ઝરણું છે!

ભદ્રાની આ સ્નેહઘેલછા સહૃદયી માણસોના હૃદયને જેમ દ્રવિત કરતી, તેમ મશ્કરા અને કુતૂહલી માણસોને ઉત્તેજના આપતી. તોફાની છોકરા આ ગાંડી બાઈની સામે ઉછળતા દૂરથી બૂમ પાડતા

'એ આ રહ્યો તમારો અરવિંદ!'

અરવિંદનું નામ સાંભળતા જ ભદ્રા દોડી આવતી, ગળગળી થતી અને કહેતી 'ક્યાં છે? ક્યાં છે, મારો અરવિંદ?'

દોડી આવતી સાધ્વીને જોઈ એ અટકચાળા છોકરા હસી પડતા, ત્યારે ભદ્રા ઊંડા નિશ્વાસ નાખી પાછી વળતી

એનું દયામણું મુખ જોઈ કોઈકને દયા પણ આવતી અને એના માતૃસ્નેહના દર્શનથી કોઈક તો ગદ્ગદિત પણ થઈ જતું

ભદ્રા આગળ વધતી ભૂખ લાગતી તો થોડું ખાતી, પણ તે વખતેય રોટલાની કિનાર પર એને અરવિંદ દેખાતો. એ ભગવાનનાં દર્શન કરતી ત્યારેય એક જ વાત કહેતી

'મને બીજું કંઈ નહિ, પણ અરવિંદ દેખાડો, ભગવાન!'

એ વખતે મંદિરમાં વિષાદનું વાદળ છવાઈ જતું

આજે ભારે હૈયે ભદ્રા મંદિરમાંથી બહાર નીકળી અને એક વૃક્ષના નીચે આવીને ઊભી રહી એનું શરીર કૃશ છે, આંખો

ઊડી ઊતરી ગઈ છે, એના પગમા થાક છે એની પાછળ બાળકોનુ વૃન્દ હોહા મચાવી કરી રહ્યુ છે અરણિકના નામની ખોટી બૂમો પાડી રહ્યુ છે

ભદ્રા ચારે બાજુ જુવે છે, પણ એના પગ ત્યાથી ઊપડતા નથી જાણે ધરતીએ એને બાધી લીધી છે લોહચુબકથી લોહ ખેચાય એમ એ ધરતીનુ આકર્ષણ એના પગને ખેચી રહ્યુ છે શુ ત્યા જ એનો વહાલસોયો અરણિક વર્ષો પહેલા ખોવાયો હતો? શુ તે આ જ ભૂમિ છે, જ્યા અરણિકના દિલને કોઈ બાધીને ઉપાડી ગયુ હતુ?

ભદ્રાની વિહ્વલ દૃષ્ટિ નમેલા ઝરૂખા પર પડી, ત્યા ઝરૂખામા પૂર્ણ યૌવનમા આવેલુ એક યુગલ આનદના ઝૂલે ઝૂલી રહ્યુ હતુ શ્યામ આકાશમા જાણે ઉજ્જવળ હસયુગલ મહાલતુ હોય એવુ એ શોભતુ હતું બાળકના જેવી દૃષ્ટિથી ભદ્રા ત્યા જોઈ જ રહી.

ઝરૂખામા યુગલ આનદના સાગરમા લહેરિયા લેતુ હતુ પુરુષે સુદરીની મોગરી ઉડાડતા બાળકોની હોહા સામે દૃષ્ટિપત કર્યો જોયુ તો એક સાધ્વીની આસપાસ બાળકોનુ વૃન્દ જાણે નૃત્ય કરી રહ્યુ છે, અને અરણિકના નામના પોકાર કરી રહ્યુ છે

પોતાનુ જ નામ સાભળતા પુરુષ ચમકયો સાધ્વીને ઓળખતા જ એને એક વીજળીના ઝાટકા જેવો આચકો આવ્યો એનુ હાસ્ય ઊડી ગયું એના કિકા હોઠ ધ્રૂજવા લાગ્યા, સમસ્ત ભૂતકાળ એની દૃષ્ટિ પાસેથી પસાર થવા લાગ્યો

કયા એ સતી-સાધ્વી ભદ્રાનુ ભવ્ય, પ્રતાપી, સુડોલ અને શુભ્ર શરીર અને કયા આજનુ એનુ સુકાઈ ગયેલુ, આખો ઊડી ઊતરી ગયેલુ કાળુ હાડપિંજર!

એ હાડપિંજર વૃક્ષના નીચે ઊભું છે એક હાથમાં પાત્ર છે. બીજા હાથમાં દંડ છે દંડના ટેકે એ માંડમાંડ ટક્યું છે એની આંખમાં જ માત્ર ચેતના દેખાય છે સ્નેહના બે દીપક હજી ત્યાં નેત્રોમાં અખંડ રીતે જલી રહ્યા છે

પુરુષના હૃદયમાં કારમો ઘા થયો એ ન રમી શકયો, ન સ્વસ્થ રહી શકયો એ દોડયો અને વૃદ્ધાના ચરણમાં જઈ ઢળી પડયો.

'મા!'

આ અણધાર્યા મિલનથી ભદ્રા અવાક્ થઈ ગઈ

'કોણ તું?'

'મા, હું તારો અરણિક'

'મારો અરણિક? ગંગાનો પુત્ર કાદવકીચડમાં આળોટતો ન હોય નહિ બેટા! સાચું કહે બૂઢીની મશ્કરી ન કર, તું કોણ છે?'

'મા! હું તારો અરણિક જ છું, મને માફ કર'

'મારો અરણિક? આખરે તું મળ્યો, વત્સ!' માતાનું વાત્સલ્યઘેલું હૃદય પળમાં પુત્રનો દોષ ભૂલી ગયું

'હા, મા હું જ તારો અરણિક, કૃતઘ્ની અરણિક, કામઘેલો અરણિક!'

'ના, વત્સ! તું મારો વહાલસોયો અરણિક, તું મારો સુશીલ અરણિક! ચંદ્ર જેવો શીતલ અરણિક, સૂરજ જેવો તેજસ્વી અરણિક! મારો અરણિક!'

લાગણીનું આ પૂર હતું, વર્ષોનો વિયોગ એક જ પળમાં વિરમ્યો હતો હજાર માઈલના ઝડપે જતા વાહનને અણધારી ઠેસ

લાગે ત્યારે જે જોરદાર આચકો આવે એવો આચકો આ વૃદ્ધાના સ્નેહભીના હૃદયને લાગ્યો ગભીર મૌન પછી એકદમ સ્નેહના આસુ ધસી આવ્યા

સ્નેહતૃપ્તિમા બધ કરેલા નેત્ર ખોલતા વૃદ્ધાએ કરુણાર્દ્ર સ્વરે કહ્યુ

'મારો અરણિક' બેટા, તુ ? તુ આ વેષે ?' એ વધારે કઈ ન બોલી શકી, પણ અરણિકના આત્માને જગાડવા માટે તો આટલા શબ્દો પણ વધારે હતા, આટલા વર્ષ એ જાગતો-સૂતો હતો.

'હા, મા, તારા કથળી અરણિક આ વેષે મા, સ્નેહ એ તલવાર છે એ જ મારે છે અને એ જ તારે છે પ્રશસ્ત રાગ રક્ષક બને છે, અપ્રશસ્ત રાગ ભક્ષક બને છે ભોગાવલિ કર્મો મને આજ સુધી અહી બાધી ગયા હતા આજ હુ મુક્ત અનુ છુ કર્મોની ભૂખ ભાગી છે મ થનની કાજળઘેરી રાતોમા મને પ્રકાશની એ ધાણી દેખાઈ જ રહી હતી, આજે મારુ પ્રભાત ઊઘડયુ છે '

અરણિક થોડી વાર થોભ્યો, ને વળી બોલ્યો

'રાગની ધરતી પર રહેવા છતા મારી નજર ત્યાગના સૂર્ય પર જ હતી પગ ભલે પૃથ્વી પર રગદોળતા હોય, શિર તો આકાશ તરફ જ ઊંચકાયેલુ હતુ કામવશ બનીને પડેલા પ ખીને આજ તે આનીને પાખો આપી હવે હુ આ રાગની ધરતી પર કેમ રહી શકુ ? મારે હવે તપ-સયમના શિખરે જવુ છે આગમ ખૂમ લીધો આજ ઉતાવળો પથ કાપવો છે '

સુદરી અમિતા આ દૃશ્ય જોઈ જ રહી બાર બાર વર્ષ સુધી

અરણિક સાથે સ્નેહને ઝુલે ઝુલનારી અમિતાએ આ પળે જ અરણિકનું સાચુ દર્શન કર્યું હમેશા એ કલાકો સુધી ગગન સામે મીટ માંડીને બેસી રહેતો અને ચિન્તનલોકમા ખોવાઈ જતો, તેનું રહસ્ય અમિતાને અત્યારે જ જણાયું હવે એને સમજાયું કે એના હૈયા પર જે રગ ચઢયો હતો તે તો માત્ર સયોગજ ય રગ હતો મૂળે તો એનુ હૃદય એક પારદર્શક સ્ફટિકરત્ન જ હતું—જેણે સ્નેહની છ યા સદાકાળ ઝીલી હતી

ત્યાગ અને વિશ્વબધુત્વની ભાવનાથી રગાયેલી અરણિકની આખોમાથી કરુણાની અમીધારા વર્ષી રહી હતી એણે કહ્યુ 'અમિતા! જાઉં છું મને જીવનમાથી જડેલી વાત કહેતો જાઉં છુ વ્યક્તિગત સ્નેહ એક આકર્ષણ છે, મોહના ઘર્ષણનો ચમત્કાર છે, દિલની ઊછળતી લાગણીઓની ઉપલકી ભૂખ છે જ્યારે સમષ્ટિગત સ્નેહ એક એવુ તત્ત્વ છે જે આ માની ભૂખને તૃપ્ત કરે છે, માણસને ઊંચકે છે, ઉપર ને ઉપર લઈ જાય છે આજ સુધી ઝાખો દેખાતો મારો પથ આજ મને સ્પષ્ટ દેખાય છે હું એ અમર પથે જાઉં છુ અને ઇચ્છુ કે તારો આત્મા પણ વિશ્વપ્રેમના પ્રકાશમય પથે પ્રગતિ કરે'

પ્રભાતનો સૂર્ય જેમ રાત્રિના દ્વાર ઉઘાડી રજનીના હૃદયને પ્રકાશથી ભરી દે છે, તેમ અરણિકના ભાવભર્યા શબ્દોએ પણ અમિતાના હૃદયને પ્રકાશથી રગી દીધુ

જ્યા પ્રકાશનું અસ્તિત્વ હોય ત્યા વૃત્તિઓનુ અધારુ કેમ ટકે? અમિતાની આખમા કોઈ અદ્ભુત પ્રોજ્જ્વળ જ્યોતિપૂજ પ્રગટ્યો.

એ નમી અને આત્મસાધનાના મગળમય પથે ચાલી નીકળી જેવી આસક્તિથી એણે ભોગોને સ્વીકાર્યા એવી જ

અનાસક્તિથી એણે ભોગોને ઠોકર મારી

અરણિકના શબ્દો ભદ્રા પણ તરસી ધરતીની જેમ પી રહી હતી એનો વૈરાગ્યરંગ માના હૃદયને પણ ભીંજવી ગયો અરણિકનુ આત્મપખી હવે ગગનમા ઊડવા પાંખો ફફડાવી રહ્યુ હતું મા પૂર્ણ પ્રસન્ન હતી પુત્ર મળ્યો હતો—જેના જ્ઞાન-લોચન પણ ખૂ'યા હતા અમાવાસ્યાના અધકારને ઓળગીને એ પૂર્ણિમાના પ્રકાશમા પગ મૂકી રહ્યો હતો

ભદ્રા અને અરણિક પોતાના ગુરુ શ્રી મિત્રાચાર્ય પાસે આવ્યા, નમન કર્યુ અને અનુતાપપૂર્ણ હૈયે પ્રાયશ્ચિત કર્યુ

અરણિકે સાધના આદરી અને સમાધિમા અહિંસા, સયમ અને તપના ઉચ્ચ શિખરે ચઢવા માટે અનશનની ગુરુદેવ પાસે આજ્ઞા માગી

ગુરુદેવે એની સાધનાને વધાવી અને આજ્ઞા આપી

ગિરિરાજનુ ઊચુ શિખર છે ચારે તરફ પ્રકાશ, પ્રકાશ અને પ્રકાશ છે સૂર્ય મધ્યાકાશમા પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપે તપી રહ્યો છે બરાબર તે જ સમયે શિલા પર અરણિકે આસન જમાવી અનશન આદર્યુ

માખણનો પિડ ઓગળે તેમ એનો નાજુક દેહ શિખરની એ ધગધગતી શિલા પર ઓગળી ગયો

આ અશાશ્વત કાયાને ત્યાગી એનો દિવ્યાત્મા પ્રકાશના પથે ઊપડી ગયો

ભોગના કીચડમાથી ઊચે આવેલુ કમલ એટલે અરણિક!

શલ્યાની અહલ્યા

સંતોષ અને શાન્તિમા મગ્ન થયેલી ચપાનગરી ઉપર શતાનિક રાજાના સૈન્યના ધાડા અણધાર્યા ત્રાટકી પડ્યા નિદ્રાની મધુર ગોદમા પોઢેલા માનવીની આસપાસ અણધારી જ્વાળા ફરી વળે ત્યારે જે દશા થાય એની જ દશા ચપાપતિ દધિવાહનની થઈ

દધિવાહન જીવ લઈ નાઠો એનુ સૈન્ય છિન્નભિન્ન થઈ ભાગી છૂટ્યુ અને ચપાનગરી અનાથ થઈ

કૌશામ્બીના સ્વામી શતાનિકે પોતાનો વિજયધ્વજ ચપાનગરી પર ફરકાવ્યો અને એની ખુશાલીમા પોતાના સૈન્યને એક દિવસ માટે જે લૂટવુ હોય તે લૂટવાની છૂટ આપી

સૈનિકોએ ગાંડા હાથીઓની જેમ આખી નગરીમાં હાહાકાર મચાવી દીધો

નગરી નિર્નાયક હતી, પ્રજા નિઃશસ્ત્ર અને ગભરુ હતી

સૈનિકો શસ્ત્રસજ્જ અને મદમાં મસ્ત હતા લૂંટનુ ત્રાસદાયક વાતાવરણ નગર પર નદીના ઘોડાપૂરની જેમ ફરી વળ્યું

રાજમહેલ ભયથી ધ્રુજી રહ્યો હતો અંતઃપુરનું નારીવૃંદ ચિન્તાથી આમતેમ દોડાદોડ કરી રહ્યુ હતુ લૂંટનો ત્રાસ ધીમે ધીમે રાજમહેલ પ્રતિ આવી રહ્યો હતો

'મા, ભાગો, શિયળ અને સયમનું રક્ષણ કરવુ હોય તો આ રાજમહેલનો ત્યાગ કરો જગલનો માર્ગ લો. લૂંટાયેલી સંપત્તિ ફરી મળશે, અરે, ગયેલુ જીવન પણ પુનર્જન્મમા મળી રહેશે, પણ લૂંટાયેલી પવિત્રતા તો અનંત ભવે પણ નહિ મળે. માનવ-જીવનની મૂડી—માનવીનુ સર્વસ્વ એક પવિત્રતા! આજે એની કસોટી છે દોડો ભાગો!'

કોણ આ બોલે છે?

આ ઘોઘલા રાજકુમારી વસુમતીની છે? આ કોલાહલના આ અવાજ કોનો છે તે પણ સમજાતુ નથી, પણ મહારાણી ધારિણીનું હૃદય લૂંટની આ કિકિયારીથી ચિરાઈ રહ્યુ છે એનુ હૃદય જોરજોરથી ધડકી રહ્યુ છે હમણા જ તો એણે પતિ ખોયો હતો પતિના વિરહની કાળી કથા પૂર્ણ થઈ નથી, ત્યા આ લૂંટનો ભય!

હા, લૂંટ ધનની નહિ વસ્તુની નહિ, પણ માણસની પવિત્રતાની આહ! હદ થઈ!

રાણી ધારિણી પોતાની પુત્રી વસુમતીને સાથે લઈ આ ત્રાસમાંથી ભાગી છૂટવા પગ ઉપાડે છે, ત્યા એક ટોળુ ધસી આવ્યું

ટોળાના સાઢણીસવાર નાયકે ઈશારો કર્યો અને એ ટોળાએ માતા–પુત્રીને એની પાસે હાજર કર્યા આ બ ને વિચાર કરે તે પહેલા તો વીજળીની જેમ એમને સાઢણી પર નાખી નાયકે સાઢણી મારી મૂકી

માતાપુત્રીના દેહમા ભય છે મુખમા ઈષ્ટદેવનો જાપ છે હૃદયમા જીવન–મરણના કટોકટી છે જીવનના ભોગે પણ પોતાનો ધર્મ સાચવવાની તમન્ના છે

નાયકે કોશામ્બીના નિર્જન વનમા એક વૃક્ષ નીચે સાઢણી ઊભી રાખી. એણે આકડે મધ જોયુ હતુ

અસવારની આખમા રૂપલાલસા હતી પાપભરી ઉન્મત્ત વાઢ-નાઓથી એનો દેહ ઊછળી રહ્યો હતો એ સાઢણી પરથી છલાગ મારી નીચે ઊતર્યો માતાપુત્રીને પણ નીચે ઉતાર્યા અને પોતાની અધમ વૃત્તિનુ પ્રદર્શન કરતી, વાસનાભરી વાણીમા એણે રાણીના દેહની માગણી કરી

આ સ ભળી રાણીની આખમા સતીત્વથી શોભતું ક્ષાત્રતેજ ધસી આવ્યું, એના દેહમા શિયળનુ શૌર્ય નર્તન કરવા લાગ્યુ એના ધ્રૂજતા હોઠ ઉપર અચલ રેખા ખેચાઈ અને વાણીમાથી જાણે તણખા ઝર્યા

'પાપી, મારો દેહ તારે જોઈએ છે? હુ કોણ છુ તે તુ જાણે છે? ક્ષત્રિયાણીઓ જીવતા તો કદી પોતાની ટેક છોડતી જ નથી પોતાની ટેક માટે જીવનને ફોતરા જેવુ તુચ્છ ગણે છે તારે દેહ જોઈએ છે? તો લે આ મારો દે હ '

અને પવિત્ર રાણીનો રૂપભર્યો દેહ વૃક્ષથી છૂટા પડેલા પુષ્પની જેમ ધરતી પર ઢળી પડ્યો. સાપ કાચળીને છોડીને જાય એમ

એનો આત્મા દેહ છોડી સ્વર્ગે સિધાવ્યો અરે, મ ણ આટલુ સહેલુ !

જગતની ભીષણતામા આ અકાળ મૃ ત્યુની ભીષણતાએ વધારો કર્યો મતીના મૃતદેહમાથી જાણે કઇક મંદિતભર્યા ભીષણ શબ્દો આવી રહ્યા હતા અસવાર કપી ગયો એનો પડછંદ દેહ પણ અત્યારે પાદડાની જેમ ધ્રુજી રહ્યો હતો એનો કામ અને એની અધમ વૃત્તિ તો ક્યારનાય નષ્ટ થઈ ગયા હતા આ સ્ત્રીહત્યાના પાપથી એ પોતે જ મૂર્છિત જેવો થઈ ગયો હતો શું કરવુ, એની સૂઝ જ પડતી ન હતી એને લાગ્યું કે આ સ્ત્રીની જેમ આ કન્યા પણ રખે કઈ કરી બેસે તો !

માનવીના જીવનમા સત્ અને અસત બન્ને તત્ત્વો છે આવાં કોઈક દૃશ્યથી માનવીનુ સુષુપ્ત સત્ તત્ત્વ જાગી ઊઠે છે અને તે પળે પાપીમા પાપી માનવીનુ અતર પણ રડતુ હોય છે એવી જ કઈક આ પળ હતી

વસુમતી તે આ બનાવથી હેબકાઈ ગઈ હતી થોડી વાર પછી એની કરુણ પૂર્ણ દર્દભરી વ ણી પ્રગટી

'મા, ઓ મા, તે આ શુ કર્યું ? તુ મને મૂકીને ચાલી ગઈ ! હવે આ જગતમા મારુ કોણ ! રાજ્ય લૂટાયું, પિતાજીને ગુમાવ્યા શહેર છોડી જગલમા આવ્યા ત્યા તુ પણ મને એકલી જ નિરાધાર મૂકી ચાલી ગઈ ઓ મા, તું જ્યા હો ત્યા મનેય બોલાવી લે મા, આ નર્ક જેવા માનવીના સહવાસ કરતા મૃત્યુ જરાય ખોટુ નથી મા, મને બોલાવી લે ' અને વૃક્ષના ટેકા વિના લતા ઢળી પડે તેમ એ પણ ધરતી પર ઢળી પડી

અસવાર આથી વધારે ગભરાયો, હવે તો એને પોતાનેય તમ્મર આવવાની તૈયારી હતી એ આ પાપથી પાછો હઠવા

માગતો હતો એવું ધીથવાના ધીથવાના કહ્યું

'બેટા, તું જરા પણ ગભરાઈશ નહિ, હું તને હેરાન નહિ કરું તને દીકરીની જેમ મ ચવીશ. તું રડ નહિ તારો વિલાપ મને વલોવી નાખે છે મેં આવું નહોતું પાર્યું મારા કામબર્યા શબ્દો અત્યારે મને પોતાને જ બાળી રહ્યા છે સ્રીહત્યા—ના, ના, એક સતીના આત્માનો અભિશાપ રે! હું કયે ભવે છૂટીશ?

નાયકે આશ્વાસન આપ્યું રાજકુમારી વસુમતીને એ પોતાના ગામ લઈ ગયો, પણ એના આત્માને શાંતિ નહી વસુમતી જાણે એના પાપનું સ્મરણ ન કરાવતી હોય એમ એને બાળ્યા કરે છે એ નિર્દોષ બાળાને જુએ છે અને એનું જીવન એક વ્યથા બની જાય છે રાત-દિવસ એને એક જ વિચાર આવે છે,

'મારા પાપની સ્મૃતિરૂપ આ બાળાને દૂર કરું પણ કેવી રીતે? આ સોનાની કટાર રાખવી કયાં?'

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનકિરણોનો લાભ હજુ આ યુગને મળ્યો ન હતો નવપ્રકાશના આગમન પહેલા અધકાર ઘુંટાય તેમ અજ્ઞાન ઘુંટાઈ રહ્યું હતું—હવે થોડા જ વર્ષો પછી ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનકિરણો સમસ્ત યુગને નવ પ્રકાશથી ભરી દેવાના હતા પણ તે માટે હજુ યુગને થોડી તપશ્ચર્યાભરી પ્રતીક્ષા કરવાની હતી

એ દિવસોમા અનાથ માણસો પશુની જેમ બજારમા વેચાતા ધનિક માણસો ગુલામોને ખરીદતા દ્વિપદ-મનુષ્ય ચતુષ્પદ—પશુના

મેળા ભરાતા, અને માણુનો પૈસા આપી માણસને અને પશુને ખરીદી લાવતા

દેવદેવીઓ આગળ પશુઓનો બલિ અપાતો જાતિવાદના ઘમંડમા કેટલાક માણુનો સામા માણુનોને હીનદૃષ્ટિથી જોતા સામ્રાજ્યની લાલસાથી અશ્વમેધ થતા અને ભાઈ જેવો ભાઈ પણ પોતાના જ ભાઈને મારવા તત્પર થતો અંધકારનો થર ફરી વળ્યો હતો. ભગવાન પાર્શ્વનાથના જ્ઞાનવચનો ભુલાઈ ગયા હતા હવે પુન નૂતન પ્રકાશ માટે યુગ ઝંખી રહ્યો હતો

સૈનિકને વિચાર આવ્યો 'આ બાળાને વેચી નાખુ—એને ઠેકાણે પાડવાનો માગ માટે આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી'

એણે કૌશામ્બીના દાસબજારમા વેચાતા માણુનો વચ્ચે વસુમતીને પણ ઊભી રાખી

કેવી છે વસુમતી! હરણ જેવી મોટી મોટી નિર્દોષ આંખો છે ચાદની જેવુ ઉજ્જવળ ભવપૂર્ણ મુખ છે માના વસુધરાને સ્પર્શે એવો લાબો કેશકલાપ છે, અને પાણીમા પતાસુ ઓગળે એમ એને જોતા જ દુષ્ટતા ઓગળી જાય એવુ દેહ પર શિયળનુ તેજ છે!

સો આવે છે, જુએ છે, અને ન જાણે કેમ, પણ ચાલ્યા જાય છે આને કોણ ખરીદી શકે? આ સૌન્દર્ય છે, પણ એની આસપાસ સતની કેવી જ્વલંત જ્વાળા છે

નિર્મળ હૃદય વિના એ ભાવનામૂર્તિને કોણ ખરીદી શકે?

સાજ નમી રહી છે કૌશામ્બીના ધનઢ્ય અને સજ્જન-શિરોમણિ ધનાવાહ દર્શન કરવા મંદિર પ્રતિ જઈ રહ્યા છે

એ નિ સતાન છે એમના હૈયામા વાત્સલ્યનો સાગર છે, પણ ચન્દ્રના દર્શન વિના એમા ભરતી કેમ આવે? એ હૃદય સતત કઈક ઝખી રહ્યુ છે—સતાન

એમની નજર બાળા પર પડી એ ત્યા જ થભી ગયા હૃદયમા છુપાયેલો સતાનપ્રેમ જાગી ઊઠ્યો હૃદય માગે પછી પૈસા શુ ચીજ છે! માગ્યા એટલા પૈસા આપી એમણે બાળાને ખરીદી લીધી

નાયક ખુશ હતો એને પૂરતા પૈસા મળ્યા હતા, અને માનસિક ભારમાંથી એ મુક્ત પણ થયો હતો હવે ન દેખવુ ન દાઝવું

બાળા એટલા પૂરતી જ સુખી હતી કે એ દુષ્ટના પજામાથી મુક્ત થઈ હતી, અને એને એક ભાવનાઘેલા પિતાનો સગ લાધી ગયો હતો

ધનાવાહ વધારે ખુશ હતા, કારણ કે એમના ઉષ્ણ હૃદયને ભરી દેનારુ સૌરભમય શીતળ ચદન મળ્યુ હતું

શેઠે પૂછ્યુ 'બેટા, તારુ નામ?'

બાળા મૌન હતી કારણ કે ભૂતકાળના સ્મરણોએ એની બુદ્ધિને ઘેરી લીધી હતી એની આખોમા અવ્યક્ત વેદના હતી હોઠ પર યાતનાની સખત રેખા હતી છતા આછી આછી ચદનની શીતળતા એની કાયા પર હતી—શિયળની

શેઠ મનમા જ વિચારતા હતા, રે! સુગધી પવિત્ર ચદનને માનવદેહ ધરવાનુ મન થયુ અને આ કુમારિકા રૂપે અવતર્યું, આનુ નામ ચદન અને બાળા તો છે જ નામ મળી ગયુ—ચદનબાલા—બેટા, તારૂ નામ ચદનબાળાને?

આ વૃદ્ધની વાણીમા કેવુ વાત્સલ્ય હતુ ! એમના બોલ વસુમતીને ગમ્યા એણે માથુ નમાવ્યુ, જાણે શેઠે કરેલા નવા નામાભિધાનને એણે મૂક સમતિ આપી.

ધનાવાહે બધી જ વાત પોતાની પત્ની મૂલાને કરી, અને બાળાને એને સોંપી

ચદનાના સસ્કાર અજબ હતા એ પ્રભાતે વહેલી ઊઠતી હાથપગ ધોઈ પલાંઠીવાળી કઈક ધ્યાન ધરતી સામાયિક કરતી. પૂજા કરતી ધનાવાહ અને મૂલા શેઠાણીને પગે લાગતી આગણાને આરસી જેવુ સ્વચ્છ રાખતી ભમ્મરડો ફરે એમ ઘરકામમા એ ફર્યા કરતી આ બધુ જોઈ શેઠ હરખાતા અને કહેતા :

'આજસુધી આપણુ ઘર ઊંઘતુ હતુ આજ? આજ તો એ હસી રહ્યુ છે! ઘર નોકરોથી નથી શોભતા, પણ આવી ઘરદીવડીઓથી શોભે છે '

અતિ પ્રશસા પાપનુ મૂળ બને છે વધાવવુ અતિ પ્રદર્શન સ્નેહની ક્યારીઓમા ઘણીવાર વિષનુ વાવેતર કરે છે

અતરના ભાવને તો મૌન જ સાચવે છે

ચદના ગુણવતી હતી, સાથે રૂપવતી હતી, યુવાવસ્થા હવે એના દેહદ્વાર પર ટકોરા કરતી હતી, શેઠ પોતાની પુત્રીના આ નવ વસત જેવા દેહને હેતની નજરે નીરખી રહેતા, ને પટી ટાલી ઊઠતા.

શેઠાણી સામાન્ય ઘરની ગૃહિણી જેવી હતી નરને ભ્રમર માનનારી એ શકાશીલ નારી હતી ધીરે ધીરે ચદનાની આ અતિ પ્રશસા મૂળાના હૈયામા તણખા બની એને બાળવા લાગી શેઠ સહજ ગુણાનુરાગથી બોલતા, પણ મૂળાને એ નહોતુ ગમતુ

ધીમે ધીમે ઇર્ષામાથી એક દિવસ એના હૈયામા શકાએ ડાકિયુ કર્યુ આના રૂપ અને યૌવને શેઠના મનને ચલિત તો નથી કર્યુ ને? પણ એનુ જાગૃત મન પોતાના પતિ પર આમ એકદમ આક્ષેપ કરવા તત્પર ન થયુ એણે બળ કરી આ વિચારને તે પળે તો કાઢી નાખ્યો, પણ તેના મૂળ સુષુપ્ત મનમા પડયા રહ્યા

આજે તાપ ખૂબ હતો મધ્યાહ્ને શેઠ દુકાનેથી ઘરે આવ્યા ત્યારે નોકરો તાપ અને થાકથી કટાળીને જ્યા ત્યા ઊઘતા પડયા હતા

શેઠના પગ ધોનાર કોઈ જ ન હતુ ચદનાને નોકરો પર દયા આવી એણે કોઈ ને ય ન ઉઠાડયા એ પોતે જ જળની ઝારી લઈને દોડી આવી

આગળની વિશાળ શિલા પર એ શેઠના પગ ધોવા લાગી એના દિલમા માતા-પિતાના વિયોગની વિષાદમય છાયા સતત રહેતી, છતા શેઠના પિતૃવાત્સલ્યે આ ઘા ઉપર કાઈક મલમપટ્ટાનુ કામ કર્યુ હતુ તેથી જ શેઠ પ્રત્યે એને જેમ માન હતુ તેમ પિતૃ જેવી મમતા પણ હતી

શેઠના ઘરમા વૈભવ હતો પણ હિતને લાગણી અને ભાવનાથી ભરે એવુ સતાન ન હતુ ચદનાએ એમની આ પિતૃ-ભૂખને સતોષી હતી ચદના શેઠની આખનુ અમૃત હતી. એને હસતી રમતી એ જોતા અને એમનો થાક ઊતરી જતો.

એ જ પુત્રી અત્યારે આટઆટલા નોકરો હોવા છતા બધાને પડતા મૂકી પિતાના પગ ધોવા દોડી આવી હતી

પિતા આ વિનયવતી દેવી પુત્રીને જોઈ જ રહ્યા એ પાતળી છતા મજબૂત હતી. કમળની પાંખડી જેવી વિશાળ આંખોમા હિમ્મતના તેજ હતા કાળી કમાનદાર ભ્રમરો નીચે રહેલી આંખમા આ કેવુ દિવ્ય તેજ હતુ! મૌનના ભાવથી હોઠ બિડાયેલા હતા છતા સ્મિત કેવુ રમી રહ્યુ હતુ એના દેહ પર સયમનુ ગૌરવ હતુ છતા કેવી વિનમ્રતા હતી

આ સદ્દગુણી સતાનની પ્રાપ્તિથી શેઠ પોતાને ધન્ય માનતા હતા કાર્ય-કારણ ભાવનો સયોગ પણ અજબ છે ચદના નીચી નમી શેઠના પગ પ્રક્ષાલી રહી હતી નીચે નમેલા મસ્તકનો ઢીલો અબોડો એ વખતે છૂટો થઈ ગયો. લાબા લાબી રેશમના લચ્છા જેવી લટો નીચે કાદવમા રગદોળાતી પડી

શેઠે આ સ્થિતિ જોઈ, અને ચદનાની કેશાવલિને કાદવમા રગદોળાતી બચાવવા લાકડીના ટેકાથી એને અદ્ધર ઝાલી લીધી

તેજ પળે મૂળા ઝરૂખામા દેખાઈ એણે આ દૃશ્ય જોયું અને એની બધી જ સુષુપ્ત શકાઓ જખમી નાગણની જેમ છછેડાઈ ઊઠી એણે વિચાર્યું, હા, હુ ધારતી જ હતી અને તે જ બન્યુ કમળની જેમ મઘમઘતુ અને વિકસતુ યૌવન સામે હોય ત્યા આ પુરુષનુ મન ચળે એમા નવાઈ પણ શું? આમા કલહ કરે કઈ જ નહિ વળે. આ કાંટાને મારે દૂર કરે જ છૂટકો છે

બીજા દિવસે મધ્યાહ્નનો સમય છે શેઠ જમીને દુકાને ગયા છે ઘરનુ વાતાવરણ શૂન્ય જેવુ છે, તે તકનો લાભ લઈ મૂળાએ ચદનાને લાકડીથી ઝૂડી, એના પગમા બેડી નાખી એક

અધારી ઓરડીમા એને ધકેલી દીધી એને ખાતરી હતી કે ત્રણ ચાર દિવસમા તો આ ફૂલના પ્રાણ ઊડી જ ગયા હશે અને પછી તો ઊળ અને દહન કેમ કરવો તે તો આવડે જ છે

આ દૃશ્યની સાક્ષી એક વૃદ્ધા હતી એને મૂલાએ ધમકી આપી કે કોઈ નેય કહ્યુ તો દુનિયામા તારુ નામનિશાન પણ નહિ રહે!

મૂલાનુ પિયર ગામમા જ હતુ એ બે દિવસ માટે પોતાને પિયર ચાલી ગઈ

શેઠ ઘેર જમવા આવ્યા ચદના ન દેખાઈ એના વિના ઘર નિસ્તેજ હતુ ઘર જાણે આજ રડી રહ્યુ હતુ શેઠે માન્યુ મૂળા સાથે એ મોસાળ ગઈ હશે

બે દિવસ વીતી ગયા પણ શેઠને ચેન નથી એના હૈયા પર જાણે દુર્દવના ઓગા ઊતરવા લાગ્યા એ વિચારવા લાગ્યા મને આમ કેમ થાય છે? શુ કઈ અશુભ છે? હૃદય આમ કેમ બળી રહ્યુ છે? મારા આ અન્યક્ત દુખમા ચદના વિના શાતિ કોણ આપે?

ચદનાને પૂર્યાને ત્રણ દિવસ થયા હતા છેલ્લી રાતથી પેલી વૃદ્ધા દાસીના હૈયામા તુમુલ યુદ્ધ ચાલતુ હતુ એની માનવતાએ એને જગાડી હતી એક બાજુ એની શેઠાણીનો સખત આજ્ઞા હતી, બીજી બાજુ ચદનાની કરુણ વ્યથામાથી જાગેલી કરુણા હતી આખરે માનસિક યુદ્ધમા કરુણાનો જય થયો માણસાઈ જીતી.

પોતાના જીવના જોખમે પણ એણે હિમત કરી ચદનાની દશા શેઠને વર્ણવી, અને જ્યા પૂરવામા આવી હતી, તે સ્થાન શેઠને બતાવી દીધુ

શેઠ દોડયા ઓરડીના બારણા તોડયા ચદનાની આ દશા

જોતા જ જાણે એમના પગ વીજળી ત્રાટકી એ બેસી જ ગયા. એમનુ હૃદય જોરથી ધબકવા લાગ્યુ આસુ થભી ગયા હતા, લોહી થીજી ગયુ હતુ આ દુ ખની વરાળથી હૃદય ફાટવાની અણી પર હતુ ત્યા ચદનાના સુકાઈ ગયેલા ગળામાથી વેદનાભીનો કરુણ સ્વર પ્રગટયો

'પિતાજી!'

'બેટા, તારી આ દશા!' શેઠનો કઠ પાછો રૂધાઈ ગયો એમને તમ્મર આવવા લાગ્યા હવે શુ કરવુ એની એમને સૂઝ જ પડતી નહતી, છતા ગમે તેમ કરી એ ઊભા થયા

રસોડુ ક્યારનુય ચોખ્ખુ થઈ ગયુ હતુ, માત્ર ઢોરને આપવા માટે અડદ બફાતા હતા

બાજુમા એક સૂપડુ પડયુ હતુ શેઠને કઈ જ ન સૂઝ્યુ એમણે એ બાકળા સૂપડામા ઠાલવી, ચદના આગળ મૂકી, પોતે જ લુહારને બોલાવવા દોડી ગયા

આજ એ કયા વૃદ્ધ હતા? ચદનાની યાતનાએ એમને જુવાનની જેમ દોટ મુકાવી

આ બાકળા જોઈ ચદનાને પોતાનો ભૂતકાળ સાભરી આવ્યો. સુખના મધુર સ્વપ્નોમા વીતેલો પોતાનો બાલ્યકાળ અને યૌવનના ઊબરામા પગ મૂકતા જ પોતા ઉપર વરસેલી અસહ્ય દુ ખની ઝડીથી એનુ હૃદય ભરાઈ આવ્યુ પોતે રોજ કેટલાય અતિથિને ભોજન આપતી, એને બદલે આજ કેટલાય દિવસથી અતિથિના દર્શન પણ દુર્લભ થયા છે પોતાના આ દુર્ભાગ્ય પર આસુ સારતી ચદના ઊબરામા બેઠી

પાચ મહિના અને પચીસ દિવસથી કૌશામ્બીની શેરીએ શેરીએ એક તપસ્વી વિહરી રહ્યા છે આ તપસ્વીની આખમાથી અમી ઝરે છે મુખ પરથી તેજ નીતરે છે હોઠમાથી ચાદની જેવી શીતળતા ટપકે છે આખોય દેહ કારુણ્ય અને માર્દવથી મઢેલો છે એમનો દૃષ્ટિપાત જીવનના દુ ખોથી મઝાગલા માણસને શાત કરે છે શુ એ માનવી છે ! જાણે અહિંસાનો અવતાર હોય એવા આ મહાતપસ્વી કૌશામ્બીને બારણે બારણે ફરી વળ્યા, પણ એમનો ભિક્ષાનો અભિગ્રહ અપૂર્ણ છે

આખુ નગર પ્રભુના આ અભિગ્રહની પૂર્તિ માટે અનેક પ્રકારના ઉપાયો ઉત્સુક હૈયે કરે છે, પણ નિષ્ફળ જાય છે કે એવો કોણ ભાગ્યવાન હશે જેના હાથનુ પ્રભુ દાન સ્વીકારે, અને લાબી તપશ્ચર્યાનુ પારણ કરે !

આજ પાચમા માસનો પચીસમો દિવસ છે રોજના ક્રમ પ્રમાણે મધ્યાહ્નના સમયે પ્રભુ આહાર માટે નીકળ્યા છે, ત્યા એમની દૃષ્ટિ ધનાવાહના બારણામા બેઠેલી ચદના પર પડી

પ્રભુને જોઈ એ ઊભી થઈ ગઈ એના પગમા બેડી છે એક પગ ઊબરામા છે, બીજો બહાર છે દાન દેવા ઉત્સુક થઈ છે માથે મૂડી છે રાજકુમારી આજ દાસીની દશામા છે એની આખો આસુથી આર્દ્ર બની છે

પ્રભુએ પોતાના હાથ લબાવ્યા અને ભિક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો

તે જ પળે આકાશમાથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ દેવોએ સુવર્ણ વરસાવ્યુ પચ દિવ્ય પ્રગટ્યા બેડી તૂટી ગઈ અને ચદનબાલાના મસ્તક ઉપર પહેલાની જેમ વાળ શોભી રહ્યા

આ મ ગળ પ્રસગની વાત કૌશામ્બીના ઘરઘરમા થવા લાગી

આનવસમૂહ આ ધન્ય બાળાને જોવા ધસી રહ્યો હતો

મહારાજા શતાનિક, મહારાણી મૃગાવતી, મહામંત્રી સુગુપ્ત અને શેઠ ધનાવાહ સૌ દોડી આવ્યા હતા આજ સૌ પોતાની જાતને ભૂલી ગયા હતા, સૌનુ મધ્યબિંદુ આ બાળા હતી

એવામા એક વૃદ્ધ આગળ આવ્યો અને ચંદનાના પગમા પડી કહેવા લાગ્યો 'કુવરીબા! તમે?' એની આખમા વાત્સલ્યના વારિ ઊભરાતા હતા

શતાનિકે પૂછ્યુ 'વૃદ્ધ! તુ આ બાળાને ઓળખે છે?'

'અરે પ્રભુ! હુ ન ઓળખુ? મે જ તો એમને મોટા કર્યા છે ચપાનગરના મહારાજ દધિવાહનના આ પુત્રી છે અને હુ એમના રાજમહેલનો કચુકી છુ તમારા સૈનિકોએ લૂટ ચલાવી ત્યારે અમે સૌ સાથે જ ભાગ્યા હતા મે અહી આવતા સાભળ્યું કે એમની માતાએ પોતાના સતના રક્ષણ માટે દેહનુ બલિદાન આપ્યુ અને કુવરી એમના પુણ્યે બચી ગયા'

આ કરુણ ઇતિહાસ એક નારીના હૃદયબધને તોડી નાખતો હતો, અને તે હતી રાણી મૃગાવતી એ આગળ આવી અને ચદનબાળાને આલિગન આપતા બોલી

'બેટા તે મને ઓળખી? હુ તારી માસી, તારી માતાની સગી નની બેન મૃગાવતી!'

ચદનબાળાના હૈયામા અસખ્ય ભાવોની અત્યારે ભરતી આવી હતી એનુ હૃદયપાત્ર છલકાઈ રહ્યુ હતુ પ્રભુના મહાભિગ્રહનો પોતાને જ મળેલો અપૂર્વ લાભ, માતાનો વિયોગ, માસીનો સયોગ, ધનાવાહનુ વાત્સલ્ય મૂળાએ પોતાના અપરાધ માટે ફરી ફરીને લળી લળીને માગેલી ક્ષમા અને પોતાના મનમા

આ સસારની રગભૂમિ પ્રત્યે જાગેલી ઉદાસીનતા—આ બધા જ ભાવો એક સાથે ધસી આવ્યા એ મૌન હતી એની આખો સ્થિર હતી સૌને એ નમી અને રાણી મૃગાવતી સાથે રાજ મહેલ ભણી ચાલી નીકળી

એ પ્રયાણ વખતે દિવ્યવાણી સભળાઈ આ પુણ્યવતી બાળા ભગવાન મહાવીરના સઘની પ્રથમ પ્રવર્તિની થશે અને નારીમુક્તિનુ પ્રથમ મગળગીત ગુજશે

એક બાજુ રાજમહેલના રગભર્યા આનદ—ઉલ્લાસના વિલાસ હતા, બીજી બાજુ ચદનાની તીવ્ર સયમસાધના હતી એક રીતે એની સાધનાની આ કસોટી હતી જળમા કમળ વસે એમ એ આ વાતાવરણથી અલિપ્ત અને અદ્ધર હતી એ અહીં રહેવા માટે નહોતી રહી, પણ પ્રભુ મહાવીરના કૈવલ્યની પ્રતીક્ષા કરતી દિવસો વિતાવી રહી હતી

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ એમણે ચતુર્વિધ સઘની સ્થાપના કરી—સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા એમા ચદનાએ પ્રથમ દીક્ષા સ્વીકારી, સાધ્વીસઘનુ નેતૃત્વ સ્વીકાર્યું

આજ પણ જેના ત્યાગ, તપ અને સયમને સભારી માનવ જાત જેને ચરણે નમે છે, તે સાધ્વી સઘની ગગોત્રી એટલે ચદનબાળા.

આતમની અગ્નિપરીક્ષા

કાર્તક વદ એકમની મધરાત હતી રાતના બે વાગ્યાનો સમય હતો આકાશની શુભ્ર આરસીમા મોગરાના ફૂલ જેવા તારા હસી રહ્યા હતા ચદ્રમાથી ઝરતી ચદન જેવી શીતળ ચાદની પૃથ્વીને લીપી રહી હતી

ત્રણ માળની ઊચી હવેલીને બીજે માળે અમે ચાર જણ સુખનિદ્રામા પોઢયા હતા મદમદ વાતો પવન અમારા આત્મા ને સૌરભની દુનિયામા લઈ ગયો હતો એવામા હૈયાને વીધી નાખે એવી એક કારમી લાબી તીણી ચીસ સભળાઈ, અને હુ ભયપૂર્વક સફાળો ઊભો થઈ ગયો

કમાડ ઉપર કોઈ જોરજોરથી લાત મારતુ બોલી-હ્યુ હતુ,

'મહારાજશ્રી ! બચાવો કમાડ ઉઘાડો. ભયકર આગ લાગી છે દોડો રે દોડો !'

મારી પડખે જ પિતાશ્રી પોઢયા હતા મૂળચદ ને તારાચદ નામના બે યુવાનો બારણા પાસે આળોટતા હતા આ ભયભરેલી તીણી ચીસ સાભળી એ ત્રણે જણ વિહ્વલતાપૂર્વક જાગીને આમતેમ જોવા લાગ્યા

અમારા ચારના આત્મા ભયગ્રસ્ત હતા એવામા એક જોરદાર ધક્કો વાગ્યો અને જૂના કમાડ સાકળ સાથે જ ઊખડી પડયા

છ બહેનો અને ત્રણ બાળકો ગભરાટમા રાડો પાડતા ઉપર ધસી આવ્યા

મે બારણા તરફ જોયુ તો આ નવ જણની પાછળ લાલ રગની લાબી જીભ કાઢતી અગ્નિની પ્રચડ જ્વાળાઓ આવતી દેખાઈ ભયકર રીતે પળ પળ ઊચે વધતી આ પાવકજ્વાળાને જોઈ મારી મતિ પણ ક્ષણભર મૂઢ થઈ ગઈ ફાટી આખે હુ જોઈ રહ્યો હતો આ શુ થઈ રહ્યુ છે તે મને સમજાતુ ન હતુ

પ્રચડ આગના ભડકા અમારી નજીક આવી રહ્યા છે એટલુ જ મારી આખો જોઈ શકી માર્ગ જણાય ન હતો. વિચારોમા ધુમાડો વ ટોળિયા લઈ રહ્યો હતો

અમે ત્રીજે માળે હતા બહેનો ને બાળકો બીજે માળે હતા પણ ભોયતળિયે પ્રચડ આગ લાગી એટલે એ સૌ ઉપર ધસી આવ્યા હતા

જ્વાળા વધતી વધતી ઉપર ને ઉપર આવી રહી હતી નીચે

ઊતરવાનો માર્ગ અને દાદર તો ક્યારનાય બળીને ખાખ થઈ ગયા હતા. હવે ક્યાં જવું ?

ગઈ કાલે આજ સ્થાને કેવો આનંદ અને શાંતિ હતા ? અત્યારે કેવો શોક અને ભય હતો ? ગઈ કાલે આ હવેલીના સુખદાર આગળ ભવ્ય મંડપ હતો એમાં પ્રવચન, પ્રભાવના અને મંગળ ગીતોના મંજુલ ધ્વનિથી વાતાવરણ ગુંજતું હતું, અત્યારે તે જ સ્થાનમાં ઊભેલા માણસો કરુણાભરી ચીસો નાખી રહ્યા છે

"આ ઉપર રહેલા લોકોને કોઈ બચાવો, રે! ઉપરથી નીચે ઉતારો, રે! નહિ તો બાપડા હમણા બળીને ખાખ થઈ જશે "

આગ જોવા એકત્રિત થયેલા સૌ ચીસો નાખતા હતા કોલાહલ કરતા હતા, પણ માર્ગ કોઈનેય કાંઈ સૂઝતો નહોતો

અમે ઉપરથી ચીસો નાખતા હતા, અમને બચાવો !

એ લોકો નીચેથી રાડો પાડતા હતા આ દુ:ખિયાઓને કોઈ પણ રીતે બચાવો.

આપણા લોકોની આ વિશિષ્ટતા છે આપણને રાડો પાડતા કોલાહલ કરતા આવડે છે, પણ યોજનાપૂર્વક કામ કરતા નથી આવડતું પરિણામે અવ્યવસ્થા વધે છે કાર્ય કંઈ જ થતું નથી આવા પ્રસંગે તાલીમ પામેલા અને બિનતાલીમ પામેલા પરખાઈ જાય છે આવા ભયમાં તાલીમ પામેલો એક માણસ જે કરી શકે છે તે બિનકેળવાયેલા હજાર પણ કરી શકતા નથી

નીચે અને ઉપર સર્વત્ર કોલાહલ હતો પણ કોઈને એટલુય ન સૂઝ્યુ કે બંબાવાળાને ખબર આપીએ નીસરણીની શોધ કરીએ, એકાદ દોરડુ શોધી ઉપર ફેંકીએ—એને એક જ વાત આવડે. ગટ્ટા પાડવી, બૂમબરાડા નાખવા અને વાચાની વાઝણી દયા દેખાડવી

પળેપળ ભયંકર રીતે પસાર થઈ રહી હતી નીચેથી મદદ મળે એવી આશા હવે રહી ન હતી વિપદ વખતે માણસને, શી ખબર ક્યાથી પણ, ધૈર્યનુ બળ મળી રહે છે એ વખતે સદ્ભાગ્યે સેવાદળમા લીધેલી તાલીમ મારી મદદે આવી

મે કહ્યુ 'બહેનો! હિંમત રાખો. કેવળ ચીસો પાડવાથી હવે આપણને કોઈ ઉગારે તેમ નથી, અને આપણી દયામણી ચીસોથી આ પ્રચંડ આગ પણ શાંત પડે તેમ નથી તમે તમારા સૌના સાડલા આપો, એને એકબીજા સાથે બાધી એનુ લાબુ દોરડુ બનાવીએ એને કઠેડે બાધી એના પર ટિંગાઈને, લટકીને, લપસીને એક પછી એક સૌ નીચે ઊતરી જઈએ'

આ યોજના એમને જરા જોખમભરેલી લાગી વચ્ચેથી ગાઠ છૂટી જાય અગર તૂટી જાય તો અકાળ મૃત્યુ થાય પણ આમેય આગનુ અકાળ મૃત્યુ તો અમારી સામે વિકરાળ આખો ફાડીને ઊભુ જ હતુ

આગની ગરમી વધી રહી હતી અને જ્વાળાઓ અમારી નજીક ને નજીક આવી રહી હતી અમે જે ખડમા હતા, એ ખડ છોડી સરકતા સરકતા અમે સૌ કઠેડા પાસે આવ્યા અમે પાછળ જોયુ તો એ ખડ ક્યારનોય પ્રજ્વળી ઊઠ્યો હતો, હવે

તો અમારા માટે એકેય માર્ગ ન હતો

કઠેડાથી આગળ કયા જવુ ? મારી યેજનામા બાળકને લઈને શિતરવુ જોખમભરેલુ હતુ સકટની ભયકર ક્ષણો પસાર થઈ રહી હતી

નીચે કોલાહલ કરનારાઓમા એક સાહસવીર નીકળ્યો એ કયાકથી એક મેટી નીસરણી શોધી લાવ્યો એણે નીસરણી માડી. પણ અફસોસ! એ ટૂકી હતી અમાનાથી છ હાથ દૂર હતી એણે એક ક્ષણ વિચાર કર્યો, અને પોતાના ખભા ઉપર જ એ માડી. આવી મોટી નીસરણી અને તે માણસના ખભા ઉપર! આહ! બળ પણ જબરુ અને ધૈર્ય પણ જબરુ એવી વીરતાને સહજ રીતે મસ્તક ઝૂકી જાય છે

નીસરણી એણે ખભા પર લીધી એટલે એ ત્રણ હાથ ઊચી આવી પણ હજી ત્રણ હાથ અમારાથી એ દૂર હતી નીસરણી પર ઉપરથી ઠેકડો તો મરાય નહિ સ્થિતિ નાજુક હતી હવે તો જીવન અને મરણ વચ્ચે પ્રહર નહિ, કલાક નહિ પણ પળો ગણાઈ રહી હતી

સર્વત્ર ભયના વાતાવરણથી માનવ હૈયાને ચીરી નાખે એવી ચીસો સભળાતી હતી, અને આસપાસ વધતી જતી જ્વાળાના તાપથી દેહ શેકાતા હતા

પિતાશ્રી તો ઉપરથી ભૂસકો મારવાની વાત ઉપર આવી ગયા, પણ ભૂસકો મારવો એ શકય ન હતુ ત્રણ માળની તોતિગ ઊચી હવેલી પરથી પડનારનુ એક પણ અગ સલામત ન રહે!

ઈષ્ટદેવનો જાપ અતરમા સતત ચાલતો હતો માણસ સુખ

મા જેવી તીવ્રતાથી પ્રભુ સ્મરણ નથી કરતો, એવી તીવ્રતાથી એ દુ ખમા સ્મરે છે તે જ પળે મારામા અણધાર્યા બળનો સચાર થયો ધૈર્યના કિરણ અ ગ અ ગમાથી પ્રગટવા લાગ્યા

હુ કઠેડો કુદી બહારની સિમેન્ટની પાળ પર આવ્યો કઠેડા બહાર દરેક બાગળની નાની પાળ હતી મારો એક હાથ મે કઠેડાના સળિયાઓમા મજબૂત રીતે ભરાવ્યો, વજ્ર જેવી મજબૂત પકડથી સળિયાને પકડી મે પિતાજીને કહ્યુ

'તમે ધીમેથી કઠડો ઓળગી આ સિમેન્ટની પાળ પર આવો, અને મારો આ હાથ પકડી ટિગાઓ એટલે નીચે નીસરણીને આબી જશો તમારા પગ નીસરણીને અડે પછી જ મારો હાથ છોડજો'

પિતાજી કહે 'મારો ભાર આમ અદ્ધર આકાશમા તુ ઝીલી શકીશ? તારો હાથ પકડીને લટકુ અને હાથ છુટી જાય તો તો બને પથ્થરની શિલા પર જ પછડાઈએ ના!'

મે કહ્યુ 'વિચાર કરવાનો આ સમય નથી જીવનમરણની આ પળ છે જે થવાનુ હશે તે થશે પણ શ્રદ્ધા છે, સારુ જ થશે'

મારી શ્રદ્ધા સાચી પડી એ બરાબર નીસરણી પર પહોચ્યા ને ઊતરી ગયા હવે મારો વારો આવ્યો હુ ઊતરી જાઉ તો બહેનો ને બાળકોને ઉતારનાર કોણ!

માણસનુ મન ઘણુ જ નીચ અને સ્વાર્થી છે એ ઉચ્ચ ને પરોપકારી દેખાય છે, પણ તેની અગ્નિપરીક્ષા થઈ નથી ત્યા સુધી જ જ્યારે એવી પળ આવે છે ત્યારે જ મનની સાચી પારખ થાય છે

સામાન્ય રીતે પ્રત્યેક માનવી પોતાના મન માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાયના ભ્રમમા હોય છે, અને મારા માટે મને પણ એવો જ વિશ્વાસ હતો આ પળે મને જીજિવિષા પ્રેરવા લાગી

The last days of pompeii નો પ્રસગ યાદ આવે છે આખા શહેર પર લાવા રસ ઊછળી રહ્યો છે, અગ્નિની વર્ષા થઈ રહી છે થોડી જ ક્ષણોમા સૌ મરવાના છે છતા સૌ બચવાનો મરણિયો પ્રયત્ન કરે છે આગળ દોડતા માણસને ધક્કો મારી, એનુ ધન ઝૂટવી, માણસ આગળ નીકળવા પ્રયત્ન કરે છે, પોતાનો જ જીવ બચાવવા પ્રયત્ન કરે છે જ્યારે બીજી બાજુ કોક સજ્જન લૂલાને મદદ કરે છે, આધળાને ટેકો આપે છે, વૃદ્ધને દોરે છે પોતે ઉતાવળ કરે છે, પણ અપગોને ભૂલતો નથી ત્યા લેખક લખે છે : 'આ છેલ્લા કલાકમા તેઓ માનવીની ઉચ્ચતા અને નીચતાના દર્શન કરે છે In this last hour, they glimpsed specimens of every baseness and nobility મારુ મન પણ મને કહી રહ્યુ હતુ 'ઊતરી જા, ભાગી જા, નહિ તો બળીને ભસ્મ થઈ જઈશ, જા, જીવ બચાવ '

એવામા એક બહેને જેમનુ નામ દિવાળીબેન હતુ તેમણે કહ્યુ 'મહારાજ! તમે તમારે પહેલા ઊતરી જાઓ અમારુ તો થવાનુ હશે તે થશે '

નારી! મા! તને નમન છે વિપદ વખતે પણ તારો અર્પણ ધર્મ તુ ના ચૂકે અર્પણના પ્રકાશથી તે વસુધરાને અજવાળી છે તારા શિયળથી, તારી સહિષ્ણુતાથી, તારા અર્પણથી માણસ

આજે 'માનવ' છે

મને માગ પર ધિક્કાર આવ્યો બહેનોને સ્પર્શ પણ ન થાય એ મારા સયમધર્મની મર્યાદા છે પણ એ મર્યાદાને આગળ ધરી હુ ઊતરી જાઉ, મારો જીવ વહાલો કરુ, તો મારા જેવો નીચ સ્વાર્થી કોણ?

મર્યાદા માનવીને ઉગારવા માટે છે, બધન માટે નહિ જ, પણ અત્યારે તો માનવતાનો પ્રશ્ન છે

વાડ વૃક્ષના રક્ષણ માટે છે, પણ વાડથી વૃક્ષનો વિકાસ રૂધાતો હોય તો વાડને જરા દૂર પણ કરવી પડે ભગવાન મહાવીરના સયમધર્મની મર્યાદા એવી નથી જે માનવતાને હણે!

મે કહ્યુ 'બહેનો, હુ એવો નીચ નહિ બનુ જીવ ખાતર ધર્મ છોડવો એ કાયરનુ કામ છે જલદી કરો, તમે પાળ ઉપર આવો, મારો હાથ પકડીને ટિંગાઈ જાઓ અને નાસરણીને પહોચો'

આ રીતે એ ઊતર્યા એટલામા તો બીજી મદદ પણ આવી ગઈ, સૌ ઊતરી ગયા

છેલ્લે હુ પાળ પર બે હાથથી ટિંગાઈ ને ઊતરવા પ્રયત્ન કરતો હતો ત્યા એક માતાની ચીસ આવી

'અરે, બાબો તો હજુ ઉપર જ છે એ તો રહી ગયો'

ધુમાડા વટોળિયાની જેમ બાળકને વીટળાઈ ગયો હતો. આ કસોટી હતી મારી માનવતાની, મારા સમસ્ત જીવનની આ

છેલ્લી પરીક્ષા હતી હવે જાણે મારી ભાવનાને કરુણદૃષ્ટિથી નિહાળી તેજ પળે ધૈર્યનુ બળવાન દૈવી કિરણ મારા અગ અગમા વ્યાપી ગયુ

હુ પાછો કઠેડા ઠેકી ઉપર ગયો સાથે તારાચદ પણ આવ્યો સમડી ઝડપ મારીને હાથમાથી વસ્તુ છીનવી જાય એ જ વેગથી બાળકને મૃત્યુના હાથમા ઝડપીને સલામત રીતે લઈને બહાર આવી ગયો નીચે તાળીઓના, વાહવાહના આનદમય અવાજો થઈ રહ્યા હતા અને તે જ વખતે બબાનો અવાજ સભળાયો. ટન, ટન, ટન !

બાળકને લઈ મે નીસરણી પર પગ મૂક્યો, ત્યા હૃદયને ધ્રૂજાવી મૂકે એવો અવાજ થયો અને ક્ષણ પહેલા અમે જ્યા ઊભા હતા એ ભાગ કકડભૂસ કરતો બેસી ગયો

કુદરતનો કેવો સકેત ! પાચ દશ મિનિટ પહેલા એ ભાગ બેસી ગયો હોત તો ! પણ એ પ્રશ્ન જ નકામો છે રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?

રાતના ત્રણના ટકોરે અમે વડવાના ઉપાશ્રયે આવ્યા. ઉપાશ્રયમા પગ મૂક્યો અને હુ શુદ્ધિ ખોઈ બેઠો કલાક સુધી સચિત કરેલા અપૂર્વ દૈવી બળનો બધ તૂટી ગયો જુસ્સો ઊતરી ગયો હતો

સવારે સાત વાગે મે આખ ખોલી ત્યારે ભાવનગરના હજારો નાગરિકો વીટળાઈને બેઠા હતા સૌના નયનોમા પ્રેમના આસુ હતા, હૈયામા માનવતાને અભિનદન હતા, શેઠ જૂઠાભાઈ જેવા પ્રતાપી પુરુષના મુખ ઉપર પણ લાગણીની તીવ્ર રેખાઓ

એચાઈ હતી

એમણે ગદગદ કંઠે કહ્યુ

'મહારાજશ્રી! તમે તો અમારી લાજ રાખી સાધુતાને અર્પણના રંગથી રંગીને ભાવનગરના એક જ્વલંત ઇતિહાસ સર્જ્યો'

આગની વિપદમા સહભાગી બનેલા ભાઈબહેનો સામે મે જોયુ અને મારી આખમા પણ આસુ આવ્યા પણ તે શાના હતા, હર્ષના કે કરુણાના ?

મૌનનો મહિમા

આજે રાજાધિરાજ શ્રીકૃષ્ણ વિચારમગ્ન હતા. પોતાના મિત્ર અને બાંધવ શ્રીનેમ એમને સાંભરી આવ્યા હતા એમની સાથે વિતાવેલા દિવસો ચલચિત્રની જેમ એમની દૃષ્ટિ આગળથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, અને વહી ગયેલા એ પ્રત્યેક દિવસમાં કોઈ ને કોઈ સ્મરણની માધુરી ભરેલી હતી ભૂતકાળના આ મધપૂડામાંથી આજે સ્મરણના રસબિંદુ ટપકી રહ્યા હતા

શ્રીનેમ શ્રીકૃષ્ણના પિતરાઈ ભાઈ થાય યદુવંશના ગગનના સૂર્ય અને ચંદ્ર એટલે શ્રીનેમ અને કૃષ્ણ બંનેના પંથ જાણે જુદા—એક ત્યાગરાજ તો બીજા રંગરાજ એકનો ત્યાગ ગિરિનારના શિખરે પહોંચ્યો હતો, તો બીજાનો રાગ ગોવર્ધનની ટોચે રમતો

હતો તેમ છતા જીવનની શાંત પળોમા તો શ્રીકૃષ્ણનુ હૈયું ગિરિનારની ત્યાગમસ્ત ઝાડીઓમા જ વિહરતુ

શ્રીનેમે રાજેમતી જેવી સુદર અને શાણી, સસ્કારી અને શીલવતી સુદરીનો ત્યાગ કરી સયમનો પથ લીધો ત્યારથી શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમા મથન જાગ્યું હતુ શ્રીકૃષ્ણ રસિક હતા, પણ વીરતાના પૂજક હતા યુદ્ધની વીરતા કરતા જીવનના છલોછલ ઊભરાતા મધુરસને તજવામા વધુ વીરતા જોઈ એ—આ સત્ય એ સારી રીતે જાણતા હતા

ઇતિહાસને પાને પણ જગતને જિતનાર લાખો રમે છે, પણ કામને જિતનાર તો વિરલ જ

અને તેથી જ શ્રીનેમ—વિરક્ત નેમ, શ્રીકૃષ્ણને ભાવ્યા હતા

દિલની દુનિયાનો પણ એક વૈજ્ઞાનિક અફર નિયમ છે દિલ એકાગ્ર થઈ, પવિત્ર ભાવથી કોઈપણ વસ્તુને સ્મરે તો એને એ મળે જ મળે

અને તેથી શ્રીકૃષ્ણ જેના વિચારમા મગ્ન હતા તે-શ્રીનેમના આગમનના વધામણા વનપાળે આવીને આપ્યા

'પ્રભો ! ઉદ્યાનમા શ્રીનેમિનાથ પધાર્યા છે !'

શ્રીકૃષ્ણે આ વધામણા આપનારને સુવર્ણથી સત્કાર્યો અને રથ હાજર કરવા સૂચના કરી

શ્રીકૃષ્ણ પોતાના પરિવાર સાથે શ્રીનેમને વાદવા ચાલ્યા, પણ એમના હૈયામા હર્ષ માતો નથી રથના અશ્વ પવનવેગે દોડી રહ્યા છે, પણ એ તો ભાવસમાધિમા અચલ છે

દ્વારિકા નગરીનુ ઉપવન છે એ ઉપવનમા ઘટાદાર એક વડલો છે વડલા પર પક્ષીઓ પ્રેમગીત ગાઈ રહ્યા છે એ

વડલાની શીતળ છાયામાં પોતાના જ્ઞાની પવિત્રનો વચ્ચે શ્રીનેમ પદ્માસને બિરાજ્યા છે

મુખ ઉપર શાંતિ છે આંખના અમૃત છે દેહ પર દિવ્યના ઈ વદીમાં સુધા છે, અને ભાવોમાં મૈત્રી છે

શ્રીકૃષ્ણ તો આ મધુરમૂર્તિના દર્શને એટલા તો મગ્ન બન્યા કે નથી તો એ બોલતા કે નથી એ હસતા, નથી એ કાંઈ કહેતા કે નથી એ કાંઈ સાંભળતા એમની પ્રેમભીની આંખો જ જાણે બધુ કહેતી હતી અને સાંભળતી હતી

શ્રીનેમ તો ગિરનારના અવધૂત હતા કેવળજ્ઞાનના પૂર્ણ પ્રકાશમાં એમણે વિશ્વ સાથે મૈત્રી બાંધી હતી આખુય વિશ્વ જેનુ મિત્ર હતુ, તો શ્રીકૃષ્ણ એમના સખા શા માટે નહિ?

શ્રીકૃષ્ણે મૌન તોડ્યુ આપને જોઉ છું અને હૃદય કોઈ અગમ્ય ભાવે થી ઉભરાઈ જાય છે, મેઘના નાદથી મયૂર નાચે એમ મારા ભાવો નાચી રહ્યા છે અને સૂર્યના દર્શને કમળ વિકસે તેમ મારુ હૃદય વિકસી રહ્યુ છે

'અત્યારે તો એમ થાય છે કે તમારા સાંનિધ્યમાં જ રહું તમારા આ વિશ્વવાત્સલ્યના પ્રકાશમાં નાચ્યા જ કરુ પણ શુ તે મારે માટે શક્ય છે? જીવનમાં નિર્માણ કરેલા આ અનંત ચક્રો વચ્ચે નિત્યની આ શાંતિ શક્ય છે?'

'નિત્ય ન બને તો કોઈક દિવસ તો શક્ય બને ને?' ઘટડી જેવો મધુર રણકાર કરતો પ્રભુનો બોલ પ્રગટ્યો

'હા, કોઈક દિવસ તો જરૂર બને એવો કોઈ એક દિવસ ચિંધો, જે આપના કલ્યાણકની પાવન સ્મૃતિથી ભર્યો હોય, જીવનનુ મંગળગાન જેમાં ગુંજતુ હોય અને પોતાની પવિત્રતાથી-

અમારા આત્માને અજવાળતો હોય,' વાતાવરણને ભાવનાથી ભરતા શ્રીકૃષ્ણે કહ્યુ

'શ્રીકૃષ્ણદેવ! દિવસ તો બધા જ પ્રમશપૂર્ણ છે, પણ કેટલાક દિવસ મહાપુરુષોના કલ્યાણકની પાવન સ્મૃતિથી સભર છે એવા દિવસોમા મૌન એકાદશીનો દિવસ શ્રેષ્ઠ છે દોઢસો કલ્યાણકોથી એ દિવસ અ ક્તિ છે અને સુવ્રતશેઠ જેવા ભદ્ર આત્માએ પણ એ દિવસોમા આત્માની મ ગળ સાધના મૌનદ્વારા કરી છે '

બ નરીના મધુર સૂરને સતત ગુ જતો રાખતા શ્રીકૃષ્ણે મૌનની વાત આવતા, સૌના મનમા ઘૂટાતો પ્રશ્ન પૂછયો

'પ્રભો! આપ મૌનનુ કહો છો, પણ મૌન તો ઘણીવાર અસહ્ય થઈ પડે છે માનવી એકલો હોય, પડખે કોઇ બોલનાર ન હોય, નીરવતા છવાયેલી હોય, બેમર્યાદ વિશાળતા પથરાયેલી હોય ત્યારે માનવી વાચાદ્વારા એ નીરવતાને ન ભરે, તો એમ લાગે કે આ અણદીઠ અગોચરની વિશાળતા હમણા જ ભીસી દેશે અને પોતાની મૌનભરી વિશાળતામા દબાવી દેશે એવે વખતે માનવીએ કઈ નહિ તો ગીત ગાઈ ને કે બ મીના સૂરોને ગુ જતા રાખીને પણ એ અવકાશને ભરવુ જ રહ્યુ અને ગ ભીર મૌનની એ વિશાળતાને તોડી, અવાજોની દુનિયા સર્જવી રહી'

'કૃષ્ણદેવ! હુ પણ એ જ કહેવા માગુ છુ, માનવી એકલ તાથી ગભરાય છે, કારણકે એ વિશાળ એકલતાના મૌનમા જ જીવનના ગૂઢ પ્રશ્ન એની સામે ઉપસ્થિત થાય છે આજ સુધી જેની સામે આખમીચામણા કર્યા હોય, જેને ઇન્દ્રિયોની લોલુ પતાએ થોડી ક્ષણો માટે દૂર ધકેલ્યા હોય, તે સનાતન પ્રશ્ન એ નીરવતામા, એ એકલતામા, એ વિશાળતાના મૌનમા સાકાર થાય છે અને મૂર્તિમ ત થઈ જવાબ માગે છે જીવન જીવતા કયો હેતુ

સિદ્ધ કર્યો, તેનો ગભીરતાપૂર્વક એ ઉત્તર માગે છે

'માણસ બધે જ ઉત્તર વાળી શકે, પણ પોતના જીવનના જ કેન્દ્રસ્થાનમાથી સ્વયભૂ રીતે પ્રગટતા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા જતા એનુ સમગ્ર અસ્તિત્વ હલી ઊઠે છે, એ કપે છે, ડરે છે, મૂઝાય છે, અને દૂર ભાગે છે અવાજોની દુનિયા સર્જી, ઢોલા હલમા આત્માના એ પ્રશ્નને રૂધી નાખે છે'

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ નિનદ કરતુ કોઇ મધુર, શાન્ત ઝરણુ વહેતુ હોય તેમ શ્રીનેમની વાણીમા મૌનની મધુરતા વહી રહી!

આત્માના અતરતમ સત્યને પ્રગટ કરતી પ્રભુની આ રસઝરતી વાણી સાભળતા શ્રીકૃષ્ણનુ હૈયુ ભર્યું ભર્યું બની ગયુ

'તો શું મૌન એ આત્માના દ્વારને ઉઘાડનાર ગુરુ-ચાવી છે?'

'હા, એ દ્વારને ઉઘાડનાર ગુરુચાવી છે—જો એ કોઈ સુવ્રત જેવા પુણ્યપુરુષ કે કોઈ ચિતક સયમીના હાથમા હોય તો!'

સયમી નેમના મુખમાથી ઝરતી ચન્દ્રિકા જેવી શીતળ કથા સાભળતા એમના હૈયાને તૃપ્તિ નથી એમને એમ કે એ વધારે કઈક કહે તો કેવુ સારુ! એમણે પૂછ્યુ

'આપે સુવ્રતનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેણે પોતાના મૌનદ્વારા આત્માની મગળ સાધના કરી, તે સુવ્રત કોણ?'

'શ્રીકૃષ્ણદેવ! યુગો પહેલાની વાત છે માનવીમા રાગદ્વેષ આજના જેટલા ઉગ્ર ન હતા તે દિવસની આ મોહામણી વાત છે

'વિજયપુરના સ્વામી પૃથ્વીપાલની રાજસભાની ધવલકીર્તિ સર્વત્ર પ્રસરેલી હતી એની સભામા અનેક રત્નો હતા, જેમને લીધે એ ઈન્દ્રસભા કહેવાતી પણ એ સભામા સૂરચદ્ર આવતો ત્યારે તો એ સભાનો રગ જ પલટાઈ જતો

'હતો તો એ વણિક, પણ એના શૌર્ય આગળ તો ક્ષત્રિયો પણ નમતુ મૂકતા એની પ્રતિભા અને શૌર્યભરી યુદ્ધકલાને લીધે પૃથ્વીપાલે કેટલાય શહેર મેળવ્યા હતા

રાજ્યનો નૃપતિ પૃથ્વીપાલ હતો, પણ સ્વામી તો સૂરચન્દ્ર જ કહેવાતો એની શક્તિને સૌ નમતા અને એ પોતે પણ પોતાની આ અદ્‌ભુત બુદ્ધિ-શક્તિ ઉપર મુસ્તાક હતો, ધીમે ધીમે એના મદનો પારો વધી રહ્યો હતો

એવામા એના આ ગર્વને ગાળે એવા શક્તિ અને સામર્થ્યથી સભર એવા મુનિનો ભેટો થયો એ પ્રતાપી સાધુને જોતા, સૂરચન્દ્રનો ગર્વ ઓગળી ગયો ઓગળ્યો તે એવો ઓગળ્યો કે જાણે મીણ જોઈ લો! વાળો તેમ વળે, અને ઢાળો ત્યાં ઢળે મુનિએ પ્રેમભરી વાણી ઉચ્ચારી

'વીરા! તારી આ અદ્‌ભુત પ્રતિભા અને શક્તિ રાજ્યો જિતાડવામા અને રાગદ્વેષ વધારવામા જ વાપરીશ? આત્મા માટે કાંઈ જ નહિ? મહિનાનો એક દિવસ પણ શુ તુ આત્મા માટે ન આપી શકે?'

આ પ્રેમભર્યા વચનો સૂરના હૈયામા સોંસરા ઊતરી ગયા એણે કહ્યુ 'જરૂર, એક દિવસ તો જરૂર મારા માટે હુ કાઢી શકુ અને એ દિવસ આપના ચિંધ્યા માર્ગે હુ વીતાવી શકુ'

'પ્રત્યેક મહિનાની એકાદશી એ તમારો સાધનાનો દિવસ

હો ! એ દિવસે તમારે બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ઉપવાસ કરવો, પૌષધ લેવો અને મૌનમાં આત્માનું ચિંતન કરવું !'

હૈયાના ઉમળકાપૂર્વક સંતનો આ ઉપદેશ એણે સ્વીકાર્યો. લાંબી જીવનયાત્રામાં એણે આ દિવસને પોતાનું જીવન-પાથેય માની આરાધ્યો. અને જીવનયાત્રા પૂર્ણ કરી, સ્વર્ગનાં સુખ માણી, સૂરચંદ્રે સૌર્યપુરના શેઠ સમૃદ્ધિદત્તના પત્ની પ્રીતિમતિના કૂખે જન્મ લીધો. ગર્ભમાં હતો ત્યારે પ્રીતિમતિને સુંદર વ્રત પાળવાનો દોહદો જાગ્યો, એટલે એનું 'સુવ્રત' એ નામાભિધાન કર્યું.

સુવ્રત કેવો ભાગ્યશાળી ! એના માતા-પિતાના સુંદર સંસ્કારનો વારસો એના દેહને મળ્યો અને એના આત્માને ગતજન્મના ધર્મનો વારસો મળ્યો. શ્રિયશ અને સંસ્કારથી એનું જીવન મઘમઘી રહ્યું.

સુવ્રત બાલ્યકાળ વટાવી, યૌવનને આંગણે આવ્યો, પણ એની ઇન્દ્રિયો શાંત છે. યૌવનના ફુવારા એના બદનમાં ઊછળી રહ્યા છે, પણ એનું મન સાધુ જેવું સંતોષી છે. એને કશું જ આકર્ષતું નથી. એની પ્રિયા શ્રીકાન્તા જે દાગીના આભૂષણો લાવી એને પહેરાવે છે, તો એ કહે છે 'સખી, આ તો ભાર છે. દેહ અલંકારોથી નહિ, પણ આચરણથી શોભે છે પ્રિયે ! આ દેહની માટીને આ ખાણની માટીથી મઢવા કરતાં અન્ય ભાવનાથી મઢીએ તો સારું નહિ ?'

સમૃદ્ધિદત્ત અને પ્રીતિમતી પોતાના ઉચ્ચ સંસ્કારી આ પુત્રને જોઈને રાજી રાજી થાય છે. પણ કોઈક વાર એ જ્યારે દૂર દૂરની ક્ષિતિજ પર નજર માંડીને બેઠો હોય અને એની ભાવભરી આંખોમાં કોઈ અણઊકલ્યા ઊંડા ભાવો રમતા દેખાય

ત્યારે એમને ક્ષણભર ક્ષોભ પણ થાય કે રખેને આ પિંજરનુ પંખી મુક્ત ગગનમા ઊડી જાય !

એક સાજે ઉપવન–વિહાર કરી, સુવ્રતકુમાર પાછો વળી રહ્યો હતો, ત્યા માર્ગમા એને આચાર્યશ્રી ધર્મઘોષ ભેટ્યા એમને જોતા જ સુવ્રતનુ મન આનદથી ઊભરાવા લાગ્યુ એને લાગ્યુ હુ જે શોધતો હતો તે આ જ છે

માણસનુ મન માગે અને એ મળે, પછી તો પૂછવુ જ શું!

આચાર્ય પણ માનવીના મનના ભોમિયા હતા એમણે સુવ્રતને ભાવતુ જ કહ્યુ ગયા જન્મમા મૌન એકાદશીની આરાધના દ્વારા એણે કેવી સમાધિપૂર્ણ જીવનયાત્રા વીતાવી હતી, તેનુ જ વર્ણન ચિત્રાત્મક રીતે કર્યું એમના શબ્દેશબ્દમાથી જીવત ચિત્ર ઊભુ થતુ હતુ

આ સાભળતા સુવ્રતને જાતિસ્મરણ થયુ અને આ સ્મરણ-ની પગદડીએ ચાલતા ચાલતા એણે પોતાના પૂર્વજન્મનો સમગ્ર ભૂતકાળ નિહાળ્યો !

ગતજન્મમા પોતે જ સૂરચન્દ્ર હતો–પ્રતાપી અને પ્રાણ-વાન ! મહિનામા આવતા માત્ર એકાદશીના એક જ ઉજ્જ્વળ દિવસે એના જીવનને કેવુ મગળમય બનાવી દીધુ !

સુવ્રતને જાણે હવે વધારે ઉપદેશની જરૂર ન હતી રૂના ઢગલામા અગ્નિનો એક તણખો પણ પૂરતો હોય છે !

ધર્મલાભના પાવન આશીર્વાદ આપી આચાર્ય વનભણી આગળ વધ્યા સુવ્રત આચાર્યને વદન કરી ઘેર આવ્યા, પણ એના દિલની દુનિયા આજ પલટાઈ ગઈ એની સ્વપ્નઘેલી આંખોમાં જાણે કારુણ્યનુ કાવ્ય રચાયુ હતુ !

માગશર સુદ એકાદશીનો દિવસ આવ્યો સુવ્રતે ઉપવાસ કર્યો, પૌષધ લીધો, મૌન આદર્યું, જ્ઞાનશાળામા બેસી આત્મ-ચિતનમા લાગી ગયા

દિવસ પૂરો થયો રાત્રિ જામતી ગઈ રૂપેરી હળવી ચાદ નીમા શાતિ પ્રસરી સર્વત્ર નીરવતા છવાઈ અને શ્રીસુવ્રત મૌનના મહાસગીતમા મસ્ત બન્યા

આવી શાત રાત્રિ યોગીઓને જ પ્રિય હોય છે, એવુ થોડુ જ છે? ચોરોને અને કામીઓને પણ આવી નીરવતા ગમતી હોય છે સુવ્રત જ્યારે આત્માના ગાનમા મસ્ત હતા ત્યારે એની જ હવેલીમા પાચ ચોર પટારા તોડી, સોનારૂપાના અલકારો ચોરી, ગાસડી બાધી, ભાગી છૂટવામા મસ્ત હતા

એ બહાર નીકળવા જતા હતા, ત્યા એમની નજર ધ્યાન મગ્ન સુવ્રત પર પડી અને એ ત્યા જ થભી ગયા. ચાલવુ છે પણ એ ચાલતા નથી ભાગવુ છે છતા એ ભાગી શકતા નથી શુ એ સુવ્રતના પુણ્ય—તેજમા અજાઈ ગયા?

રાતના પ્રહરીઓએ એમને પકડયા, અને રાજ્યના સૈનિકો ને આધીન કર્યાં

બારસનુ પ્રભાત ઊઘડયુ સુવ્રતે પૌષધ અને મૌનને પૂર્ણ કરી, સ્નાન કરી, પ્રભુની પૂજા આદરી પૂજા કરી એ ઘેર આવ્યા ત્યારે એમને સમાચાર મળ્યા એમને ત્યા રાત્રે ચોરી કરવા આવેલા ચોરોને રાજાએ દેહાન્ત દડની સજા ફરમાવી છે

શ્રી સુવ્રતને વિચાર આવ્યો હુ પૌષધ કરુ, મૌન પાળુ, ઉપવાસ કરુ અને એના પારણાના દિવસે, મારા જ ઘરમા આવેલ માણસોને દેહાત દડ થવાનો છે, એ સાભળુ છતા હુ ઉપેક્ષા-

પૂર્વક બેસી રહુ, એ શુ માગ ધર્મને છાજે છે? મારા મૌનની પૂર્ણાહુતિ શુ રક્તપાતથી થાય? મારા વ્રતનુ ઉદ્યાપન શુ ક્રૂરતાથી થાય? ધર્મી માણસની સાધનાની કલગી અપરાધીને દંડ દેવામા છે કે ક્ષમા આપવામા?

અને અપરાધી કોણ? વધારે સગ્રહ કરનાર કે સગ્રહ વિનાનો નિર્ધન? એ ચોરવા કેમ આવ્યો? મારે ત્યા વધારે હતું તો ને! એણે ચોરી કેમ કરી? એની પાસે ન હતુ તેથી ને! તો જેની પાસે નથી, તે જેની પાસે વધારે હોય તેની પાસેથી લઈ જાય, એ અપરાધી?

અને જેની પાસે ઘણુ છે, છતા સતોષના અભાવે જેની પાસે થોડુ છે એને નીચોવી લે, એ શુ શાહુકાર? દુનિયા પણ કેવી છે? નાના ચોરોને સજા કરે છે અને મોટા ચોરોને સલામ ભરે છે!

શ્રીસુવ્રતે પૂજાના કપડા બદલ્યા રાજદ્વારે શોભે એવા વસ્ત્રોનુ પરિધાન કર્યું રથારૂઢ થઈ રાજમહેલ પ્રતિ જતા જતા એણે મનમા જ નિર્ણય કર્યો

'પણ દુનિયા ગમે તે કરે, મારે મારી રીતે જીવવુ છે આજ સુધીમા મે કેટલીય વાર મૈત્રી અને પ્રેમના મગળ સૂત્રનુ રટણ કર્યું છે, પણ એનો પ્રયોગ સસારની આ પ્રયોગશાળામા મે કદી કર્યો નથી આજ એનો પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરવાની ઘડી આવી છે શાહુકારને જોતા તો પ્રેમ અને મૈત્રીએ મારામા અનેક વાર દર્શન દીધા છે, પણ આજ તો મારે ચોરના દર્શને પણ એ ભાવ જગાડવો છે એમને જોતા, જો હૈયામા ઊડી મૈત્રી પ્રગટે, ક્ષમાનો પ્રકાશ પથરાય તો જાણુ કે આજ સુધી મારા મુખે ઉચ્ચારેલા ધર્મસૂત્રો, એ મારા આત્માના જ બોલ હતા

એ વિચારી જ રહ્યા હતા ત્યા રથ દરબાર આગળ જઈ ને

ઊભો રહ્યો શ્રીસુવ્રત સાથે સુંદર ભેટ લાવ્યા હતા, તે લઈ, એ રાજા પાસે ગયા

ભેટ ધરી નમન કર્યું

રાજાએ પણ એમનું સન્માન કર્યું અને પૂછ્યું 'કહો, સુવ્રતશેઠ! આજ અત્યારે આટલા વહેલા કેમ આવવું થયું?'

સુવ્રતની આંખમાં કરુણા હતી મુખ પર ભાવમાંથી પ્રગટેલી પ્રસન્નતા હતી અને શ્વેતવસ્ત્રોમાં શોભતો એમનો ઉજ્જવળ દેહ એમના જીવનમાં વણાયેલી ઉજ્જવળ ભાવનાની જાણે ઉદ્‌ઘોષણા કરતો હતો

'રાજન્! આપના કારાગૃહમાં મારે ઘેર આવેલા અતિથિ પુરાયેલા છે તેમની મુક્તિની યાચના માટે આપને દ્વારે આવ્યો છું'

'અતિથિ? એ અતિથિ વળી કોણ?' મંત્રી સામે રાજાએ પ્રશ્નાર્થ દૃષ્ટિ ફેંકી

બેડીઓમાં જકડાયેલા અને સળિયા પાછળ બેઠેલા ચોરો સામે આંગળી ચીંધતા મંત્રીએ કટાક્ષ કર્યો 'તમારે ત્યાં ચોરી કરતા પકડાયેલા આ ચોરો સિવાય અમારા કારાગૃહમાં કોઈ છે નહિ શું તમે આ અતિથિઓની શોધમાં નીકળ્યા છો?'

'હા, આ ચોર એ જ મારા અતિથિ તિથિ નક્કી કર્યા વિના આવે તે અતિથિ! ગઈ કાલે એકાદશીનું પર્વ હતું એમાં મારે મૌનપૂર્વક પૌષધ હતો મૌન અને મૈત્રીના આ પર્વના દિવસે મેં જગતના જીવોને અભય વચન આપ્યું છે મારા વ્રતની કસોટી કરવા જ જાણે એ આ દિવસે આવ્યા આ પાવન દિવસે મારે દ્વારે આવનાર મારા અતિથિ ગણાય, પછી તે ચોર હોય કે શાહુકાર'

સુવ્રત શેઠે વધુમા કહ્યુ,

'એ સિવાય મારા નિમિત્તે નાનામા નાના જીવને વે
થાય તોય મારો અભયધર્મ ઘવાય, જ્યારે આ તો મનુષ્ય
મનુષ્યોને મારા નિમિત્તે મોતની સજા થાય તો પછી મારો અ
ધર્મ જીવે કેમ ? અને ધર્મ ન જીવે તો પછી મારા જીવવા
પણ અર્થ શો ? તો કૃપા કરી આ લોકોને મુક્તિની બક્ષિસ ક

રાજા અને મત્રી શેઠની સદ્ભાવના અને પ્રેમધર્મથી મુ
બન્યા કોઈ શ્રેષ્ઠ કવિએ પણ રાજા આગળ મૈત્રીની આ
ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાનુ વર્ણન કર્યુ હોત તો એ ન માનત,
એણે નજરોનજર સુવ્રતના અણુએ અણુમા નર્તન કરતો મૈ
ભાવ જોયો અને એ અહોભાવથી નમી પડચા

ચોરોને મુક્ત કરતા રાજાએ કહ્યુ 'સુવ્રતશેઠ! આજ લ
છે કે ધર્મ એ ચર્ચાનો વિષય નથી, પણ આચરણનો વિષય
લાખ સુક્તિઓથી પણ મૈત્રીનુ આ મહાવ્રત મને કોઈ ન સ
જાવી શકત, તે તમે આચરણના મૂક સગીતથી મારા રો
રોમમા રમતુ કર્યુ છે મૌનના સગીનમા ગુજતા તમારા આચ
ને હુ નમન કરુ છુ'

ચોરોએ આ જોયુ, સાભળ્યુ અને ગ્રીષ્મમા બરફ ઓગ
તેમ એમના હૈયા ઓગળવા લાગ્યા

શેઠે રથમા એમને સાથે બેસાડચા ઘેર લાવી, એમ
સ્નાનાગારમા મોકલ્યા અને સુદર વસ્ત્રોનુ પરિધાન કરાવી, એમ
પોતાની સાથે જ જમવા બેસાડચા

શ્રેષ્ઠિની આ કરુણાપૂર્ણ ઉદારતા એ ન સહી શકયા એમ
ચૌરવૃત્તિ, એમની દુષ્ટતા, બધુ જ શેઠના પ્રેમપ્રવાહમા ધોવ

ગયા હતા એ ઊભા થયા અને શેઠના પગમા પડ્યા

'દેવ! તમારો આ પ્રેમ, આ ઉદાર મૈત્રીભાવ અમારાથી નથી જીરવાતો અમે જાણે દબાઈ રહ્યા છીએ આ ભાવનાનો ભાર ઉપાડવા અમે અસમર્થ છીએ આપ માનવ નહિ, પણ મહામાનવ છો, દેવ છો! આપે દુષ્ટો સામે પ્રેમ ધર્યો દુર્જનો સામે સજ્જનતા ધરી અધકાર સામે પ્રકાશ ધર્યો અમે પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ માનવને નહિ છાજતુ કાર્ય, અમે ગમે તેવા કપરા સયોગોમા પણ નહિ કરીએ '

શેઠે એમને ઊભા કર્યા અને સન્માન્યા એમને પોતાને ત્યા મુનિમ બનાવ્યા, ઉત્તરાર્ધમા ધર્મનુ જ્ઞાન અને સસ્કાર આપી એમને જીવનના મગળ પથે દોર્યા

એક સાજે સુવ્રતશેઠ ઝરૂખામા બેઠા હતા મીઠો પવન વહી રહ્યો હતો. સરિતાના પ્રવાહની જેમ સુદર વિચારો એમના મનમા પસાર થઈ રહ્યા હતા ત્યા સૂર્ય નમ્યો, સૂર્ય ક્ષિતિજના ગર્ભમા ડૂબ્યો અને અધકાર પ્રસરી ગયો

આ દશ્ય જોઈ એ વિચારવા લાગ્યા 'ખરે, જિદગી પણ આવી જ છે આ સૂર્ય ડૂબે તે પહેલા જિદગીના પ્રકાશમા જે કરવાનુ છે તે કરી લઉ, નહિ તો અધકાર ઘેરાયા પછી કઈ જ નહિ થાય વસ્તુ દેખાશે નહિ અને અથડામણ વધી જશે'

આ સુદર વિચાર સરી જાય તે પહેલા એમણે અમલમા મૂક્યો આચાર્ય શ્રી જયશેખરસૂરિનુ એમણે શરણ લીધુ સયમની સાધના આદરી અને અરિહતના ધ્યાનપૂર્વકના મૌનમા મગ્ન બની, અનેક ઉપસર્ગો સહ્યા અને મહાનિર્વાણને પામ્યા

'કૃષ્ણદેવ ! સુવ્રતશેઠની આ કથા એટલે માન એકાદશીનુ મહાપર્વ ! એ પુણ્યાત્માએ આ પર્વને જીવનમા એવુ તો વણ્યુ કે એનુ જીવન જ આ પર્વનુ એક મહાકાવ્ય બની ગયુ '

શ્રીનેમ પ્રભુએ જીવનના તત્ત્વજ્ઞાનને શુષ્ક રીતે ન મૂકતા એક મધુર કથામા વણીને રજૂ કર્યું બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધી સૌ આ જ્ઞાનકથાથી પ્રસન્ન હતા પણ શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમા તો આજે કોઈ દિવ્ય સગીત ગુજી રહ્યુ હતુ, એમણે કહ્યુ

'પ્રભો! આપની જ્ઞાનગગામા રૂમઝૂમ કરતુ વહી રહેલુ મૌનનુ સગીન મારા ઉરતત્રને મત્ત બનાવે છે સુવ્રતની સાધના અને આરાધના તો મારા ભાગ્યમા કયાથી હોય ? છતા હુ ય એક દિવસની આરાધના તો જરૂર કરી શકુ આપ ધર્મના લાભપૂર્વક આશીર્વાદ આપો કે મારા આ પ્રવૃત્તિમય જીવનમા મૌન એકાદશી નિવૃત્તિની ગાથા બની રહો ધમાલની ધોધાટમય જિદગીમા આ કલ્યાણકોનુ ચિતન એક મૂક કાવ્ય બની રહો! યુદ્ધ અને રાજ્યના ઝઝાવાતમા આ દિવસ એક પરમ શાતિ બની રહો !'

શ્રીકૃષ્ણના આ ભાવોદ્ગાર પૂર્ણ થયા, અને શ્રી નેમિનાથની દૃષ્ટિમાથી જીવનના સદ્ભાવોને અમર કરતી જાણે અમીધારા વર્ષવા લાગી

ચક્ષુના કટોરામા આ અમીભાવ ભરી શ્રીકૃષ્ણે નેમની વિદાય લીધી અને શ્રીનેમે ગિરિનારના શિખરો ભણી પગલા માડયા

યદુકુલના સૂર્ય અને ચન્દ્રનો આ ભાવપૂર્ણ વાર્તાલાપ માનવહૃદયમા મૌનની અમર ગાથા રચી રહ્યો

સૌજન્યનું આંસુ

એમનુ નામ પૂનમચંદ, પણ અમે એમને મામા કહેતા એમના આ બને નામ સાર્થક હતા એમનુ હસતુ ગોળ ગોરવર્ણું મુખ, પૂનમના ચાદની યાદ આપતુ, અને મામા પણ ખરા, કારણકે આખાય ગામનો સ્ત્રીવર્ગ એમને ભાઉ કહી સબોધતો અને એ પણ પ્રત્યેક નારીને ભગિની કહી સત્કારતા પ્રત્યેક નારીનો પુત્ર એમનો ભાણો હતો એ ભાણો એમની પાસેથી મામાનો મીઠો પ્રેમ પામતો

અમારે સોને સગા મામા તો હતા, છતા અમને આ કહેણા મામા વધારે પ્રિય હતા, કારણકે એમના દિલનુ વાત્સલ્ય કોઈ ઓર હતુ

એમના મધુર વાત્સલ્ય પાછળ એક વ્યથાભરી કથા હતી

એમના પત્ની બીમાર થઈ મૃત્યુશય્યામા છેલ્લા દિવસો પસાર કરી રહ્યા હતા, ત્યારે એ ગમગીન અને ખિન્ન હતા એમની વેદનાભીની આખોમા જે અસહ્ય મૂક-વ્યથા હતી તે એમની શાણી પત્નીના ધ્યાન બહાર ન હતુ

એક નમતી સાજે એ પલગ પાસે બેઠા હતા, ત્યારે ગજરાએ કહ્યુ 'જીવવુ ઘણુય ગમે છે પણ તે આપણા હાથમા નથી મૃત્યુ નથી ગમતુ છતા તે સન્મુખ આવીને ઊભુ છે આ સચોગોમા એક જ માર્ગ છે, જે નથી ગમતુ તેના રહસ્યને સમજી, તેને ગમતુ કરવાનુ છે અને જે ગમે છે તેની ચચળતા સમજી તેનો મોહ છોડવાનો છે જીવનનો મોહ છોડી, મૃત્યુની મૈત્રી કરવાની આ પળ છે,'

ગજરાએ થોડા શ્વાસ ખાઈ વાત આગળ ચલાવી

'હુ જ્યારથી બીમાર થઈ છુ ત્યારથી રાતદિવસ મૃત્યુના તત્વજ્ઞાનનો જ અભ્યાસ કરુ છુ એના વિષે મે ઊડાણથી-શક્ય એટલા ઊડાણથી ચિતન કર્યું છે, અને મને સમજાયુ છે કે જન્મ અને મૃત્યુના દૃશ્ય પાછળ નિસર્ગ પોતાનુ શાશ્વત કાર્ય જ કરી રહ્યુ છે જૂની આકૃતિઓનો એ ધ્વસ કરે છે, કારણ કે એને નવી આકૃતિઓ સર્જવી છે જેમ સોની જૂના આભૂષણને ગાળી એ જ સુવર્ણમાથી નવુ અલકાર સર્જે છે, તેમ જીવન પણ જીર્ણ દેહનુ વિસર્જન કરી નવા આકાર લઈ રહ્યુ છે અને તેથી જ મારે મન આજ મૃત્યુ એ ભયનુ કારણુ રહ્યુ નથી, માત્ર એક પરિવર્તન જ લાગે છે પણ મને તો અત્યારે તમારી મુલાયમ અને ભોળી પ્રકૃતિનો વિચાર આવે છે મારા મૃત્યુનો આ આકરો ઘા તમે કેમ સહી શકશો ? આ સૂના અને નિર્જન ઘરમા સાથી વિના તમારુ જીવનખડેર

કેવુ શૂન્ય થઈ જશે? આ શૂન્યતાને [illegible] એક [illegible]
દેખાય છે, અને તે તમે બીજી વાર [illegible]

મામા ન રહી શક્યા. એમણે [illegible] એ
શબ્દ એના મોમા જ દાબી દીધો. એ [illegible]
ગઈ એકબીજાના હૈયામા નિર્મળ [illegible]

'ગજરા, શુ તે મારા દિલ [illegible]? પદર
પદર વર્ષ સાથે રહેવા છતા તુ [illegible]?
આજસુધી મે જે પ્રેમભાવથી [illegible]?
એમા બીજાને બેસાડુ? આ તો [illegible] ફરી
ખાલી કરે એટલે બીજાને ભાડે [illegible] કે એક

મામાએ ભાવભીના શબ્દો [illegible] બોલ્યા.

'પણ જવા દે, એ વાતને [illegible] છો? મને
આશા છે કે મારો પ્રેમ તને [illegible] લાગશે'

'જવા દો તમારી આશા [illegible]
કે શ્રદ્ધા કોઈ જ રોકી શક્તા [illegible] આયુષ્યને પ્રેમ
છે મૃત્યુ એ કલ્પના નથી, [illegible] સાધન ક્રમ
હકીકત છે અને અત્યારે [illegible] એક વાસ્તવિક હું
નથી સમય થોડો છે [illegible] વિચરવાનો સમય વના
શૂન્યતાને શાથી ભરશો? [illegible] શુ કરશો? તમારી પડ્યુ
તો કરવી જ પડશે પ્રવૃત્તિ [illegible] તમારે કઈક પ્રવૃત્તિ
બનાવે છે, કા ભટકતો [illegible] મધુમને કા [illegible]
કહી દીધુ, અને ખામી [illegible] ન હોવા છતા [illegible]ાગમા

'ગજરા! તારા હૈય [illegible] પછી [illegible] અપોરે
[illegible] કેટલુ [illegible] શેર

છે! તારી આ પ્રજ્ઞાના બળે જ, તરંગી અને આળા દિલનો આ માનવી આજે કંઈક વાસ્તવિક અને સહનશીલ બન્યો છે'

ભૂતકાળના પ્રસગો સાભરતા મામાના મુખમાથી કસણાબીના પ્રશસાના શબ્દો સરી પડયા

'પ્રશસા પછી માણસ મરી જાય પછી આખો જન્મારો એ જ કરવાનુ છે ને! પણ હુ પૂછુ છુ કે, મારા ગયા પછી તમે શુ કરશો?'

'શુ કરીશ, એમ?' વિચારતદ્રામાથી જાગતા મામાએ કહ્યુ 'ગામના બાળકોને ભણાવીશ. આ શૂન્ય અને નિર્જન ઘરને નિર્દોષ બાળકોથી ભરીશ અને તે મને આપેલ ભાવ અને ભક્તિ એ બાળકોમા રેડી, એ ભાવો દ્વારા તને નસ્કાર-રૂપે જીવત બનાવીશ '

'મામા! ગજરાબેનને કેમ છે?'

પાડોશી આવતાં વાર્તાલાપ અટકયો

પછી તો ખબર કાઢવા આવનારની સખ્યા વધતી ગઈ આ પ્રસગ પછી ગજરાબેનની તબિયત વધારે બગડી અને ત્રીજે દિવસે એણે શાન્તિથી દેહ છોડયો

પુષ્પ ખીલ્યું, સુવાસ આપી અને ખરી પડયુ

પૂનમચદનુ વય અત્યારે પાત્રીસનુ હતુ એમનો દેહ સશક્ત હતો, ખાધેપીધે સુખી હતા. ગામના નાકા ઉપર જ એમનુ બે માળનુ વિશાળ ઘર હતુ, એટલે ઘણાની નજરમા એ રમતા હતા

લગ્નની વાત એમની પાને આવી પણ એમણે સ્પષ્ટ ના પાડી પછી તો એમની મક્કમતાની જાણ થતા લોકોએ વાત કરવાની જ હિંમત ન કરી.

એક વર્ષ વીતી ગયું

સસાર એમને માટે રણ જેવો શુષ્ક હતો એમા માત્ર ગજરાની સ્મૃતિ જ એક વીરડી જેવી મધુર હતી એ સ્મૃતિને જીવત રાખવા જ ગામના બાળકોને એ ભણાવતા, ભણાવવા કરતાય એ વાત્સલ્યના પૂરને વધારે વહાવતા અને વાત્સલ્યના વહેતા નિર્મળ સ્વચ્છ ઝરણમા એ ગજરાના પ્રતિબિબને નિહાળી સતોષ માનતા

પાચ વર્ષથી ચાલતા આ જ્ઞાનયજ્ઞનો લાભ ગામના કયા બાળકે નથી લીધો? ગામમા મામાનુ મકાન સસ્કારકેન્દ્ર મનાતું મામા સદા હસતા, રમતા અને પ્રસન્ન દેખાતા પણ એ હાસ્યના પડદા પાછળ પોઢેલા ભગ્નહૃદયમા કેવુ વ્યથાભર્યું સ્મરણ પડ્યુ છે, તેની કલ્પના તો ભાગ્યે જ કોઈનેય આવતી

એમનુ ઘર મોટુ અને ઊડુ હતુ આગળના ભાગમા છેક છેલ્લે એક ઓરડો હતો, જે રસોડા તરીકે વપરાતો બપોરે એક ટક એ રસોઈ બનાવતા, અને સાજે તો માત્ર અડધો શેર

દૂધથી ચલાવી લેતા કોઈક વાર ઘરમા પીરસણાની મીઠા
આવતી તો એ સ્વીકારી લેતા, પણ ખાતા નહિ મીઠાઈને
કિનાર પર એમને ગજરાના માધુર્યની જીવત છબી દેખાતી
એમની આખો ભીની થતી અને મીઠાઈ બાળકોને વહેચી એ
પ્રસન્નતા અનુભવતા

રવિવારનો દિવસ હતો આ જ દિવસે ગજરાએ વિદાય
લીધી હતી એમને મોન હતુ મેડા પર એ બેઠા હતા વાતા
વરણ શાત હતુ એ વિચારમા ડૂબ્યા હતા, બે ત્રણ કલાક
સ્મરણમાધુરીમા વીતી ગયા

ઘરના દ્વાર ખુલ્લા હતા પડોશમા રહેતા છગનભાઈની
યુવાન દીકરી ચપા પીરસણુ આપવા એમના ઘરમા પેઠી

ઘર ઊડુ હતુ એટલે એ અદર ગઈ

મામાએ ઘડિયાળ સામે જોયુ તો બાર વાગ્યા હતા એમને
લયુ, મોડુ થયુ છે એ નીચે આવ્યા.

ચપા ઘરમા ગઈ છે તેની એમને ખબર ન હતી રોજના
ક્રમ પ્રમાણે રસોડામા જતા પહેલા રસ્તા ઉપરનુ બારણુ એ બધ
કરતા, તેમ આજ પણ કર્યુ

ચપાએ આ જોયુ એ ગભરાઈ ગઈ એણે અદરથી રા
નાખી રાડ સાભળી મામા પણ મૂઝાઈ ગયા અદર વળી કોણ
છે? એમણે તુરત બારણુ ખોલ્યુ એમને મોન હતુ એ કઈ જ
બોલ્યા નહિ

ચપા બીની ને બહાર દોડી મામા વિચારી રહ્યા આ શુ
બન્યુ ? પણ કહેવાનો કે સાભળવાનો વખત જ કયા હતો

અને નિર્દોષ હતા બારણું બંધ કરવા પાછળ માત્ર અકસ્માત જ હતો

નૂમ સાંભળી માણસ ભેગા થયા કોઈ પાપ ભર્યું હન્યુ કોઈએ અધમ કટાક્ષ કર્યો કોઈકના મુખમાંથી નિસાસો નીકળ્યો. કોઈકની આંખ કરુણાથી આર્દ્ર થઈ પણ સૌને એટલું તો લાગ્યું કે મામાનું મન રોટ્યું !

પણ એમાં અમારી શેરીને નાકે રહેનો એક યુવાન જરા તીખળી અને વાયડો હતો કોઈ પણ વાતને વાયુવેગે વહેતી મૂકવી અને પાણીની જેમ પ્રસરાવવી એ એનો વ્યવસાય હતો. રજ માંથી ગજ અને કાગમાંથી વાઘ કેમ કરવો તે એને જ આવડે ગામમાં કંઈક ધડાકો થાય એવું બને તો જ એને દિવસ ઊગ્યો લાગે એને તો આ બનાવથી ઘી-કેળા થયા એ તો ઊપડયો સીધો બજારે

'જોયું ને ? ભગતીમાંથી દેવું ભાલુ ઊભું થયું ? મામા ભોળા અને ભગત લાગતા હતા પણ અંતે એ કેવા પાપી નીકળ્યા ! બાપડી ભોળી ચપાને અંદર ને અંદર લઈ ગયા, અને ફોસલાવીને ઘરમાં ઘાલી બારણું બંધ કરી, એના પર તૂટી પડયા. બાપડીને હેરાન હેરાન કરી મૂકી પાપી ! સા લો ! આવા ધંધા કરવા હતા તો પરણ્યો શા માટે નહિ ? ગામમાં ભલા થઈને ફરવું છે, સદાચારી થઈને રહેવું છે અને આમ પારકી દીકરીઓ પર જુલમ કરવા છે !' વાત કરતો એ જુવાન અટક્યો. પરનિંદા પૂરી કરી, એના ઉત્તરાર્ધમાં સ્વપ્રશંસા શરૂ કરી

'આ તો સારું થયું કે અમે હતા દરવાજાને લાતો મારી ખોલાવી નાખ્યો, નહિ તો શુંનું શું થઈ જાત !'

એ તો વાતો કરતા થાકે નહિ મરચુ મીઠુ ભભરાવ્ય તેથી ય વધારે નાખ્યું

જોતજોતામા આખા ગામમા આ ગપસપે એવી તો હવા જમાવી કે મામાના ચારિત્ર્યની એક વખત મુક્તક ઠે પ્રશસા કરનારા પણ આ પૂરમા તણાયા

વાતાવરણ ઘટ્ટ હતુ થોડાક શાણા માણસોના મો ચૂપ હતા, પણ શકા તો સર્વત્ર હતી ગઈ કાલે માનભરી દૃષ્ટિથી નિહાળતો વર્ગ આજે ઘૃણા અને હીનદૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો હતો તિરસ્કાર અને ધિક્કારના અધકારે ટોળાને ઘેર્યું હતુ, અને તેથી જ ચોટામા મળેલા માણસો આ એક જ વાત અનેક રૂપમા ઉચ્ચારી રહ્યા હતા

મામાના હૈયામા અત્યારે તુમુલ યુદ્ધ હતુ મૂળે એ નાજુક દિલનો માનવી હતો, એમા એમના પત્નીના વિયોગે એ વધારે આળો થયો હતો પણ આ પ્રસગે તો એના હૈયાને લોહી નીગળતુ કર્યું

આ ઘા, આ લોકાપવાદ, આ હીનતાભરી દૃષ્ટિ, આ અધમ ગપસપ, એ ન સહી શક્યો આ નિર્દોષ આત્માના રોમરોમમાથી યાતનાના અગારા પ્રગટી રહ્યા અત્યારે એ એકલો હતો એના આત્મામા ભભૂકેલી આ આગને હોલવનાર એની પાસે કોઈ જ સ્વજન ન હતુ બે ત્રણ મિત્રો હતા, પણ તેય લોકાપવાદના ભીરુ હતા, જરાક શાતિ પ્રસર્યા પછી આવવાની ઇચ્છિા કરતા હતા

મામાની માનસિક યાતના અસહ્ય હતી પોતાનુ સત્ય સામાને સમજાવવા જેવુ અત્યારે વાતાવરણ જ ન હતુ અને

વાતાવરણ શાંત થયા પછી પોતાની વાતને બીજા આગળ રજુ કરે એટલી ધીરજ એમની પાસે ન હતી

એ થાકયા હતા, લથડીને એ ઢળી પડયા હતા. શૂન્ય ઘરના શૂન્ય વાતાવરણથી એમની પ્રજ્ઞા પણ શૂન્ય થઈ ગઈ હતી લથડતા હાથે એમણે કાગળ અને પેન હાથમા લીધા

'પ્રિય મિત્રો,

'આ વટોળિયા વચ્ચે મારી જ્યોત વધારે કાળ ટકી શકે એવી તાકાત આ દીપકમા રહી નથી

'આ પ્રસગમા હુ નિર્દોષ છુ એટલુ જ મારા આત્મદેવની સાક્ષીએ કહુ છુ મને ખબર ન હતી કે ચપા ઘરમાં પીરસણુ આપવા આવી છે નિત્યના ક્રમ પ્રમાણે મે દ્વાર બધ કર્યું બારણુ બધ થતુ જોઈ એણે બૂમ પાડી એ ઘરમા છે એની જાણ થતા મે તુરત જ બારણુ ઉઘાડયુ મારે મૌન હતુ હુ કઈજ ન બોલ્યો

'બેન નિર્દોષ છે હુ અજ્ઞાત છુ પણ વાત વિપરીત રીતે રજૂ થઈ છે મને કોઈ આવીને પૂછતુ પણ નથી કે આ વાતમા સત્ય શુ છે ? અને કલક-કથા વધારે વિસ્તરતી જાય છે મારાથી સહન થતુ નથી સહનશીલ બનાવનાર મારા આત્મ[illegible] પાખ આજે મારી પાસે છે નહિ 'એટલે અધમ—[illegible] મલિનતાને ધોવા માટે ગજરાની મૃત્યુતિથિના [illegible] મારુ બલિદાન આપુ છુ

'મારા આ બલિદાનથી એકાદ આત્માને પ્રજુ[illegible]

સમજાશે તોય પૂરતુ છે

'વિદાય વેળાએ સૌજન્ય આપ્યુ સિવાય શુ આપી શકે ?

'સૌનુ કલ્યાણ હો'

'લિ શાપિત પૂનમચદના વિદાય'

પત્ર લખી એણે કવરમા મૂકયો અને કવર પોતાના ઈષ્ટ દેવના ચરણોમા મૂકી, અશ્રુભીની આંખે નમન કરી, તૈયાર રાખેલ વિષનો છલોછલ પ્યાલો એ ગટગટાવી ગયા

અવિચારી વાણીના પરિણામે આ સદાચારી અને સહૃદયી આત્માના બલિદાનથી આખુય ગામ કમકમી ઊઠયુ

આત્મહત્યા ! એક ભદ્ર અને ભાળા દિલના માનવીની આત્મહત્યા !

સર્વત્ર શોક ને દિલગીરીની છાયા ફરી વળી સૌને પોતાની ભૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો પણ હવે તો ઘણુ મોડુ થઈ ગયું હતુ હવે શુ ?

પણ પેલા ટીખળી મકનાની સ્થિતિ જુદી હતી એણે જ આ વાત વધારી હતી, વાતને રગ આપી વિપરીત રીતે મૂકી હતી. નિર્દોષ આત્માને પાપી ઠરાવી, આત્મહત્યાને પથે દોર્યો હતો આ મૃત્યુથી એનુ હાસ્ય ઊડી ગયુ રાત–દિવસ એને

પૂનમચદના જ વિચાર આવવા લાગ્યા. પીને [illegible]
પૂનમચદનુ પ્રેત દેખાવા લાગ્યુ એ [illegible]

'કહે, સાચુ કહે તે મને ખરાબ કામ [illegible]
કહે, મે તારુ શું બગાડ્યુ હતુ ? તે મને કેમ [illegible]
તે જ મારા જીવનની ઘોર ખોદી, તો એ [illegible]
કરીને તુ કેમ સુખી થાય છે તે ? [illegible]

રાતદિવસ વિચારોની આ ભૂતાવળ [illegible]
એ ઊઘવા પ્રયત્ન કરતો, પણ ઊંઘ ઊડી [illegible]
આજુથી ભણકારા વાગતા પોતની [illegible]
લાગ્યો. એ વહેવાઈ ગયો. એ [illegible]
પણ આ વિચારોના ઓળા એની [illegible]

એક સાજે એનુ મગજ આ [illegible]

અમારા ગામના તળાવની [illegible]
છે અને ગદા નાખે છે

'એય, મને માફ કરો. હુ [illegible]
છોડો હુ થાકયો છુ મને [illegible]

ય
રી
હું
ી

કહ્યુ

દિલની વાત !

રણના શુષ્ક પ્રદેશમા થઈ માર્ગ જઈ રહ્યો હતો માર્ગ ઉપર એક વૃદ્ધા અને તેની અઢાર વર્ષની પુત્રી પસાર થઈ રહ્યા હતા

માર્ગ શૂન્ય હતો તાપ વધી રહ્યો હતો

વૃદ્ધા કસાયેલી હતી પણ યુવતી થાકી ગઈ હતી એની દેહલતા કરમાઈ ને જાણે હમણા ઢળી પડશે એમ લાગતુ હતું એના અગ પર રહેલા મૂલ્યવાન આભૂષણો પણ અત્યારે તો જાણે ભારરૂપ હતા

ત્યા એક ઊટવાળો મોજથી જઈ રહ્યો હતો ઊટને ગળે

ઘટડી રણકી રહી હતી પગે ઝીણી ઘુઘરમાળ હતી અને મસ્તીથી ડોલતો એ જઈ રહ્યો હતો

વૃદ્ધાને પોતાની પુત્રી પર દયા આવી એણે કહ્યુ 'અરે, ભાઈ! જરા ઊભો તો રહે! મારી આ પુત્રી થાકી ગઈ છે તાપ વધ્યો છે ગામ જરા દૂર છે તમે સામે ગામ જાઓ છો, તો દયા કરી મારી પુત્રીને ઊટ પર ન બેસાડો ?'

સવાર મસ્તીમા હતો એણે ટૂકુ પતાવ્યુ

'ડોશી, ઊટ કઈ ભાડુ ખાવા નથી રાખ્યો, આ તો મનની મોજ માટે છે'

એ આગળ વધ્યો થોડે દૂર ગયો ત્યા એના મનનુ પાપ જાગ્યુ અરે, કેવી મૂર્ખાઈ કરી! આવી સુંદર યૌવનવતી યુવતી અને વળી સુદર અલકારોથી લદાયેલી! આહ! આવી તક જિદગીમા ફરી કયા મળવાની હતી ? હજુ શુ બગડયુ છે! ઊટ અહી જ ઊભુ રાખુ એ પાછળ આવે છે, હમણા આવશે

એનુ દિલ લપટ થયુ એના મુખના નિર્દોષ ભાવ બદલાયા વિશ્વાસઘાતનો પડછાયો એના મુખ પર છવાયો આત્મજ્યોતની રક્ષા કરતી મનની ચીમની પર વાસનાની મેશ જામી અને ભાવનાની દુનિયામા અધકાર છવાઈ ગયો

ચાલતા ચાલતા વૃદ્ધાને વિચાર આવ્યો હાય રે, હુ ય કેવી પાગલ! એક અજાણ્યા પરદેશીને મારી યુવાન દીકરી સોપવા તૈયાર થઈ ગઈ એ લઈ ને નાસી છૂટયો હોત તો હુ એને કયા પકડવા જાત ? ઓ ભગવાન! તે જ મને બચાવી મારી લાજ તે જ રાખી.

ઊટવાળાએ એની વિચારમાળા તોડી, 'માજી, તમે કહ્યુ

ત્યારે મે ના પાડી, પણ આગળ જતા વિચાર આવ્યો કે માણસનું કામ માણસ નહિ કરે તો કોણ કરશે? લાવો, તમારી પુત્રીને ઊંટ પર બેસાડી દઈએ આટલા ભારથી ઊંટ થોડુ જ મરી જવાનુ છે?'

વૃદ્ધાએ કહ્યુ 'ભાઈ, એ ઘડી વીતી ગઈ તારા દિલમા પ્રભુનો વાસ હતો ત્યારે મારા મનમા પણ તારા માટે શ્રદ્ધા હતી હવે તારા મનમા શેતાન આવ્યો તો મારા દિલમા શકા જાગી

'એ તુ કેમ ભૂલી જાય છે કે દિલમા પ્રકાશ છે ત્યા સુધી જ સામાના મનમા પ્રેમ છે દિલમા અધકાર પ્રગટે તે જ ક્ષણે સામાના દિલમા વહેમની ભૂતાવળ જાગે છે એટલે હવે તુ તારે રસ્તે પડ! જે તને કહી ગયો તે જ મનેય કહી ગયો.'

ભવનુ ભાતું

હિંસાના ભડકાથી સળગતી ધરતી પર, વિલાસમગ્ન વસુધરા પર, પાપથી ખદબદતી દુનિયા પર, ચૈત્ર સુદ તેરસના પુનિત દિવસે એક અજોડ બાળકે અવતાર લીધો

આખમા અમૃત, મુખ પર મધુર સ્મિત, હૈયામા કરુણા અને આત્મામા અખડ વિશ્વવાત્સલ્ય ભરીને અવતરેલી આ વિરલ વિભૂતિને જોઈ, દુનિયા દગ બની ગઈ

આ વિભૂતિના આગમનથી દુખિયારી દુનિયા પર સુખની ગુલાબી હવાનો સચાર થયો

ત્યારે મે ના પાડી, પણ આગળ જતા વિચાર આવ્યો કે માણસનું કામ માણસ નહિ કરે તો કોણ કરશે? લાવો, તમારી પુત્રીને ઊંટ પર બેસાડી દઈએ આટલા ભારથી ઊંટ થોડુ જ મરી જવાનુ છે?'

વૃદ્ધાએ કહ્યું 'ભાઈ, એ ઘડી વીતી ગઈ તારા દિલમા પ્રભુનો વાસ હતો ત્યારે મારા મનમા પણ તારા માટે શ્રદ્ધા હતી હવે તારા મનમા શેતાન આવ્યો તો મારા દિલમા શકા જાગી

'એ તુ કેમ ભૂલી જાય છે કે દિલમા પ્રકાશ છે ત્યા સુધી જ સામાના મનમા પ્રેમ છે દિલમા અધકાર પ્રગટે તે જ ક્ષણે સામાના દિલમા વહેમની ભૂતાવળ જાગે છે એટલે હવે તુ તારે રસ્તે પડ! જે તને કહી ગયો તે જ મનેય કહી ગયો.'

આમ કરતા ત્રીશ વર્ષના વા'ણા તો પાણીના પ્રવાહની પેઠે વહી ગયા. માનવીને સુખના દિવસો કેટલા નોહામણા લાગે છે !

દુનિયાના સદ્ભાગ્યના એક મનોહર પ્રભાતે આ વિરલ વિભૂતિએ વૈભવથી ઊભરાતા રાજમંદિરોનો અને વહાલસોયા સ્નેહીઓનો ત્યાગ કરીને, મહાભિનિષ્ક્રમણ કર્યું, કારણ કે દુનિયા એમને દુઃખથી છલકાતી દેખાઈ દુનિયા જ્યારે દુઃખથી રિબાની હોય ત્યારે આ કોમળ હૈયું સુખમા કેમ વિલસી શકે ?

આ વિરલ વિભૂતિના વસમા વિયોગની વેધક વાસળી વાગી અને ક્ષત્રિયકુંડ ગામના ઉપવનમા એક અજોડ કરુણ દૃશ્ય જામ્યું

આ દૃશ્ય આ જીવનસમર્પક વિરલ વિભૂતિની વનમી વિદાયનું હતુ આ દૃશ્ય અનાથ હૈયાઓની કોમળ લાગણીઓથી છલકાતું હતુ આ દૃશ્ય વચ્ચે હૃદયવિદારક ઘેરા ડૂસકા અને સાચા આસુ પણ હતા

હા ! આકરી વિદાય કોમળતાપૂર્વક ભજવાતી હતી. આ વિદાયના દૃશ્યમાથી વાત્સલ્ય અને કરુણાની ધારા ટપકતી હતી. અને આ વસમી વિદાયની વાસળીમાથી હૈયાને હચમચાવી મૂકે એવા કરુણ અને વેધક સૂરો વારવાર આવી નાજુક હૈયાઓને વ્યથિત કરતા હતા

પોતાના લઘુ બન્ધવનુ આ મહાભિનિષ્ક્રમણ મોટાભાઈ નન્દિવર્ધનના વાત્સલ્યપૂર્ણ હૈયાને વલોવી નાખતુ હતું જીવનમા ક્ષણ માત્ર પણ છૂટો નહિ પડનાર પોતાનો લઘુબાન્ધવ આજે સદાને માટે ગૃહત્યાગ કરે છે ખરેખર, માનવીની પ્રિય વસ્તુ જાય છે ત્યારે એના જીવનનુ સર્વસ્વ જ લેતી જાય છે !

માતા ત્રિશલારાણી અને પિતા સિદ્ધાર્થ રાજા તે આ બાળકના દર્શનથી આનદમગ્ન હતા જ પણ ક્ષત્રિયકુડ ગામ પણ જાણે નર્તન કરી રહ્યુ હતુ

મગધની ધરતી એક દિવ્ય પ્રકાશ પામી હતી વસન્તની કામણગારી કોકિલા જાણે આમ્રવૃક્ષની શાખા પર આનન્દ ને ઉલ્લાસના ઝૂલે ઝૂલતી, મજીુલ ધ્વનિથી ટહુકા કરવા લાગી કુજની ઘટાઓમાથી મનોહર પક્ષીઓ મનોજ્ઞ-ગીત ગાવા લાગ્યા શુભ્ર વસ્ત્રધારિણી સરિતા, પૂર્ણ સ્વાસ્થ્યથી ઝડપભેર મધુર હાસ્ય કરતી, સાગર ભણી સરવા લાગી

વિશાળ આકાશમા પરિભ્રમણ કરતા પ્રભાતના સૂર્યને કોમળ પ્રકાશપુજ, ધરા પર વર્ષવા લાગ્યો, અને અવિરત નરકની યાતના ભોગવતા પીડિત હૈયા પણ ક્ષણભર શાન્ત અને સુખના મુક્ત વાતાવરણમા વિહરવા લાગ્યા વાતાવરણ કાઈક અલૌકિક હતું !

આ વિરલ વિભૂતિ યૌવનમા પ્રવેશતા સ્વય દેવેન્દ્રો એમના દર્શનાર્થે આવ્યા મહાન ભૂપાલો અજલિપૂર્વક એમની સામે શિર ઝુકાવીને, નમન કરવા લાગ્યા, અનેક માનવો એમની સેવામા હાજર થયા, અને વિશ્વનો વૈભવ એમના ચરણોમા ખડકાવા લાગ્યો

એ દિવસોમાં એમના યૌવનનો રગ જામ્યો સસારનો રગ ખીલ્યો યશોદા જેવી જેમને શીલસપન્ન પ્રિયા મળી, અને પ્રિયદર્શના જેવુ સસ્કારી સતાન પણ જન્મ્યું, પણ આ બધુ એ વિરલ વિભૂતિને મન પુણ્યરૂપી રોગનો લય કરવા માટે ઔષધરૂપ જ હતુ

આ વિભૂતિને ધ્યાનમાંથી ચલિત કરવા સિંહનું રૂપ ધારણ કરી માનવ–હૈયાઓને વિદારી નાખે એવી સિંહ–ગર્જનાઓ કરી જોઈ!

પ્રલયકાળના મેઘનું રૂપ ધારણ કરી વીજળીઓના કડાકા ભડાકા કરી બ્રહ્માંડના કાન ફોડી નાખે એવા અવાજોના અખતરાઓ પણ કરી જોયા

અને છેવટે સર્વ શક્તિઓ કેન્દ્રિત કરી ભયંકર રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કરી, એ વિરલ વિભૂતિ પર ત્રાટકવાનો પ્રયોગ પણ કરી જોયો, પણ એ બધું નિષ્ફળ નીવડ્યું !

આવા પ્રલયના ઝંઝાવાત અને ચક્રવાત વચ્ચે પણ જેમનો ધૈર્ય દીપક અચલ રીતે ઝગઝગતો જોઈ, સંગમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો એના અભિમાનના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા અભિમાન ગળતા જ પોતે આચરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો એ વિરલ વિભૂતિ પ્રત્યે આચરેલા અયોગ્ય વર્તનથી એના હૈયામાં પશ્ચાત્તાપનો ભડકો ભભૂકી ઊઠ્યો, અને પોતાની જાતને ધિક્કારતો એ વિભૂતિના ચરણોમાં પડી, અંજલિપૂર્વક દીન સ્વરે ક્ષમા માગવા લાગ્યો

'પ્રભો! આપ શૂરવીર છો, ધીર છો, ગંભીર છો આપનું આત્મિક બળ અનુપમ છે, આપના ત્યાગ, તપ અને ધૈર્ય અજોડ છે! આપની જોડ આ વિશ્વમાં લાધે તેમ નથી આપની પ્રશંસા ઈન્દ્રે કરી પણ હું અવમ એ ન માની શક્યો અને આપની પરીક્ષા કરવા આવ્યો, પણ આજે મને એ પૂર્ણ સત્ય સમજાયું કે, મારા જેવા અધમો પોતાના મનની કલુષિતતાથી જ આપના જેવા મહામાનવના ગુણો સમજી શકતા નથી, અને

ત્રીશ વર્ષ સુધી સૌરભવાળા તરુવરોની શીતળ છાયામા વિહરનાર માનવી, અખડ અગ્નિ ઝરતા તડકામા તપે, પુષ્પોની નાજુક શય્યામા પોઢનાર માનવી, કટક પર કદમ ભરે, લાખ્ખોની સલામો ઝીલનાર માનવી, રક અનાર્યોના અપમાન સહે, આ કાર્ય કેટલુ કપરુ છે, એ તો અનુભવીનુ હૈયું જ વેદી શકે- અને તે આવી વિરલ વિભૂતિનુ હૈયુ જ !

એમણે સાધના આદરી, તો સામે એમની કસોટી થવા લાગી એક દિવસ સ્વય ઇદ્ર મહારાજાએ મુક્ત કઠે પ્રશસા કરી

' આજે ભારતવર્ષમા એક વિરલ વિભૂતિ છે કે જે મરણથી ગભરાતી નથી અને જીવનથી હર્ષ પામતી નથી જેને સુખના મનોજ્ઞ સાધનો ખુશ કરી શકતા નથી અને દુ ખના ભયકર સાધનો મૂઝવી શકતા નથી એ મહાવિભૂતિની દિવ્ય તપશ્ચર્યા આજે વિશ્વમા અજોડ છે ! '

આ પ્રશસામા કોઈ સામાન્ય માનવીના ત્યાગ, તપ અને ધૈર્યની કેવળ અતિશયોક્તિ જ કરવામા આવી છે, એમ ત્યા સભામા બેઠેલા ઈર્ષાળુ સગમે માની લીધું, અને સાથે સાથે નિશ્ચય કરીને ઊઠયો કે, એ પામર માનવીને ત્યાગ, તપ અને ધૈર્યમાથી ચલિત કરીને, ઈન્દ્રની પ્રશસાને અસત્ય બનાવુ

આ નિશ્ચય કરતા જ સગમ દેવ મટી દાનવ બન્યો, અને એ વિરલ વિભૂતિ પાસે આવ્યો.

સાડાબાર વર્ષ સુધી સેવેલા મૌનનુ દિવ્ય તેજ આ વિરલ વિભૂતિના શરીરના રોમાચો દ્વારા ફુવારાની જેમ વસુધરા પર પ્રકાશ પાથરી રહ્યુ વર્ષોને અન્તે એમનો મેઘ-ગભીર મજુલ-ધ્વનિ સાભળીને શુ દેવો કે શુ દાનવો, શુ માનવો કે શુ અન્ય પ્રાણીઓ, બધા એમની નિકટમા આવવા લાગ્યા એમનો ઉપદેશ સાભળવા એ બધા અધીરા બન્યા

શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ જેવા સમર્થ અગિયાર જ્ઞાનીઓની શકાનુ સમાધાન કર્યું એમનો ગર્વ ગળ્યો એ શિષ્ય થયા અને પ્રભુની જ્ઞાનધારાનુ પાન કરવા લાગ્યા

આ વિરલ વિભૂતિએ જ્ઞાનની મેઘ-ધારાનો પ્રારભ કર્યો 'મહાનુભાવો ! જાગો ! વિલાસની મીઠી નિદ્રામા કેમ પોઢચા છો ? તમારુ આત્મિક-ધન લૂટાઈ રહ્યુ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર મહાન્ ધૂર્તો છે એ તમને મોહની મદિરાનુ પાન કરાવી તમારા જ હાથે તમારી અમૂલ્ય સપત્તિઓનો નાશ કરાવી રહ્યા છે, માટે ચેતો ! જાગરૂક બનો ! અને એ ધૂર્તોથી સાવધ બનો'

આ મચોટ ઉપદેશ સાભળી ભક્તો હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા 'નાથ ! આપ શક્તિમાન છો આપ આ ધૂર્તોનો સામનો કરી શકો છો, પણ અમે નિર્બળ છીએ ધૂર્તો સબળ છે, અમારાથી એમનો સામનો કેમ થઈ શકે ? અમારા માટે આ કાર્ય કઠિન

ઈર્ષા અને અભિમાનથી પોતાની જાતને જ મહાન મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા પરિભ્રમણ કરે છે આપ જગતના પિતા છો, વિશ્વબન્ધુ છો, જગદાધાર છો, અધમોદ્ધારક છો, અને તારક છો હે કરુણાસાગર! મારા અપરાધની ક્ષમા કરો હું નીચ છું—અધમ છું—પાપી છું મારો ઉદ્ધાર આપના જ હાથમાં છે નાથ! માટે મને તારો!'

આવા અઘોર અને ભયંકર અપરાધ કરનારા સંગમ પર પણ વિશ્વબંધુ આ વિરલ વિભૂતિએ તો પોતાની અમૃત-ઝરતી આંખોમાંથી કરુણાની વર્ષા જ આરંભી! એમની વૈરાગ્ય-ઝરતી આંખોમાંથી વાત્સલ્યનું ઝરણું ઝરવા લાગ્યું એ પુનિત ઝરણામાં સ્નાન કરી, ભારે હૈયે સંગમ પોતાના સ્થાન ભણી સંચર્યો!

સંગમે કરેલા અનેક દુઃખો વેઠ્યા પછી ફરી એમણે આર્ય અને અનાર્ય-વજ્રભૂમિ ભણી વિહાર આદર્યો સાડાબાર વર્ષ સુધી મૌનપણે ઘોર તપશ્ચર્યા કરી આ દિવસોમાં તેમના પર અનેક વિષમ વિપત્તિના વાદળો એક પછી એક તૂટવા લાગ્યા, છતાં એમણે ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા અને શાંતિપૂર્વક એમને પ્રસન્નમુખે આવકાર આપ્યો

આમ અનેક યાતનાઓના દાવાનળમાં આ તેજસ્વી વિરલ વિભૂતિના કર્મો બળીને રાખ થયા અને એમનો આત્મા અનંત સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રકાશી ઊઠ્યો

કૈવલ્યજ્ઞાન વ્યાપી રહ્યું અને અંધકારનો નિતાંત નાશ થયો. પૂર્ણ આત્માના પૂર્ણ પ્રકાશથી દિશાઓ વિલસી રહી આ રળિયામણા સમયે એમના મુખકમળ પર અખંડ આનંદ, વિશ્વ-વાત્સલ્ય ને શાન્ત ગાંભીર્યનો ત્રિવેણી સંગમ જામ્યો!

સાડાબાર વર્ષ સુધી સેવેલા મૌનનું દિવ્ય તેજ આ વિરલ વિભૂતિના શરીરના રોમાંચો દ્વારા ફુવારાની જેમ વસુંધરા પર પ્રકાશ પાથરી રહ્યું. વર્ષોને અન્તે એમનો મેઘ-ગંભીર મંજુલ-ધ્વનિ સાંભળીને શું દેવો કે શું દાનવો, શું માનવો કે શું અજ્ઞ પ્રાણીઓ, બધા એમની નિકટમાં આવવા લાગ્યા. એમનો ઉપદેશ સાંભળવા એ બધા અધીરા બન્યા.

શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ જેવા સમર્થ અગિયાર જ્ઞાનીઓની શંકાનું સમાધાન કર્યું. એમનો ગર્વ ગળ્યો. એ શિષ્ય થયા અને પ્રભુની જ્ઞાનધારાનું પાન કરવા લાગ્યા.

આ વિરલ વિભૂતિએ જ્ઞાનની મેઘ-ધારાનો પ્રારંભ કર્યો: 'મહાનુભાવો! જાગો! વિલાસની મીઠી નિદ્રામાં કેમ પોઢ્યા છો? તમારું આત્મિક-ધન લૂંટાઈ રહ્યું છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર મહાન્ ધૂર્તો છે. એ તમને મોહની મદિરાનું પાન કરાવી તમારા જ હાથે તમારી અમૂલ્ય સંપત્તિઓનો નાશ કરાવી રહ્યા છે, માટે ચેતો! જાગરૂક બનો! અને એ ધૂર્તોથી સાવધ બનો!'

આ મર્મોટ ઉપદેશ સાંભળી ભક્તો હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા: 'નાથ! આપ શક્તિમાન છો. આપ આ ધૂર્તોનો સામનો કરી શકો છો, પણ અમે નિર્બળ છીએ. ધૂર્તો સબળ છે, અમારાથી એમનો સામનો કેમ થઈ શકે? અમારા માટે આ કાર્ય કઠિન

છે ઘણુ જ અઘરુ છે આપ તો સમર્થ છો આપની સરખા-મણી અમારાથી કેમ થાય ?'

લોકોની દીનતાભરી વાણી સાભળી, આ દીનતાને ટાળવા પ્રભુએ વીર–ઘોષણા કરી 'મહાનુભાવો ! આવી દયાજનક વાચા ન ઉચ્ચારો શત્રુઓ પાસે આવી નિર્બળ વાતો કરશો તો એ તમારો નાશ કરશે હુ પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યો છુ કે તમારો આત્મા બળવાન છે, વીર્યવાન છે અનન્ત શક્તિઓનો ભડાર છે તમારો અને મારો આત્મા શક્તિની દૃષ્ટિએ સમાન છે માત્ર ફરક એટલો જ છે કે તમારા પર કર્મનો કચરો છે, અને મારા આત્મા પરથી એ કચરો દૂર થયો છે તમે પણ પ્રયત્ન કરી એ મલિનતાને દૂર કરો અને પૂર્ણ–પ્રકાશી બનો કાયરતા છોડી મર્દ બનો. ખડકની પેઠે અડગ રહો ક્રોધ વગેરે શત્રુઓની સામે બળવો પોકારો હુ તમને સમરાગણમા વિજય મેળવવાની વ્યૂહ-રચના બતાવુ '

આ મજુલ વાણી સાભળી લોકો પ્રસન્ન બન્યા

જીવનવિકાસની નૂતન દૃષ્ટિ જાણવા માટે બધા ઉત્સુક બન્યા

કદી ન ભુલાય તેવો મનોહર સ્વર ત્યા ગુજી રહ્યો—

'હે દેવોને પણ પ્રિય જનો ! આ જીવન કેવુ ક્ષણભગુર છે, તેનો જરા વિચાર કરો યૌવન પુષ્પોની જેમ કરમાઈ જનારુ અસ્થાયી છે સપત્તિ વીજળીના ચમકારાની પેઠે ક્ષણિક છે વૈભવ સધ્યાના રગની જેમ અસ્થિર છે સયોગો મન્દિરની ધ્વજાની પેઠે ચચળ છે આયુષ્ય પાણીના પરપોટાની જેમ અશાશ્વત છે

'સસારમા માત્ર ધર્મ જ એક એવો છે કે જે સ્થાયી છે અચલ છે, શાશ્વત છે આ ઉત્તમ ધર્મ પાળવા માટે ધર્માન્ધ

તને રે રવી જ પડશે. ધર્માન્ધતાને છોડયા વિના સત્ય ધર્મ મળવો મુશ્કેલ તો શુ પણ અશક્ય છે!

'ધર્માન્ધતાએ સત્ય ધર્મને ગુંગળાવી નાખ્યો છે, માનવોને અન્ધ બનાવ્યા છે આ અન્ધતામાથી કલહ અને કકાસનુ સર્જન થયુ છે આ ધર્માન્ધતાથી મહાયુદ્ધો થયા છે માનવી, માનવીનો શત્રુ થયો છે આ જ અધતને લીધે જ્ઞાન પણ અજ્ઞાનમા ફેરવાઈ ગયુ છે હિંસા પણ અહિંસાને નામે પ્રગટી છે પાપ પણ પુણ્યના નામે જીવતુ થયુ છે અધર્મ ધર્મને બહાને પ્રગટ થયો છે, માટે સત્ય ધર્મ મેળવવાનો અમોઘ ઉપાય બતાવુ છુ તે પ્રમાદ તજી સાભળો!

'જીવન-વિકાસનો અમૂલ્ય ઉપાય અનેકાન્તવાદ છે અને કાન્તવાદની કસોટી પર ધર્મની પરીક્ષા સુદર રીતે થઈ શકે છે, માટે જીવનમા અનેકાન્તવાદ કેળવો, એના વડે વિશ્વાત્મૈક્ય કેળવો એક બીજાનો સમન્વય સાધો.

'અનેકાન્ત એ પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, એના વડે વિશ્વમા રહેલા સત્યતત્ત્વોનુ ગવેષણ કરો અનેકાન્તવાદ એ સાચો ન્યાયાધીશ છે! એ જ વિશ્વને નિષ્પક્ષપાત સાચો અને પૂર્ણ ન્યાય આપશે એ અસત્યના કાળા પડદાને ચીરી નાખશે અને સત્યના દર્શન કરાવશે. આ અનેકાન્તવાદને સ્યાદ્વાદ કહો કે સાપેક્ષવાદ કહો, બધુ એક જ છે આ અનેકાન્તવાદની દૃષ્ટિ જ્યાસુધી જીવનમા નહિ આવે ત્યાસુધી માનવીનો વિકાસ થભેલો જ છે એવો મારો સ્વાનુભવ છે!'

અનેકાન્તવાદનો આ ભવ્ય સિદ્ધાન્ત સાભળી લોકોના આનન્દથી વિકસી ઊઠયા આ નૂતન દૃષ્ટિ પ્રત્યેકને આદર

લાગી તેથી જ લોકોના મુખમાથી આ શબ્દો સરી પડયા

'કેવી વિશાળ ભાવના ! કેવી વિશાળ દૃષ્ટિ ! દેવ ! આપ ધન્ય છો. આપે જે પૂર્ણ પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે અદ્ભુત છે ! આપ આપની વાણીનુ અમૃત-ઝરણુ આ સતપ્ત સસાર પર અવિરત વહેતુ રાખો, એવી અમારી નમ્ર વિનતિ છે, દેવ !'

આ વિભૂતિનો રૂપેરી ઘટડીના જેવો મધુર ધ્વનિ પુનગુજી રહ્યો–

'ભાગ્યશાળીઓ ! હુ જે કહી ગયો તે જીવનદૃષ્ટિની વાત કરી ગયો–વિચારવાની વાત કહી ગયો હવે આચારની વાત કહુ છુ વિચારમા જેમ અનેકાન્તવાદને સ્થાન છે, તેમ આચારમા અહિસાને સ્થાન છે

'અહિસા એ સુદર સરિતા છે, અનેક તૃષિત હૈયા એના જળથી તરસ છીપાવે છે અહિસા એ સેતુ છે, કે જે બે વિખૂટ હૈયાઓને જોડે છે અહિસા એ ગુલાબનુ ફૂલ છે, જે પોતાની માદક સૌરભથી જગતને પ્રફુલ્લિત કરે છે અહિસા એ વસન્તની કોયલ છે, જે પોતાના મધુર સગીતથી હિસાના ત્રાસથી ત્રસિત દિલડાઓને પ્રમુદિત કરે છે

'અહિસા એ જ વિશ્વશાન્તિનો અમોઘ ઉપાય છે અહિસા વિના વિશ્વમા શાન્તિનુ સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનો બીજો એકેય ઉપાય નથી જ

'હિસાના પાપે જ એક માનવી બીજા માનવીને જળોની જેમ ચૂસી રહ્યો છે હિસાની ભાવનાએ જ એક રાષ્ટ્ર બીજા રાષ્ટ્રને કચડી રહ્યુ છે હિસક માનસે જ વિશ્વમા અત્યાચારની હોળી સળગાવી છે હિસાના સામ્રાજ્યોએ માનવીને પીડિત,

વ્યથિત અને દલિત બનાવ્યો છે હિંસક ધર્મો નિર્દોષ પશુઓના ભોગ લઈ રહ્યા છે, માટે આચારમા અહિંસા કેળવો ધર્મના નામે હોમાતા પશુઓનુ રક્ષણ કરો

'જાતિવાદના નામે ધિક્કારાતા દલિત વર્ગનો કરુણાપૂર્ણ ભાવનાથી ઉદ્ધાર કરો, અહિંસા એ અમૃત છે એનુ તમે પાન કરો! તમે અમર બનશો! બીજાઓને એનુ પાન કરાવો તો દુખિયારી દુનિયા પર સુખની ગુલાબી હવાનો સચાર થશે'

આ પ્રેરણા-દાયક ઉદ્‌ઘોષણાથી માનવીમા જેમ આવ્યુ ચૈતન્યના ધબકારા થવા લાગ્યા વીજળીની જેમ માનવીના જીવનમા અનેકાન્તવાદ અને અહિંસાનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો દુરાગ્રહની ગાઠો ગળવા લાગી વૈમનસ્ય તો બળીને ખાખ થયુ નિર્બળો સબળ બન્યા બીકણો બહાદુર બન્યા મુડદાલો પણ મર્દ બન્યા

શુ વાણીનો વિરલ પ્રભાવ! આમ સાક્ષાત્કારની સિદ્ધિ દ્વારા જીવનમા કોઈ અલૌકિક સર્જનલીલા સર્જાતી ગઈ

ત્યાથી આ વિરલ વિભૂતિએ વિહાર કર્યો ગામડે ગામડે ફરી વળ્યા ગામે ગામ માનવમહેરામણ ઊભરાતો! એમના દર્શન અને ઉપદેશથી માનવો અને ભારત-ભૂમિ પાવન થયા.

પૂરા ત્રણ દાયકાઓ સુધી અખડ ઉપદેશનુ ઝરણ વહાવી

ભારતમા શાન્તિનુ સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું અહિંસાના જળનુ સિંચન કર્યું, સત્યના વૃક્ષો રોપ્યા, અસ્તેયના કયારા બનાવ્યા, સંયમના છોડવાઓ પર સંતોષના અનેકવર્ણી પુષ્પો વિકસી ઊઠ્યા

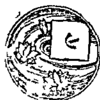
આ ખંડેર ભારતને મોહક–નંદનવનમા ફેરવી નાખવાનુ ભગીરથ કાર્ય, આ વિરલ વિભૂતિએ પોતાના જ વિદ્યમાન કાળમા, અખંડ સાધનાદ્વારા કરી બતાવ્યુ–એ ભારતનુ અહોભાગ્ય!

પણ દુર્ભાગ્યની એવી એક રજની આવી કે જેમા આ લક્ષપ્રકાશી, ઓજસ્વી દીપક, પાવાપુર નગરીમા મધ્યમ રાતે, જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરી, બૂઝાઈ ગયો–નિર્વાણ પામ્યો

જ્ઞાનનો સ્વાભાવિક–દીપક બુઝાતા વિશ્વમા અજ્ઞાન–અંધકાર વ્યાપવા લાગ્યો એ અન્ધકારને દૂર કરવા કૃત્રિમ દીપક પ્રગટાવવા પડ્યા અને લોકો એને કહેવા લાગ્યા

—દિવાળી—'દી–પ–આ–વ–લિ'

ઓ વિરલ વિભૂતિ વિભુ મહાવીર! તારુ મધુર નામ આજે પણ માનવહૈયાની અમર વીણાના તારે ઝણઝણી રહ્યુ છે!

આત્મવિલોપન

જંગલ અને અટવીને વીંધી મૃગયુગલ વેગપૂર્વક દોડી રહ્યુ છે એની સમસ્ત શક્તિ આજે એના પગમા આવીને વસી છે એવી તો લાંબી લાંબી એ ફાળ ભરે છે, કે જાણે એ દોડતું નથી, પણ ગગનમા ઊડી રહ્યુ છે

આ મૃગયુગલની પાછળ એક પાણીદાર અશ્વ દોડી રહ્યો છે આ અશ્વ પર એક પ્રતાપી યુવાન છે શિલ્પીએ આરસમાથી કોતરી કાઢેલ પ્રતિમા જેવો એનો ઘાટીલો દેહ છે ચન્દ્ર જેવુ સુકુમાર એનું મુખ છે સુદર વળાંકવાળી કાળી ભમ્મર નીચે બે મધુર આખ છે બુદ્ધિની તીવ્રતા સૂચવતુ અણિયાળુ નાક

છે, અને ગુચ્છાદાર સુવાળા વાળના ઝૂલ્ફા હવામા ઊડી રહ્યા છે

યુવાને આ મૃગયુગલનો શિકાર કરવાનો જાણે દૃઢ સકલ્પ કર્યો છે, અને તેથી જ પોતાના અશ્વને એ વિદ્યુતવેગે દોડાવી રહ્યો છે

કોઈક વાર તો એમ લાગે કે અશ્વ આ આવ્યો, આ આવ્યો, ત્યા તો મૃગ છલાગ મારી દૂર દૂર નીકળી ગયુ હોય આપણને લાગે કે હવે તો અતર વધી ગયું, ત્યા તો ફરી અશ્વ એના નિકટમા હોય—આમ સતાકૂકડી રમતા એ મહા અટવીને વટાવી સરહદને પેલેપાર નીકળી ગયા

ધીમે ધીમે તાપ વધતો ગયો યુવાન પરસેવાથી રેબઝેબ થયો તપતો સૂર્ય અત્યારે એને પોતાના કાળ જેવો લાગ્યો તરસથી એનું ગળુ સુકાઈ રહ્યુ હતુ એને તમ્મર આવવા લાગ્યા. એણે થાકીને ઘોડો ઊભો રાખ્યો

'આહ! મૃગ તો આજ સુધીમા ઘણાય જોયા, પણ આ યુગલ તો અજબ નીકળ્યું! એમની પ્રણયગાથા લખાવા સર્જાઈ હોય તો મારા હાથથી એમનો શિકાર કેમ થાય?'

પોતાના મનને મનાવવા એ આટલુ મનમા જ બોલ્યો અને એણે ચારે તરફ નજર નાખી વનની હરિયાળી ભૂમિ હસી રહી હતી એ ભૂમિની પૂર્વ દિશામા સુદર તળાવ હતુ એના મનમા કાવ્ય સ્ફૂર્યું ધરતીએ લીલા રગની ઓઢણી ઓઢી છે આ સરોવર એનુ ગૌરવર્ણુ મુખ છે અને એની કિનાર પર જલક્રીડા કરતી આ હસની શ્રેણી એની ઉજ્જ્વળ દતપક્તિ છે

એ સરોવર પાસે આવ્યો અને એનો અર્ધો શ્રમ ઊતરી

ગયો એણે સ્નાન કર્યું, જળપાન કર્યું અને કિનાર પર છાયા બિછાવતા વૃક્ષની સોડમા આરામ લીધો

નિસર્ગની મત્ત હવામા બે પ્રહર વીતી ગયા ઘાસની સુવાળી ચાદર પર હજુ એ આળોટી રહ્યો હતો, ત્યા થોડેક દૂરથી આવતા મધુર સૂરોએ એનામા સળવળાટ પેદા કર્યો એ જરા સાવધાન થઈ સાભળવા લાગ્યો

વીણાના તાર પર રેલાઈ રહેલા ભાવગીતમાથી જીવનનુ સમસ્ત માધુર્ય આળસ મરડીને ઊભુ થઈ રહ્યુ હતુ

થોડીવાર તો એમ ને એમ પડી રહી એણે એ સૌન્દર્યભીના મધુર સૂરોનુ પાન કર્યું, પણ વધારે વાર એનુ ચિત્ત ન થભી શક્યુ એ ઊભો થયો હાથપગ ધોયા અને સ્વસ્થ થઈ અશ્વ પર આરૂઢ થયો જે સ્થાનમાથી આ સ્વરમાધુરી રેલાતી હતી ત્યા એ આવી પહોચ્યો

ગગાના કિનારા પર એક વિશાળ ઉપવનમા શાત આશ્રમ આવ્યો હતો આશ્રમના જમણા દ્વારે એક નાનકડુ છતા કલામય મદિર હતુ આ મદિરના આરસમઢયા પ્રાગણમા બે બાળાઓ બેઠી હતી

પહેલી બાળાના દેહ પર ઝીણુ શ્વેત વસ્ત્ર લહેરાઈ રહ્યું હતું એની આખો પ્રતિમામા સ્થિર હતી એના ખોળામા વીણા હતી એ વીણાના તાર પર એની નાજુક આગળીઓ રમી રહી હતી, અને હૃદયને ઓગાળી દેતું ભાવગીત એના કઠમાથી નીતરતુ હતું

એ બાળાની પડખે બીજી એક બાળા બેઠી હતી એની

આખો ચપળ હતી એણે આસમાની ઓટણી ઓઢી હતી કાળજીપૂર્વક પેહેલી રાજેશ્વરી જેવી દેખાતી બાળાના સાજને સાથ આપવા ઝીણી ઝીણી ઘૂઘરીવાળી ખજરીથી એ તાલ પૂરી રહી હતી

સરિતાનો કિનારો, અરણ્યની મુક્ત પ્રકૃતિ, શાન્ત આશ્રમ, ગીતમાધુર્ય અને સૌન્દર્યઝરતી સુદરીઓ—આ બધાને લીધે વાતાવરણમા રસસાગરના તરગો લહેરાઈ રહ્યા

ઘોડેસવાર ન આગળ વધ્યો કે ન પાછા હઠ્યો મૂર્તિની જેમ એ ત્યા જ સ્તબ્ધ થઈ ગયો વાતાવરણમા એક એવી માદકતા હતી કે ચેતનામાત્રને ત્યા આત્મવિસ્મૃતિ સહજ હતી

એણે જીવનમા ઘણાય પ્રસગો જોયા હતા પ્રકૃતિનુ નર્તન, સુદરીનુ સગીત, ભાવોના ઉન્માદ—ઘણુ ઘણુ માણ્યુ હતું પણ આ તો કોઈ અદ્ભુત હતુ, સ્વર્ગીય હતુ, જે માણી શકાય પણ વર્ણવી ન શકાય

સધ્યા નમી આરતી ઊતરી અને બાળા પ્રભુને એક વિધિસહિત ભાવપૂર્ણ નમન કરી મદિરના સોપાન ઊતરવા લાગી

એના દેહ પર તો સાદુ શ્વેત વસ્ત્ર જ હતુ, પણ એના મુખનુ તેજ ન છીરવાય તેવુ અલૌકિક હતુ નાજુક છતા સ્વસ્થ, જરાક ઊચી છતા લાવણ્યમયી એની કાયામાથી ઊછળતુ માદક યૌવન જાણે અત્યારે સમાધિ લગાવીને બેઠુ હતુ

એ પગથિયા ઊતરી ત્યા દાસીએ આવી એની આગળ પાદુકા ધરી એ પાદુકા પહેરવા જતી હતી ત્યા એની દૃષ્ટિ આ યુવાન પર પડી આ દૃષ્ટિપાતથી યુવાનનુ સમસ્ત ચેતના તત્ર

પ્રકાશના પુણ્યભાવથી ઝળહળી ઊઠયું એનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું

વીજળીના ગોળામાં કેટલો સાદો અને કાળો લોખંડનો તાર છે, પણ કશાકના સસ્પર્શે એ કેવો ઝળહળી ઊઠે છે!

યુવાને આર્ય સંસ્કાર પ્રમાણે નમન કર્યું પ્રત્યુત્તરમાં બાળાએ પણ નમ્રતાથી નમન કરી અતિથિસત્કાર કર્યો નમન કરવાની બાળાની આ રીતમાં જાણે વિનયની ઉત્કૃષ્ટ મર્યાદા હતી

દાસી યુવાનને અતિથિભવનમાં લઈ ગઈ અને આ બાળા પોતાના ખંડમાં વસ્ત્ર બદલવા ચાલી ગઈ

આ નિર્જન વાતાવરણમાં આ બાળાના અસ્તિત્વનો વિચાર કરતો યુવાન અતિથિભવનમાં ફરી રહ્યો ત્યાં પોતાની સખી મનોરમા સાથે બાળા આવી પહોંચી અતિથિગૃહમાં પ્રવેશતા જ એણે કહ્યું,

'ક્ષમા કરશો આપના આતિથ્યમાં જરા વિલંબ થયો છે કારણ કે હું પૂજાના વસ્ત્રોમાં હતી દેવપૂજાનો વિધિ પૂર્ણ થયા પહેલા હું બીજા કાર્યમાં રસ લેતી નથી '

આભારનો ભાર એ ન ઝીલી શકયો એણે વચ્ચે જ કહ્યું, 'તો તો ક્ષમા મારે જ માગવાની હોય તમે પૂજાના વસ્ત્રમાં હતા ત્યાં મેં આવી તમારા કાર્યમાં અંતરાય કર્યો ' ક્ષમા માગ્યા પછી એણે પોતાની જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી

"મને આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે આવા એકાન્ત અરણ્યમાં આ આશ્રમ કેમ? અને આ આશ્રમમાં વળી તમારા જેવા રસ નિર્ઝરતા આત્માનો નિવાસ કેમ? હું પૂછી શકું કે પ્રભાતના પુષ્પ જેવા આ દેહના માતાપિતાનું નામ શું?'

યુવાનની પ્રશ્ન પૂછવાની રીત પણ મધુર હતી—ટૂંકી છતા મર્મભરી આ રીતથી બાળાના મુખ પર સ્મિત સ્ફૂર્યું આકાશમા વીજળી ચમકે અને અદૃશ્ય થાય તેમ તેની શુભ્ર દાતની પંક્તિ દેખાઈ અને અદૃશ્ય થઈ

મનોરમા ચપલ અને બોલકી હતી એણે સમતિ માટે પોતાની સ્વામિની સામે દૃષ્ટિ નાખી બાળાએ આંખથી જ સમતિ આપી એટલે મનોરમાએ ચાલુ કર્યું,

'વિદ્યાધરોના સ્વામિ જન્હુ રાજાનુ નામ તો આપે સાભળ્યું જ હશે એ પ્રતાપી નરરત્ન જન્હુરાજના આ પુત્રી છે એમનું નામ ગગા છે મારા સખી અને સ્વામિની છે એમની પાસે જેમ અલૌકિક લાવણ્ય છે, તેવુ જ વિદ્યાધન છે જીવનની પ્રત્યેક કલામા એમણે સાધના કરી સમિદ્ધિ મેળવી છે એમની વિશિષ્ટતા એ છે કે જેમ લોખંડના ટુકડાને પારસમણિનો સ્પર્શ થાય તો તે સુવર્ણમા ફેરવાઈ જાય છે, તેમ એમના હાથનો સસ્પર્શ કોઈ સામાન્ય વસ્તુને થાય છે અને તે કલાકૃતિમા ફેરવાઈ જાય છે '

'કારણ કે એમનુ જીવન જ એક સપૂર્ણ કલા છે ' ગગા સામે પ્રેમ અને માનભરી દૃષ્ટિ નાખતા યુવાને વાતની પૂર્તિ કરી

સ્મિતથી જ એનો ઉત્તર વાળી મનોરમાએ આગળ ચલાવ્યુ, 'આ કલાવતી પુત્રી પાસે જન્હુરાજાએ એક દિવસ લગ્નની વાત મૂકી દેશ દેશના રાજકુમારોના આવેલા માગા એમની આગળ રજૂ કર્યા અને આ અગે ગગાનો મુક્ત અભિપ્રાય પૂછ્યો

મુક્ત વિચારોમા ઊછરેલી આવી તેજસ્વી પુત્રીને જે તે રાજકુમારને તો અપાય જ નહિ આદર્શ જેના પ્રાણ છે એવી આ સમર્થ પુત્રી આગળ સામાન્ય કુમારોના તો નામ પણ કેમ

ઉચ્ચારાય ? એટલે શાણી પુત્રી આગળ પિતાએ હકીકતોનું જ વર્ણન કર્યું

ગંગા પ્રેમાળ અને શરમાળ હતી મર્યાદા એના શ્વાસોશ્વાસ હતા પણ આ પ્રસંગ તો પોતાના જીવનના અસ્તિત્વનો હતો આવી વાતમાં ખોટી શરમ રાખી લજ્જાનો આડંબર કરવો એ આત્મવંચના ગણાય. એણે નમ્રતાપૂર્વક વિનયભરી વાણીમાં કહ્યું 'પિતાજી ! આપ જ એક વાર કહેતા હતા કે, લગ્ન એટલે બે આત્માઓના વિચારોનું જોડાણ આ જોડાણ ત્યારે જ થાય કે એકબીજાના વિચારોની ભૂમિકા સમાન હોય, એક બીજાના મંતવ્યોને સ્વીકારવા બંનેના આત્મ ઉત્સુક હોય અને સાથીના દ્રષ્ટિબિન્દુને સહૃદયતાપૂર્વક જાણવાની ઉલ્લાસમય પ્રણયભાવના હોય—તો જ લગ્ન સાર્થક થાય ! પણ રાજકુલમાં અને રાજકુમારોમાં જે સ્વચ્છંદ અને જીવન પ્રત્યે ઉપેક્ષાભરી દ્રષ્ટિ દેખાય છે, તે જોતાં મારું મન લગ્નના નામથી પણ કંટાળો અનુભવે છે '

'પણ બેટા, બધા કુમારો કંઈ એવા નથી હોતા ' દીકરીના વાણીના ધોધને રોકવા જન્હુરાજે કુમારોનો બચાવ કર્યો

આ બચાવથી તો ગંગાદેવીનો આત્મા બમણા જોરથી પ્રકાશી ઊઠ્યો,

'હા, પિતાજી, કોઈક કુમાર એવો પણ હોય જે જીવનને શ્રદ્ધા અને પ્રજ્ઞાભરી દ્રષ્ટિથી નિહાળતો હોય, પણ તે ક્યાં ? આપણી સામે આ જે કુમારો છે તે તો એમ જ સમજે છે કે લગ્ન કર્યાં એટલે એક રમકડું ઊંચકી લાવ્યા એ રમકડાને અલંકારોથી શણગારો, વસ્ત્રોથી વિભૂષિત કરો, શૃંગારથી સજ્જ કરો, અને તેની સાથે ફાવે ત્યારે અને ફાવે તે રીતે મોજ કરો

વિલાન ઉડાવો અને એનો જીવનરસ ચૂસો એ રમકડું જૂનું થાય તો એને રાજમહેલમા પડ્યુ રહેવા દો, અને બીજુ નવું ઊચકી લાવો

'પિતાજી! આમ તો જુઓ, આ રાજાઓના અત પુર એટલે નારીના સગ્રહાલય! મારે આવા સ્વચ્છદી રાજાઓના સગ્રહાલયના સભ્ય બનવાની જરાય ઇચ્છા નથી

'મે તો નિર્ણય કર્યો છે 'જે મારા વિચારોને સત્કારે, મારુ કહ્યુ સાભળે, એક પત્નીવ્રતની પવિત્ર ભાવનાથી બધાય એવો કોઈ સ્વતત્ર છતા સયમી સાથી મળે તો જ લગ્ન કરવા, નહિ તો આજીવન કૌમાર્યવ્રત પાળવુ '

પોતાની પુત્રીની પ્રજ્ઞાપૂર્ણ વિચાર સ્વાતત્ર્યની આ ઉજ્જવળ ભાવનાથી જન્હુરાજાને આનદ તો થયો, પણ સાથે સાથે ચિન્તાની એક ઝીણી રેખા એના મુખ પર આવીને દોડી ગઈ

આવો પુરુષ મળે ક્યાથી? પણ એ હિમ્મત ન હાર્યા એ આશાવાદી હતા એમણે ચારે તરફ દૂત મોકલ્યા અને રાજકુમારોને તેડાવ્યા

દેશ દેશથી પ્રતાપી અને પ્રાણવાન કુમારો આવ્યા એમને સૌને રૂપસૌન્દર્યના ભારથી લચી પડતી ગગા ગમી, પણ એની આ આકરી શરત કોઈને ય ન ગમી

કુમારો માનતા કે સ્ત્રી એ તો સુદર વસ્ત્ર. સારુ લાગે ત્યા સુધી જરૂર ધારણ કરવુ પણ જૂનુ થાય તો તો બદલવુ જ જોઈએ ને? એક જ વસ્ત્રને આખી જિદગી પહેરી રાખવુ, એવી શરત તે વળી સ્વીકારાતી હશે?

સૌને નકારતા ગંગાએ કહ્યુ

'પ્રેમવિહોણા આવા વિષયી વેતિયા માણસોને ચરણે મારા આ જીવનને ધરવા કરતા નિસર્ગને જ અર્ધ્ય રૂપે ધરી, આ જીવનયાત્રાને શાન્તિ અને સાધનામા શા માટે ન વીતાવું ?

'હે પિતાજી ! શારગવનમા એક આશ્રમ અને મદિર બધાવી આપો, કે ત્યા સુધી એવો તેજસ્વી પુરુષ ન મળે ત્યા સુધી હુ મારા આ જીવનને ત્યા આત્માની મસ્તીમા વીતાવું'

"પુત્રીના ધૈર્યપૂર્ણ વચનથી પ્રસન્ન થઈ જન્હુરાજે ગગાના કિનારા ઉપરના આ ઉપવનમા આ આશ્રમ તૈયાર કરાવ્યો શ્રેષ્ઠ શિલ્પીઓને તેડાવી આદિનાથનુ મદિર બધાવ્યું દરેક પ્રકારની સગવડતા અને રક્ષકો મૂકી આ આશ્રમ ગગાદેવીને સોપ્યો છે

"તે દિવસથી અમે અહીં રહીએ છીએ. મારા સખી ગગા રાજકુમારી હોવા છતા અહી તપસ્વિની જેવુ જીવન જીવે છે

"પ્રભાતે પ્રાર્થના પછી પર્યટન, સ્નાન અને પૂજા મધ્યાહ્ને ભોજન પછી વાચન, સધ્યાટાણે પ્રભુભક્તિના રસનિર્ઝરતા ગીત અને આરતી, રાત્રે જ્ઞાનગોષ્ઠિપૂર્વક શયન—આ રીતે ધ્યાન અને જ્ઞાનમા અમારા દિવસો નિર્મળ સરિતાને કિનારે સરિતાના પ્રવાહની જેમ વહી રહ્યા હતા

"ત્યા એક અઠવાડિયા પૂર્વે જન્હુરાજ અહી આવ્યા અને એક આનદભર્યા શુભ સમાચાર આપી ગયા,

'આ શુક્લ પચમીના દિવસે એક રાજકુમાર મૃગયા કરવા આ વનમા આવશે એ હસ્તિનાપુરનો સ્વામી હશે શાન્તનુરાજ

એનુ નામ હશે, એ ગગાદેવીની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરશે અને એનો જીવનસાથી થશે. એક ત્રિકાળ જ્ઞાનીનો આ બોલ છે આ ભવિષ્યવાણી કહેવા હું પોતે જ આવ્યો છું'

સ્વરૂપ અને સુંદરતાથી ઊભરાતા આ યુવાન પ્રત્યે માનભરી દૃષ્ટિ નાખતા છેલ્લે મનોરમાએ કહ્યુ 'એ ભવિષ્યવાણીના આધારે અને આપના રૂપગુણના પ્રભાવે અમે માની લઈએ છીએ કે અમારા સામે બેઠેલા અમારા પ્રિય અતિથિ તે મહારાજા શાન્તનુ પોતે જ છે '

પ્રશસાભરી લજ્જાની લાલી શાતનુના મુખ પર ધસી આવી વીરોના વાર શાતનુના મુખ પર આ ક્ષણે એક નિર્દોષ શરમાળ કન્યાના ભાવ હતા આ મધુર સ્વપ્નના લાભથી એના હૈયાના આનદે દૂર દૂર સુધી પાખો પ્રસરાવી હતી, લજ્જાને સકેલી લેતા એણે કહ્યુ

'આવુ સુદર ભાગ્ય જો મારુ હોય તો એ શાતનુ હું પોતે જ છુ આ તેજસ્વિની અને સામર્થ્યવતી જીવનસગિની માટે એક વચન તો શું પણ, હુ મારા આ સમસ્ત જીવનને આપવા ઉત્સુક છુ

'પથ્થરની પરોક્ષ દેવીને પ્રસન્ન કરવા ભક્તો બલિદાન આપે છે, તો આ પ્રત્યક્ષ અને જીવતદેવી આગળ હુ મારુ સર્વસ્વ ધરુ એ કઈ વધારે કહેવાય?

'અને આ સિવાય પણ જેની સાથે લાબી જીવનયાત્રા વીતાવવી છે, એ સખીના અભિપ્રાયને સત્કારવા જેટલી ઉદારતા જેનામા ન હોય તે લગ્ન જીવનનો અધિષ્ઠાતા પણ કેમ બની શકે?'

વાર્તાલાપ ચાલતો જ હતો ત્યા પોતાના પરિવાર સાથે

જન્હુરાજ આવી પહોચ્યા

શિષ્ટાચાર પ્રમાણે અરસપરસ સત્કાર કર્યો સ્વજનોએ થોડી સ્નેહગોષ્ઠી કરી અને સૌ પોતાના શયનખડમા આરામ કરવા ચાલ્યા ગયા.

શાન્તનુને આખી રાત જાત જાતના વિચારો આવ્યા આશ્ચર્ય અને આનદના તરગો પર એ તરી રહ્યો. પોતે શુ પ્રાપ્ત કરવા નીકળ્યો હતો અને શુ પ્રાપ્ત થયુ ?

રામ અને સીતાનો વિયોગ હરિએ કરાવ્યો હતો. તો શાન્તનુ અને ગગાનો સયોગ પણ હરિએ જ કરાવ્યો ચદ્રને કલક હરિથી મળ્યુ તો નેમરાજુલને સિદ્ધિ હરિથી જ લાધી ઇતિહાસ તો જાણે હરિએ જ રચ્યો છે

કોઈકવાર ઠોકર વાગતા જમીનમાથી નિધિ નીકળી આવે તે આનુ નામ.

શેષ રાત્રિમા એ ઊધ્યો, પણ એની આખમા સ્વપ્ન તો ગગાદેવીના જ હતા

નિયત કરેલા ઉત્તમ દિવસે વિધિપૂર્ણ લગ્ન થયા. જન્હુરાજે દહેજમા ઉત્તમ ભેટ આપી અને આસુભીની આખે પુત્રી અને જમાઈને વિદાય આપી.

માતાપિતાના જીવનમા પુત્રીના વિયોગનુ દુઃખ હોય છે, તો પોતાનુ કર્તવ્ય આનદપૂર્વક પૂર્ણ કર્યાનુ શીતળ મલયપટ્ટા જેવુ સુખ પણ હોય છે

ગગા સામાન્ય નારી ન હતી જીવનના બધા જ રસથી સભર રસપૂર્ણ એ સરિતા હતી એના જીવનપ્રવાહના તરગે તરગમાં સ્નેહરસ ઊછળી રહ્યો હતો

શાન્તનુનો મહેલ આજ સુધી માત્ર એક વિશાળ મકાન જ હતુ, તે ગગાના આગમન સાથે જીવનમદિરમા ફેરવાઈ ગયો

પ્રભાતના ઉષારગ્યા રગ ટાણે ભાવોતુ સગીત ગુજતું હોય, બીજા પ્રહરમા દૂરદૂર સુધી માદક સુગધ પ્રસરાવતી ભોજનની વાનીઓ પીરસાતી હોય, મધ્યાહ્ને વળી સૌરભ અને સૌન્દર્યથી મઘમઘતા ગ્રીષ્મગૃહમા આરામ અને આનદની મહેફિલ હોય, તો સંધ્યા ટાણે વળી ભક્તિભર્યા ગીતોનો ઉલ્લાસ ઊભરાતો હોય

શાન્તનુ પૃથ્વીમા રહેવા છતા સ્વર્ગની માદક હવામા વિહરી રહ્યો હતો

નરનારીઓનો પ્રાણ જ્યારે હેતની હીરદોરીથી ગૂથાય છે, ત્યારે કાળની ગતિ પણ જાણે તેઓને સ્થિર ભાસે છે

આનદના રસસાગરમા અનેક વર્ષો વીતી ગયા ઉન્માદભર્યા આવા દિવસો વીતતા હોય ત્યારે રસિયા–મનને ભાન પણ ક્યાથી હોય કે સોનેરી સમય જઈ રહ્યો છે—ના ના, દોડી રહ્યો છે !

ચન્દ્રિકાઝરતી એક શીતળ રાત્રે ગગા શય્યામા પોઢી

હતી અને એને એક સોણલુ લાધ્યુ એક પરાક્રમી પ્રકાશ-ગ્રડ્યો સિંહ એના મુખમા પ્રવેશ કરી ગયો

આ સ્વપ્નથી ઝબકીને જાગેલી ગંગાએ પોતાના જીવન—અધિષ્ઠાતા શાન્તનુ આગળ આનુ વર્ણન કર્યુ

'દેવી, તમારા તેજસ્વી સ્વપ્નનો અર્થ તો એ થાય છે કે સિંહ જેવા પરાક્રમી, ને સૂર્યના કિરણ જેવા પ્રકાશમય પુત્રની તમને પ્રાપ્તિ થશે ' સ્વપ્નના રહસ્યને પ્રગટ કરતા શાતનુએ કહ્યુ

ગંગાના રોમેરોમમા પ્રમોદભાવ પ્રસર્યો એ આ આનંદને જાણે જીરવી જ શકતી ન હતી એણે સ્નેહભર્યું નમન કર્યું અને પોતાના આરામગૃહમા ચાલી ગઈ

તે દિવસથી એની જીવનચર્યાને એક નવુ રૂપ આવ્યું ગર્ભમા રહેલા બાળકના જીવન પર માતાના વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારની કેવી તીવ્ર અસર થાય છે, તે એ બરાબર જાણતી હતી.

હવે તે એક રસિક પત્ની ન હતી એના જીવન–આકાશમા માતૃત્વનો ઉદય થઈ રહ્યો હતો મદનને બદલે વાત્સલ્યના રંગો ખીલી રહ્યા હતા તોફાનને બદલે સર્જનની શાન્તિભરી સાધના આકાર લઈ રહી હતી

એણે પોતાના ચિન્તનમા આદર્શોને આરોપ્યા વિલાસને સ્થાને વિવેક મૂક્યો. શેષ મહિનાઓમા પોતાના જીવનસરોવરની આસપાસ સંયમની પાળ બાધી અને મહાન સર્જનની ગૌરવપૂર્ણ સાધના આદરી!

વિલાસી શાન્તનુને આ ફેરફાર આકરો લાગ્યો ગંગાના રૂપ-લાવણ્ય પાછળ અવિરત ભ્રમરની જેમ ભમતુ એનુ મન

અકળાવા લાગ્યુ

બીજી બાજુ ગગાની જીવનપદ્ધતિથી એ પૂર્ણ માહિત-ગાર હતો, એ જે પાળ બાધશે તે અખડ જ રહેવાની એને ઓળગવાનો પ્રયાસ એક ઉપહાસ જ સર્જે, તે એ જાણતો હતો એના ચચલ જીવને ક્યાય શાન્તિ ન હતી એ અસ્વસ્થ હતો.

એણે પોતાના જીવનને બીજી દિશામા વાળ્યુ આ પ્રેમ-મસ્તામા આજ સુધી એ જે મૃગયાને ભૂલી ગયો હતો, તે એને સાભરી આવી મન મુક્ત થયુ અને શિકાર ચાલુ થયો

એક દિવસ એ શિકારથી પાછો ફર્યો અને સેવિકાએ વધામણા આપ્યા 'દેવ! ગગાદેવીને પ્રતાપી પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ છે'

આ આનદાયક સમાચાર આપનાર સેવિકાને શાન્તનુએ સુવર્ણથી સત્કારી અને પુત્રપ્રાપ્તિના ગૌરવભર્યા આહ્લાદથી એ ડોલી રહ્યો

હસ્તિનાપુરની પ્રજાએ રાજકુમારના જન્મનો ઉત્સવ કર્યો ઘરે ઘરમા આનદની હેલી વર્ષી રાજાનો આનદ એ પ્રજાનો આનદ બની ગયો

ગગાના આ પુત્રનુ નામ ગાગેય ગાગેય બીજની ચન્દ્રકલાની જેમ પૂર્ણતા પામવા લાગ્યો

શિકારની વાત લબાતી લબાતી ગગા પાસે આવી એને જરા દુ ખ થયુ એણે પ્રાર્થના કરતા કહ્યુ, 'મારા રાજ! આપ તો આ વસુધરાનુ અલકાર છો આપનામા એટલા બધા ગુણો છે કે આપની અર્ધાંગના કહેવડાવવામા હુ ગૌરવ અનુભવુ છુ ચન્દ્રના દર્શનની જેમ આપના દર્શનથી પ્રજા શાન્તિ અને સુખ અનુભવે છે

'પણ ચન્દ્રમા જેમ કલક છે, તેમ આપના જીવનમા પણ શિકાર એક કલક છે મારા હૃદયનાથ ! મારી આ વિનતિને સ્વીકારીને શિકારના આ કલકને આપ ધોઈ ન શકો ?

'આપ તો નિર્બળના રક્ષક છો. હરણા જેવા નિર્બળ ને ભીરુ છે ! ઝરણાના નીર પીતા અને વનના ઘાસ પર પોતાના જીવનને વીતાવતા હરણાને ધારદાર શસ્ત્રથી ક્રૂરતાપૂર્વક હણવા એ રક્ષકને છાજે છે ?

'મારા દેવ ! કહો, મને કહો, ફરી આવુ નહિ કરોને ?'

ગગાની કરુણાપૂર્ણ વાતોથી એ ક્ષણે તો એનુ દિલ પીગળ્યુ પણ સમય જતા પાછુ વ્યસન એના પર ચઢી બેઠુ

પહેલા માણસ ટેવ પાડે છે, પછી ટેવ માણસને પાડે છે તે આનુ નામ !

ગગા નમ્રમાની હતી, સાથે સમર્થ પણ હતી નારીના બને સ્વરૂપ એનામા હતા, જ્યોતિ અને જ્વાળા

એને ખબર મળ્યા કે શાન્તનુ મૃગયા કરવા ગયા છે, અને એના અગેઅગમા અગન વ્યાપી ગઈ હુ વિનવુ છતા માને નહિ, કરગરુ છતા ક્રૂર કર્મ મૂકે નહિ ? એ શુ સમજે છે ? શુ નારી એટલે પ્રાર્થના કરનાર દાસી ? કરગરનાર ગુલામડી ?

વાત કર્યાને હજુ બે દિવસ પણ પૂરા થયા નથી અને ત્યા વળી આ શિકાર ?

પુરુષ, તારુ ધાર્યુ કરવાનો પુરુષાર્થ તારી પાસે છે, તો મારો વિકાસ કરવાની શક્તિ મારી પાસે છે

ગગા પ્રેમની જ્યોત મટી શક્તિની જ્વાળા બની

એણે દાસીને આજ્ઞા કરી 'જા, સારથિને કહે કે પદ્મ અને શખની અશ્વ જોડને રથમા જોડી, રથને મહેલના દ્વાર આગળ હાજર કરે'

ગગા સર્વ આભૂષણ ઉતારી, સાદા શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન કરી ગાગેયને લઈ રથમા બેઠી

પવનવેગે રથ ઊપડયો રત્નપુર આવતા એના માતાપિતાએ ગગા અને ગાગેયનો સત્કાર કર્યો પુત્રીની ગૌરવગાથા સાભળી જહ્નુરાજે પણ ગૌરવ અનુભવ્યુ

શાન્તનુ મૃગયાથી પાછો વળી મહેલમા ગયો, તો ગગા કે ગાગેય કોઈ ન મળે દાસીના મુખથી એણે બધો વૃત્તાન્ત જાણ્યો અને એ વેદનાના આઘાતથી ધરતી પર ઢળી પડયો આવા પ્રસગની તો એણે કલ્પના પણ નહોતી કરી શુ માણસનુ મન એટલુ મજબૂત હોય છે કે પોતાના વચન માટે વૈભવ અને વિલાસને પણ જતા કરે ? શુ ગગાના દિલનો પ્રેમ–સ્રોત એટલી વારમા સુકાઈ ગયો ? શાન્તનુ તદ્રામા તણાઈ રહ્યો હતો, અને ગગા જાણે આવીને કહી રહી હતી

'નાથ! હુ જાઉ છુ, ભારે હૈયે જાઉ છુ'

પોતાના પ્રિયતમને છોડતા કઈ આર્યનારીને દુખ નહિ થતુ હોય ? પણ જે ઘરમા નારીનુ ગૌરવ હણાતુ હોય, જ્યા ઇચ્છાપૂર્વક નારીના વચનની ઉપેક્ષા થતી હોય ત્યા ગગા કેમ જીવી શકે ?

મારે માટે પરાધીનતા અને ક્રૂરતાના વૈભવપૂર્ણ આ મહેલ કરતા સ્વતત્રતા અને કરુણાપૂર્ણ અરણ્ય વધારે સારુ છે તમને લગ્નની પૂર્વભૂમિકા ? વિચારોની આપ–લે અને

આદર્શ ? એનો આજે નાશ થયો છે આ સર્વનાશ હુ વધારે જોઈ શકુ એટલી મારામા શક્તિ નથી અને તેથી હુ ભારે હૈયે જઉં છુ દુ:ખી કરનાર ખુદ સુખી નથી હોતું, એ તો તમે પણ સમજી શકો છો

ગગા આવીને સ્વપ્નમા પણ જાણે એને પોતાની અતર વ્યથા કહેતી હોય એમ લાગ્યું ગગા વિના એને પોતાનું જીવન ખડેર જેવું શૂન્ય ભાસ્યુ એ પવિત્ર ગૌરવવતી નારીને યાદ કરી કરીને જાણે મહેલની દીવાલો પણ નિસાસા નાખતી હતી.

કેટલાક દિવસ ગ્લાનિ અને અસ્વસ્થતામા વીતાવ્યા, પછી શાન્તનુએ નિમત્રણ મોકલ્યુ

ગગાએ તેનો અસ્વીકાર કર્યો એ જાણતી હતી, કે વિયોગના તીવ્ર અગ્નિ વિના અશુદ્ધિના તત્ત્વોને બાળવાનો એકેય માર્ગ નથી.

એ પછી તો શાતનુની અસ્વસ્થતા વધતી જ ગઈ એના મિત્રો બીજી કેટલીક વાતો લાવ્યા, પણ એની સામે તો ગૌરવ વન્તી અને ચાદની જેવી સ્વચ્છ મધુર ગગા જ ઊભી હતી પોતાની ભૂલને સભારી એ ઘણીય વાર ઊંડા નિશ્વાસ નાખતો અને તોડેલા વચનને યાદ કરી અનુતાપ કરતો.

આ વિષાદ દૂર કરવા એના મિત્રો એને પર્યટને લઈ ગયા

શરદ્ઋતુથી આકાશ ધોવાઈને સ્વચ્છ થયું હતુ પ્રકૃતિમા સર્વત્ર ઉત્સાહ હતો વનરાજિના ઓષ્ઠ પર ભીનું સ્મિત હતુ મૃગના યુગલ જ્યા ત્યા કૂદાકૂદ કરી રહ્યા હતા શાતનુનો મૃગયા રસ જાગ્યો ધીરે ધીરે વિષાદ ઓછો થયો, અને શિકારનો રસ વધતો ગયો

રત્નપુરના રાજમહેલમા થોડો સમય વીતાવ્યા પછી ગગાને લાગ્યું કે, અહીં રહેવાથી ગાગેયનો જીવન વિકાસ નહિ થાય. રૂપ અને રાગના રગથી તો એનુ હીર હણાઈ જશે સાધના માટે તો મુક્ત પ્રકૃતિનો ખોળો જ કામ લાગે.

પોતાના પુત્રને લઈ એ પૂર્વના આશ્રમમા આવી રહી

એના આત્મા પર થોડીક વિષાદની છાયા હતી જેને એણે આદર્શ માન્યો હતો તે પતિ જ અનાદર્શ નીવડયો જેના હૈયામા એણે કરુણાનું ઝરણુ વહેતુ નિહાળ્યુ હતુ, ત્યા તો ક્રૂરતા સતાઈને જ બેઠી હતી એ તો પ્રતીક્ષા જ કરતી હતી કે ઘા કરવાની તક કયારે મળે!

આનુ નામ પુરુષ? ન એના વચનમા વિશ્વાસ છે કે, ન એના જીવનમા શ્રદ્ધા, ન એના પ્રાણમા પવિત્રતા કે, ન એના પ્રેમમા પ્રકાશ ગઈ કાલે બોલે તે આજ ભૂલી જાય!

એણે સાધના આદરી—પોતાના આત્માની અને પુત્રના કલ્યાણની સવાર-સાજ એ આત્મચિન્તન કરતી અને દિવસભર ગાગેયને જીવનશિક્ષણ આપતી એ [illegible]સો હતી, હવે ગુરુ બની એણે ગાગેયને [illegible] [illegible]ીણ બનાવ્યો

ધનુર્વિદ્યાને.
શકિત અને મત્રો
પ્રાપ્ત કરીને એ

વિજ
કલા બતા
પોતાના

ધારીઓને શરમાવી નમાવી એ વિજયમાળ પહેરી આવતો

અનેક કન્યાઓ ગાગેયની વીરતા પર મુગ્ધ હતી એનો અદ્ભુત દેહ કેટલીય સુકુમાળ કન્યાઓના હૈયામા સ્વપ્ના સર્જતો, પણ તે પોતે તો જલકમળની જેમ અલિપ્ત હતો

રાત્રે સૂતી વખતે ગગા પોતાના પૂર્વજોની પુણ્યકથા કહેતી, ત્યારે ગાગેય એક બાળકની મુગ્ધતાથી એ વાતો સાભળતો અને મનમા ને મનમા એવા પ્રભાવક બનવાના આદર્શભર્યા સ્વપ્ના રચતો.

ગાગેય સુકુમાર છતા સમર્થ હતો માતા પાસેથી એને કોમળતા મળી હતી, તો પ્રકૃતિ મૈયા પાસેથી ખડતલપણુ મળ્યું હતુ એની પાસે માતાનુ જ્ઞાન હતુ, તો ધરતીનુ વિજ્ઞાન હતુ એનામા ક્ષત્રિયનુ તેજ હતુ, તો સાધુની કરુણા હતી

નિત્યક્રમ પતાવી રોજ એ અશ્વારુઢ થઈ વનમા પર્યટને જતો, તેમ આજ પણ એ જઈ રહ્યો હતો ધોળા અશ્વ પર એ સવાર થયો હતો એના ગોરા ઓષ્ઠ પર મૂછની ધાર શોભી રહી હતી ઘાટીલા સ્નાયુથી દીપતા લાબા એના બાહુ હતા લીબુની ફાડ જેવી મોટી મોટી આખોમા, સુદર સ્વપ્ન રમી રહ્યા હતા એના ખભા પર વિજયી ધનુષ્ય હતુ, અને પીઠ પર બાણનુ ભાથુ હતુ ઘોડા પર ટટાર બેઠેલા જવામર્દ ગાગેયને પસાર થતો જોઈને ગગા ન વર્ણવી શકાય એવી આનન્દસમાધિમાં નિમગ્ન થઈ ગઈ

એને લાગ્યુ કે એની સાધના પૂરી થઈ છે કલાકારનો આનદ એના સર્જનની પૂર્ણતામા છે

શાન્તનુનો મૃગયા શોખ દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હતો

રત્નપુરના રાજમહેલમા થોડો સમય વીતાવ્યા પછી ગગાને લાગ્યું કે, અહીં રહેવાથી ગાગેયનો જીવન વિકાસ નહિ થાય રૂપ અને રાગના રગથી તો એનુ હીર હણાઈ જશે સાધના માટે તો મુક્ત પ્રકૃતિનો ખોળો જ કામ લાગે

પોતાના પુત્રને લઈ એ પૂર્વના આશ્રમમા આવી રહી.

એના આત્મા પર થોડીક વિષાદની છાયા હતી જેને એણે આદર્શ માન્યો હતો તે પતિ જ અનાદર્શ નીવડયો જેના હૈયામા એણે કરુણાનું ઝરણુ વહેતુ નિહાળ્યુ હતુ, ત્યા તો ક્રૂરતા સતાઈ ને બેઠી હતી એ તો પ્રતીક્ષા જ કરતી હતી કે ઘા કરવાની તક ક્યારે મળે!

આનુ નામ પુરુષ? ન એના વચનમા વિશ્વાસ છે કે, ન એના જીવનમા શ્રદ્ધા, ન એના પ્રાણમા પવિત્રતા કે, ન એના પ્રેમમા પ્રકાશ ગઈ કાલે બોલે તે આજ ભૂલી જાય!

એણે સાધના આદરી—પોતાના આત્માની અને પુત્રના કલ્યાણની સવાર-સાંજ એ આત્મચિન્તન કરતી અને દિવસભર ગાગેયને જીવનશિક્ષણ આપતી એ માતા તો હતી, હવે ગુરુ બની એણે ગાગેયને જીવનના બધાય ક્ષેત્રમા પ્રવીણ બનાવ્યો

ધનુર્વિદ્યાનો રાધાવેધ, તલવારની પટાબાજી, ભાલાની ક્ષેપણ-શક્તિ અને મત્રોમા મોહનવિદ્યા—ગાગેયે આ તમામ વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરીને એની પરીક્ષાઓ પણ આપી

વિજયાદશમીના દિવસે ક્ષત્રિય કુમારો એકત્રિત થઈ પોતે પોતાની કલા બતાવતા, ત્યારે એ પણ ત્યા પહોચી જતો અને પ્રેક્ષકોને પોતાના અપૂર્વ પરાક્રમથી આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી ધનુ-

ધારીઓને શરમાવી નમાવી એ વિજયમાળ પહેરી આવતો

અનેક કન્યાઓ ગાગેયની વીરતા પર મુગ્ધ હતી એનો અદ્ભુત દેહ કેટલીય સુકુમાળ કન્યાઓના હૈયામા સ્વપ્ના સર્જતો, પણ તે પોતે તો જલકમળની જેમ અલિપ્ત હતો

રાત્રે સૂતી વખતે ગગા પોતાના પૂર્વજોની પુણ્યકથા કહેતી, ત્યારે ગાગેય એક બાળકની મુગ્ધતાથી એ વાતો સાભળતો અને મનમા ને મનમા એવા પ્રભાવક બનવાના આદર્શભર્યા સ્વપ્ન રચતો

ગાગેય સુકુમાર છતા સમર્થ હતો. માતા પાસેથી એને કોમળતા મળી હતી, તો પ્રકૃતિ મૈયા પાસેથી ખડતલપણુ મળ્યું હતુ એની પાસે માતાનુ જ્ઞાન હતુ, તો ધરતીનુ વિજ્ઞાન હતુ એનામા ક્ષત્રિયનુ તેજ હતુ, તો સાધુની કરુણા હતી

નિત્યક્રમ પતાવી રોજ એ અશ્વારુઢ થઈ વનમા પર્યટને જતો, તેમ આજ પણ એ જઈ રહ્યો હતો ધોળા અશ્વ પર એ સવાર થયો હતો એના ગોરા ઓષ્ઠ પર મૂછની ધાર શોભી રહી હતી ઘાટીલા સ્નાયુથી દીપતા લાબા એના બાહુ હતા લીબુની ફાડ જેવી મોટી મોટી આખોમા, સુંદર સ્વપ્ન રમી રહ્યા હતા એના ખભા પર વિજયી ધનુષ્ય હતુ, અને પીઠ પર બાણનુ ભાથુ હતુ ઘોડા પર ટટાર બેઠેલા જવામર્દ ગાગેયને પસાર થતો જોઈને ગગા ન વર્ણવી શકાય એવી આનન્દસમાધિમા નિમગ્ન થઈ ગઈ

એને લાગ્યુ કે એની સાધના પૂરી થઈ છે કલાકારનો આનદ એના સર્જનની પૂર્ણતામા છે

શાતનુનો મૃગયા શોખ દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હતો

એના શિકારરસની વાત દૂર દૂર સુધી પ્રસરી હતી કેટલાક કવિઓ તો એના આ કલા–કૌશલ્યના કાવ્યો રચતા, અને એની વીરતાને બિરદાવી ઈનામ મેળવતા

એક શિકારીએ આવી કહ્યુ,

'મહારાજ! અહીથી ઠીક ઠીક અતરે એક શારગ વન છે વૃક્ષોની ઘટા એવી જામી છે કે, ત્યા દિવસે પણ અધારૂ લાગે લતામડપો સૂર્યકિરણને જમીનને અડવા જ દેતા નથી, વચ્ચેથી એ જ ઝીલી લે એટલા ગાઢ છે

'આ વનમા મૃગલા, સસલા, ડુક્કર અને ચિત્તાના ટોળેટોળા મુક્ત રીતે પરિભ્રમણ કરે છે આપના રાજ્યમા જેમ પ્રજા નિર્ભય થઈ ફરે છે, તેમ ત્યા આ પશુઓ અભય થઈ વિહરે છે

'શારગ વનમા આપ શિકારે પધારો તો કોઈ ઓર રગ જામે માતેલા આ મદમત્ત પ્રાણીઓને ખબર પડે, કે, ના હજુ વિશ્વમા વીધનારા અને ચલ લક્ષ્યને ભેદીને શિકાર કરનારા વીરો પણ જીવે છે'

શાતનુ તો આનદમા આવી ગયો એણે તુરત હુકમ કર્યો 'કરો તૈયારી ત્યારે, આપણી શિકારી ટોળીને સજ્જ કરો આપણા ચારણ કવિઓને પણ સાથે લો એ પણ ભલે જુએ મારુ શિકાર-કૌશલ્ય અને ભલે રચે એના મહાકાવ્ય!'

શિકારીઓના વૃદ સાથે શાતનુ શારગ વનમા આવી પહોચ્યો એની સાથે ઠીક ઠીક રસાલો હતો એ પોતે મહાકાય મયૂર આકૃતિવાળા રથમા બેઠો હતો રથના અગ્ર ભાગે પોતાનો રાજ-ધ્વજ ઊડી રહ્યો હતો આસપાસ કવિ અને ચારણોનુ વૃદ હતુ આગળ શિકારી ઘોડેસવારો અને પાછળ એના અગરક્ષકો હતા.

એ વનમા પેઠો અને મદમત્ત થઈ નાચતા મૃગના ટોળે ટોળા એની નજરે પડયા સુવાસથી હવા સુરભિગધા હતી આ મોહમયી હવામા વસ્તીમા માણુસો ફરે એમ અહી ગેલ કરતા આ પશુઓ ફરતા હતા આવા સુદર દશ્યથી આનદને લીધે એના ઉર ધબકાર વધી ગયા

આજ્ઞા થતા અનુચરોએ ચારે બાજુ પાસા નાખ્યા પશુઓ દોડવા પ્રયત્ન કરે પણ જાય કયા? ચારે બાજુથી એ ઘેરાઈ ગયા હતા, અને ભયભીત બની દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા. એમની કિકિયારીઓ અને આક્રદથી વન આખુ કોલાહલમય થઈ ગયુ.

'થોભો!' ગગનમા મેઘગર્જના થાય એવો પડકાર થયો

આ અવાજ એવો તો અણધાર્યો આવ્યો કે પળવાર તો મહારાજા શાતનુનુ હૈયુ પણ થડકી ઊઠયુ એકદમ સ્વસ્થતા મેળવી, એણે જોયુ તો પોતાની સામે એક ધનુર્ધારી વીર્યવાન શકિતના અવતાર સમો રૂપાળો ઘોડેસવાર હતો. એની અણિયાળી આખોમા ક્ષાત્રતેજ ચમકી રહ્યુ હતુ એના બિડાયેલા હોઠ પર તીરની તીક્ષ્ણતા હતી

આ કુમારના દર્શનથી શાતનુના હૈયામા વાત્સલ્યની ભરતી આવી, પણ એના તોછડાઈ ભરેલા પ્રતિકારથી એનો ગર્વ છછેડાઈ ગયો. ગૌરવભર્યા ગભીર સ્વરે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'મુક્ત રીતે શિકાર રમતા મને અટકાવનાર તુ છે કોણ? હુ કોણ છુ તે તુ જાણે છે, યુવાન?'

દિલને લાગી જાય એવો ઘા કુમારે કર્યો 'દેખાવ ઉપરથી તો આપ કોઈ ક્ષત્રિયવીર રાજેન્દ્ર લાગો છો, પણ આચરણ પરથી તો તમે ક્રૂર શિકારી જણાઓ છો. તમારા બાહુમા તો

રક્ષકનુ બળ નાચી રહ્યુ છે, પણ તમે ભક્ષક બની તેનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છો નિર્દોષ, નિરપરાધી આનદક્રીડા કરતા આ મૃગ યુગલોને જોઈ તમારા હૃદયમા કરુણા નથી પ્રગટતી એ જ બતાવે છે કે તમારુ હૈયુ કેટલુ કઠોર છે'

'ઉપદેશ દેવો રહેવા દે મે તારા કરતા વધારે વર્ષ વીતાવ્યા છે પણ નાદાન! તુ છે કોણ એ તો કહે? તને ખબર નથી કે તે કોને પડકાર કર્યો છે! તુ અત્યારે કાળના મુખમા છે એ તને ખબર છે?' ક્રોધથી ધગધગતા શાતનુએ ગર્જના કરી અને એના જ ગવમા પડઘા પડચા

'હુ કોણ છુ એનો ઉત્તર તો મારુ બાણુ આપશે. ક્ષત્રિયો કદી આપ વડાઈ કરતા નથી અને કાળના મુખમા કોણ છે તે તો આયુધ ચાલશે એટલે જણાશે પણ આયુધ ચલાવતા પહેલા વિનવુ છુ કે તમે એચેલી ધનુષ્યની પણછ શિથિલ કરો અને શિકારનો શોખ હોય તો તો બીજે કયાય જાઓ અઠ્ઠાવીસ ગાઉના વિસ્તારવાળા આ શારગવનના પ્રાણીઓને તો મે અભયવચન આપ્યુ છે અહી નાચતા કૂદતા હરણા મારા બધુ છે મારો દેહ ઢળ્યા પછી જ એમનુ કોઈ નામ લઈ શકે

'અને અભિમાન માટે નહિ પણ તમને ચેતવવા માટે કહુ છુ કે તમારા જેવા ઘણાય ધનુર્ધારીઓ અને શિકારીઓનુ મિથ્યાભિમાન આ ધનુષ્યે ગાળ્યુ છે' એમ કહી એણે ધનુષ્યનો ટકાર કર્યો

રાજા આ અપમાન ન સહી શકચો તિરસ્કાર કરતા એણે કહ્યુ 'ત્યારે હુ ય જોઉ છુ શિકાર કરતાં તું મને કેમ અટકાવી શકે છે?' ધનુષ્યની પણછ એચી એણે બાણુ એક મૃગ પ્રતિ તાકયુ પણ એટલામા તો ગાગેયના ધનુષ્યમાથી બાણુ છૂટયુ અને શાતનુના રથનો ધ્વજ લઈ નીચે પડ્યુ

રાજચિહ્નનુ આ અપમાન ! શાતનુ વિચાર કરતો હતો ત્યા તો બીજુ તીર આવ્યુ એનો ઝપાટો એવો હતો કે માત્ર એના વેગથી જ રથનો સારથિ ઊછળીને નીચે પડયો

પળવાર તો આ અપૂર્વ પરાક્રમથી શાતનુ પણ મૂઝાઈ ગયો પણ તે વીર હતો, પરાક્રમી રાજા હતો, એમ કઈ હારી જાય તેમ ન હતો યુવાનને વીધી નાખવાના નિશ્ચય સાથે એણે પોતાના ધનુષ્ય પર અજેય નામનુ અમોઘ બાણ ચઢાવ્યુ પણછ ખેચી પણ ત્યા તો સામેથી એક લક્ષ્યવેધી બાણ આવ્યુ અને એના ધનુષ્યની દોરીને જ છેદી ગયુ

શાન્તનુ એની તાણથી પાછો પડયો, પણ પડતા બચી ગયો. સિહબાળથી વિશાળકાય હાથી પરાજય પામે એવી ગ્લાનિભરી છાયા શાતનુના મુખ પર પ્રસરી હવે શુ કરવુ, એ વિચારમા થોડીવાર એ સ્તબ્ધ થઈ ઊભો રહ્યો

કવિ અને ચાન્દ્રો આ કુમારની વીરતા જોઈ મુગ્ધ બન્યા એમના હૈયામા પ્રશસાની પ્રશસ્તિ પ્રગટી એમના મનમા વીર રસના ભાવોનો સાગર ઉછળી રહ્યો હતો, એમના બિડાયેલા મુખમાથી એક ઉદ્ગાર નીકળી પડયો 'વાહ !'

શાન્તનુએ દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક શાગ નામનુ અગ્નિની મહા જ્વાળાથી જાજ્વલ્યમાન શસ્ત્ર ઉપાડયુ

કુમાર કટોકટીની ઘડી સમજી ગયો એણે પણ પોતાનુ અમોઘ શસ્ત્ર તૈયાર કર્યુ પૂર્ણ ઝનૂનથી એક બીજા પર ત્રાટકવા તત્પર થયા

આ બને વીરયોદ્ધાઓનુ યુદ્ધકૌશલ્ય ગગા દૂર ઊભી

એના અતરે કદી કલ્પ્યો પણ ન હતો એવો ઉલ્લાસ અનુભવ્યો. વિશ્વના સમગ્ર ઈતિહાસમા ભાગ્યે જ સાપડે એવુ પિતા–પુત્રના મિલનનુ અદ્ભુત દ્દશ્ય જોયુ અવર્ણનીય ભાવથી એના હૃદયે આનદધુજારી અનુભવી પણ તુરત, એ સાવધાન થઈ ગઈ આનદ–સમાધિ માણવાનો સમય ન હતો બને વીરો કટોકટીને શિખરે હતા એણે હાથ ઊચો કરી ગાગેયને સબોધ્યો

'બસ, રહેવા દે વત્સ!'

દૂરથી રૂમઝૂમ કરતા આવતા ઝરણા જેવી આ અવાજમા માર્દવતા ભરી આજ્ઞા હતી

અવાજનો પણ જાદુ હોય છે આ સાદ સાભળતા જ ગાગેયનો ક્રોધ શાન્તિ અને પ્રેમમા ફેરવાઈ ગયો વજ્ર જેવો અડોલ યોદ્ધો સુકુમાર બાળક જેવો દેખાયો ઘોડા પરથી છલાગ મારી એ નીચે કૂદી પડયો અને જઈ ને માના ચરણમા ઢળી પડયો

'મા, આ પાપી આપણા શારગવનમા નિર્દોષ પશુઓનો સહાર કરતો હતો હવે એનો સહાર હુ '

ગાગેયના મો પર હાથ દાબતા પ્રેમભીની વાણીમા ગગાએ કહ્યુ 'બેટા, એમ ન બોલ એ કોણ છે તે તુ જાણે છે? જો કે એ અપરાધી છે પણ તારા જનક છે, પૂજનીય પિતા છે વડીલને ક્ષમા આપવી એ શુ પુત્રનો ધર્મ નથી?'

શાતનુ અને એના સાથીઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જોઈ રહ્યા આવો વીરયોદ્ધો કે જેને ઈન્દ્ર પણ ન નમાવી શકે તે એક નારીના ચરણોમા પોતાનુ મસ્તક ભક્તિથી નમાવે છે! એવી તે આ સતની દેવી કોણ હશે?

શાતનુ રણવાર્તા ભૂલી ગયો આયુધ એના હાથમાથી સરી

પણ દૂર ઊભેલી આ નારીને એણે ધારી ધારીને જોઈ એને થયું આ તો મારા હૃદયને પરિચિત લાગે છે અરે, ગંગા? હા, ગંગા જ પચ્ચીસ વર્ષથી છૂટી પડેલી મારા પ્રેમની પાંખ—ગંગા! જેનો પહેલો પરિચય પણ આ જ વનમાં થયો હતો. પણ કેટલું પરિવર્તન? ક્યાં એ યૌવનના ઉન્માદભર્યા ઉલ્લાસથી ઊછળતી મંદિરના સોપાન ઊતરતી ગંગાકુમારી અને ક્યાં આજે સાધનાની તીવ્રતાથી તપેલા કાંચન જેવી કૃશ તપસ્વિની ગંગાદેવી!

ભૂતકાલની સ્મૃતિ તાજી થતા અકથ્ય ભાવોથી હૃદય છલકાઈ ગયું ભાવોમાં ઊંડો ને ઊંડો એ ઊતરી રહ્યો હતો, ત્યાં તો ગંગા અને ગાંગેય એની સામે આવ્યા અણધારી વીજળી ઝબૂકે અને માણસ ચમકે એમ એ ચમકયો

'દેવી! તમે?'

'હા, દેવ! હું—જેણે તમને પચ્ચીસ વર્ષ સુધી વ્યથાનો અગ્નિ આપ્યો અને આ તમારો પરાક્રમી પુત્ર ગાંગેય કે જે પોતાની શકિતની મસ્તીમાં મસ્તાનો થઈ પિતા સામે યુદ્ધ કરતાં પણ ન અચકાયો 'બરડા પર સ્નેહાળ હાથ ફેરવતાં એણે કહ્યું 'બેટા, તારા પિતાને પગે પડી તે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગ.'

ગાંગેયને ઊભો કરી ઊભરાતા સ્નેહના ઊંડા ભાવથી ભેટતા શાન્તનુએ કહ્યું 'બેટા, ક્ષમા તો મારે માગવી છે મે અધમે વચન ભંગ કરી ગંગાનો વિશ્વાસઘાત કર્યો એક પળમાં થયેલી આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત હું આજ પચ્ચીસ વર્ષથી કરી રહ્યો છું માણ એકાન્તની શૂન્યતાભરી વ્યથાને દૂર કરવા હું જંગલોમાં પશુઓ પાછળ ભટકું છું મારી હસતી આંખો પાછળ ન કળાય તેવી મૂગી યાતના પડી છે તે હૃદય સિવાય કોણ જાણે? મારું પ્રાયશ્ચિત્ત

આજે પૂરુ થયુ છે મારા પ્રેમના અગ–પ્રિયા અને પુત્રને પામુ છુ

'ગગા, નારી તો ઘણીયે જોઈ પણ તુ અદ્ભુત છો વચન ભગના વિશ્વાસઘાતથી પ્રેરાઈ ને બીજી સ્ત્રી જીવત હારી ગઈ હોત ત્યા તે સર્જન કર્યુ—માનવ માત્ર જેને જોઈ નમી પડે એવા ગૌરવભર્યા ગાગેયનુ સર્જન તે તારી જીવનસાધનાથી કર્યુ

'મે ભટકીને, આસુ સારીને, પશુઓનો સહાર કરીને ધ્વસની પ્રક્રિયાદ્વારા મારી એકલતાને ભરી, જ્યારે તે તો પુત્રને શિક્ષણ આપી, વ્યથાનુ ઉર્ધ્વીકરણ કરી, કરુણાને ગાગેયમા મૂર્ત કરી, સર્જનદ્વારા જીવનને ભર્યુ માણસના માનસની સ્થિતિ કેવી વિચિત્ર છે ? એકે વિનાશ સર્જ્યો, બીજીએ વિકાસ!'

શાતનુની વાત અટકાવતા નમીને ગગાએ કહ્યુ 'એ જૂના ઘા ઉઘાડીને વેદનામા વધારો ન કરો, દેવ! જે અગ્નિ પર રાખ વળી ગઈ છે, તેને અદર જ બુઝાઈ જવા દો ફૂક મારી રાખ ઉડાડી એને પ્રદીપ્ત ન કરો જે નિર્માણ હતુ તે બન્યુ છે, એમા તમારો કઈ જ દોષ નથી

'વિશ્વના આ ક્રમમા પ્રત્યેક માનવીને પોતાનુ આવગુ સ્થાન છે એ સ્થાનને અનુરૂપ જીવવા સિવાય મે કઈ જ અધિક કર્યુ નથી આ પળે આપ પવિત્ર લાગણી અને ભાવોના આવેગમા છો, એટલે મને વધારે ગૌરવ આપો છો

'આપને પૂછ્યા વિના, આપને તજી આવનારને પણ આપ સકારો છો, એ આપના હૃદયની વિશાળતા ને સહૃદયતા છે

'પણ આ પળે હું ધન્યતા અનુભવું છું મારું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું છે ગાંગેયને આપના હાથમાં સોંપી હું આત્મસાધનાને પંથે જવા માગતી હતી, અને તમારું પિતાપુત્રનું મિલન કેવી રીતે થાય એ વિચારે મા દિવસો વીતાવતી હતી પણ કુદરતે પોતે જ એ કામ કરી મને આ ક્ષણે વિચારમુક્ત કરી છે

'ગાંગેય મારા સ્વપ્નનો મિનારો છે, અને આજથી તમારી આશાનો કિનારો બને છે જે તમારો છે તેને તમને સોંપી હું ઋણમુક્ત બનું છું '

'દેવી, તમે આ શું બોલો છો ? આનંદના શિખરે પહોંચેના હૃદયને આ કેવો ધક્કો લાગી રહ્યો છે તેની કલ્પના કરો છો ? શું આટલા વર્ષોના વિયોગનું પરિણામ આ કલ્પાન્તમાં !' ગ્રીષ્મમાં હિમ ઓગળે તેમ એ ઓગળી રહ્યો હતો

'ના, રાજ ! આક્રંદ ન કરો સમાજ પ્રત્યેનું મારું આકર્ષણ પૂરું થયું છે જે શેલડીમાં રસ જ નથી, એને ચૂસવાથી કોને રસ મળે ?

'અને આ કુદરત પણ ત્યાગનો જ મહિમા ગાય છે ને ? આ વૃક્ષ પર ગઈ કાલે ખીલેલું સુંદર ફૂલ હતું એ ફૂલમાંથી ફળનું સર્જન થતાં એ પુષ્પની પાંખડીઓ ખરી પડી છે

'પાણીદાર મોતીને જન્મ આપનાર છીપ મોતીને પૂર્ણ આકાર આપ્યા પછી પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, કાળના સાગરમાં એ વિસર્જિત થાય છે

'એકના સર્જન પાછળ જૂના ભૂતકાળનું વિસર્જન હોય છે સિદ્ધિને શિખરે આત્મવિલોપન હોય છે

એના અંતરે કદી કલ્પ્યો પણ ન હતો એવો ઉલ્લાસ અનુભવ્યો વિશ્વના સમગ્ર ઇતિહાસમા ભાગ્યે જ સાપડે એવુ પિતા-પુત્રના મિલનનુ અદ્દભુત દશ્ય જોયુ અવર્ણનીય ભાવથી એના હૃદયે આનંદધુજારી અનુભવી પણ તુરત, એ સાવધાન થઈ ગઈ આનંદ-સમાધિ માણવાનો સમય ન હતો બંને વીરો કટોકટીને શિખરે હતા એણે હાથ ઊંચો કરી ગાગેયને સંબોધ્યો

'બસ, રહેવા દે વત્સ!'

દૂરથી રૂમઝૂમ કરતા આવતા ઝરણા જેવી આ અવાજમાં માર્દવતા ભરી આજ્ઞા હતી

અવાજનો પણ જાદુ હોય છે આ સાદ સાભળતા જ ગાગેયનો ક્રોધ શાન્તિ અને પ્રેમમા ફેરવાઈ ગયો વજ્ર જેવો અડોલ યોદ્ધો સુકુમાર બાળક જેવો દેખાયો. ઘોડા પરથી છલાગ મારી એ નીચે કૂદી પડયો અને જઈ ને માના ચરણમા ઢળી પડયો

'મા, આ પાપી આપણા શારગવનમા નિર્દોષ પશુઓનો સંહાર કરતો હતો હવે એનો સંહાર હું '

ગાગેયના મો પર હાથ દાબતા પ્રેમભીની વાણીમા ગંગાએ કહ્યુ 'બેટા, એમ ન બોલ એ કોણ છે તે તુ જાણે છે? જો કે એ અપરાધી છે પણ તારા જનક છે, પૂજનીય પિતા છે વડીલને ક્ષમા આપવી એ શું પુત્રનો ધર્મ નથી?'

શાતનુ અને એના સાથીઓ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જોઈ રહ્યા. આવો વીરયોદ્ધો કે જેને ઈન્દ્ર પણ ન નમાવી શકે તે એક નારીના ચરણોમા પોતાનુ મસ્તક ભક્તિથી નમાવે છે! એવી તે આ સતની દેવી કોણ હશે?

શાતનુ રણવાર્તા ભૂલી ગયો આયુધ એના હાથમાથી સરી

પણ દૂર ઊભેલી આ નારીને એણે ધારી ધારીને જોઈ એને થયુ આ તો મારા હૃદયને પરિચિત લાગે છે અરે, ગગા ? હા, ગગા જ પચ્ચીસ વર્ષથી છૂટી પડેલી મારા પ્રેમની પાંખ-ગગા ! જેનો પહેલો પરિચય પણ આ જ વનમા થયો હતો. પણ કેટલુ પરિવર્તન ? કયા એ યૌવનના ઉન્માદભર્યા ઉલ્લાસથી ઊર્મીની મદિરના સોપાન ઊતરતી ગગાકુમારી અને કયા આજે સાધનાની તીવ્રતાથી તપેલા કાચન જેવી કૃશ તપસ્વિની ગગાદેવી !

ભૂતકાલની સ્મૃતિ તાજી થતા અકથ્ય ભાવોથી હૃદય છલકાઈ ગયુ ભાવોમા ઊંડો ને ઊંડો એ ઊતરી રહ્યો હતો, ત્યા તો ગગા અને ગાગેય એની સામે આ યા અણધારી વીજળી ઝબકે અને માણસ ચમકે એમ એ ચમકયો

'દેવી ! તમે ?'

'હા, દેવ ! હુ—જેણે તમને પચ્ચીસ વર્ષ સુધી વ્યથાનો અગ્નિ આપ્યો અને આ તમારો પરાક્રમી પુત્ર ગાગેય કે જે પોતાની શક્તિની મસ્તીમા મસ્તાનો થઈ પિતા સામે યુદ્ધ કરતા પણ ન અચકાયો 'બરડા પર સ્નેહાળ હાથ ફેરવતા એણે કહ્યુ 'બેટા, તારા પિતાને પગે પડી તે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગ.'

ગાગેયને ઊભો કરી પિતાના સ્નેહના ઊંડા ભાવથી ભેટતા શાન્તનુએ કહ્યુ 'બેટા, ક્ષમા તો મારે માગવી છે મે અધમે વચન ભગ કરી ગગાનો વિશ્વાસઘાત કર્યો એક પળમા થયેલી આ ભૂલનુ પ્રાયશ્ચિત હુ આજ પચ્ચીસ વર્ષથી કરી રહ્યો છુ મારા એકાન્તની શૂન્યતાભરી વ્યથાને દૂર કરવા હુ જગલોમા પશુઓ પાછળ ભટકુ છુ મારી હસતી આખો પાછળ ન કળાય તેવી મૂગી યાતના પડી છે, તે હૃદય સિવાય કોણ જાણે ? મારુ પ્રાયશ્ચિત્ત

૯

આજે પૂરુ થયુ છે મારા પ્રેમના અગ–પ્રિયા અને પુત્રને પામુ છુ

'ગગા, નારી તો ઘણીયે જોઈ પણ તુ અદ્ભુત છો વચન ભગના વિશ્વાસઘાતથી ત્રેરાઈ ને બીજી સ્ત્રી જીવત હારી ગઈ હોત ત્યા તે સર્જન કર્યું—માનવ માત્ર જેને જોઈ નમી પડે એવા ગૌરવભર્યા ગાગેયનુ સર્જન તે તારી જીવનસાધનાથી કર્યું

'મે ભટકીને, આસુ સારીને, પશુઓનો સહાર કરીને ધ્વસની પ્રક્રિયાદ્વારા મારી એકલતાને ભરી, જ્યારે તે તો પુત્રને શિક્ષણ આપી, વ્યથાનુ ઉર્ધ્વીકરણ કરી, કરુણાને ગાગેયમા મૂર્ત કરી, સર્જનદ્વારા જીવનને ભર્યું માણસના માનસની સ્થિતિ કેવી વિચિત્ર છે ? એકે વિનાશ સર્જ્યો, બીજીએ વિકાસ!'

શાતનુની વાત અટકાવતા નમીને ગગાએ કહ્યુ 'એ જૂના ઘા ઉઘાડીને વેદનામા વધારો ન કરો, દેવ! જે અગ્નિ પર રાખ વળી ગઈ છે, તેને અદર જ બુઝાઈ જવા દો ફૂક મારી રાખ ઉડાડી એને પ્રદીપ્ત ન કરો જે નિર્માણ હતુ તે બન્યું છે, એમા તમારો કઈ જ દોષ નથી

'વિશ્વના આ ક્રમમા પ્રત્યેક માનવીને પોતાનુ આગવુ સ્થાન છે એ સ્થાનને અનુરૂપ જીવવા સિવાય મે કઈ જ અધિક કર્યું નથી આ પળે આપ પવિત્ર લાગણી અને ભાવોના આવેગમા છો, એટલે મને વધારે ગૌરવ આપો છો

'આપને પૂછ્યા વિના, આપને તજી આવનારને પણ આપ સત્કારો છો, એ આપના હૃદયની વિશાળતા ને સાહૃદયતા છે

'પણ આ પળે હું ધન્યતા અનુભવું છું મારું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું છે ગાંગેયને આપના હાથમા સોંપી હું આત્મસાધનાને પથે જવા માગતી હતી, અને તમારું પિતાપુત્રનું મિલન કેવી રીતે થાય એ વિચારોમા દિવસો વીતાવતી હતી પણ કુદરતે પોતે જ એ કામ કરી મને આ ક્ષણે વિચારમુક્ત કરી છે

'ગાંગેય મારા સ્વપ્નનો સિતારો છે, અને આજથી તમારી આશાનો કિનારો બને છે જે તમારો છે તેને તમને સોંપી હું ઋણમુક્ત બનું છું '

'દેવી, તમે આ શું બોલો છો? આનંદના શિખરે પહોંચેલા હૃદયને આ કેવો ધક્કો લાગી રહ્યો છે તેની કલ્પના કરો છો? શું આટલા વર્ષોના વિયોગનું પરિણામ આ કલ્પાન્તમા!' ગ્રીષ્મમા હિમ ઓગળે તેમ એ ઓગળી રહ્યો હતો

'ના, રાજ! આગ્રહ ન કરો સંસાર પ્રત્યેનું મારું આકર્ષણ પૂરું થયું છે જે શેલડીમા રસ જ નથી, એને ચૂસવાથી કોને રસ મળે?

'અને આ કુદરત પણ ત્યાગનો જ મહિમા ગાય છે ને? આ વૃક્ષ પર ગઈ કાલે ખીલેલું સુંદર ફૂલ હતું એ ફૂલમાથી ફળનું સર્જન થતા એ પુષ્પની પાંખડીઓ ખરી ગઈ છે

'પાણીદાર મોતીને જન્મ આપનાર છીપ મોતીને પૂર્ણ આકાર આપ્યા પછી પોતાનુ અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, કાળના સાગરમા એ વિસર્જિત થાય છે

'એકના સર્જન પાછળ જૂના ભૂતકાળનું વિસર્જન હોય છે સિદ્ધિને શિખરે આત્મવિલોપન હોય છે

'માટે આપને ફરી ફરી વિનવુ છુ કે વિસર્જિત થયેલા ભૂતકાળ જેવી મને હસ્તિનાપુર લઈ જવાનો આગ્રહ ન કરો ત્યાગ માટેનો મારો નિર્ણય અફર છે '

હસ્તિનાપુરનો સમ્રાટ શાન્તનુ આ આદર્શ નારી આગળ કેટલો નાનો લાગતો હતો! એને વિરાટ સ્રી-શક્તિનુ દર્શન થયું ઊડા સદ્દભાવથી એનુ મસ્તક સહજ ભાવે નમી ગયું

વ્યથાના ભારથી લદાયેલો અને અત્યાર સુધી મૌનમા વેદના અનુભવતો ગાગેય બોલ્યો

'મા, તુ આ બધુ કહી રહી છે, પણ તારા વાક્ય વાક્યથી મારા હૃદય પર કેવા ઘણના ઘા વાગી રહ્યા છે તે તુ જાણે છે?

'પિતા કહો કે ગુરુ, મિત્ર કહો કે બાધવ, સહચર કહો કે સાથી, મારે તો તુજ છે તારા વિના હુ કેમ રહી શકુ?'

સ્નેહથી માથે હાથ મૂકતા ગગાએ કહ્યુ 'સિહબાળ! સ્વસ્થ થા હુ તારી સર્વસ્વ છુ, પણ આજ હુ તને એવી વ્યક્તિના હાથમા સોપુ છુ જે મારુ સર્વસ્વ છે

'મારે જે આપવાનુ હતુ તે મે તને આપ્યુ છે, હવે તારે તારા પિતા પાસેથી લેવાનુ છે વનનુ શિક્ષણ પૂરુ થયુ છે શહેરી જ્ઞાનનો પ્રારભ થાય છે માતાની મમતા તે માણી છે, હવે પિતાનો પ્રતાપ અને ગૌરવ નિહાળ

'અને તું મને સુખી જોવા ચાહતો હોય તો મને જે પ્રિય છે એવા તારા પિતાને તુ સુખી કરજે

'બેટા, પ્રેમ એ મુક્તિ છે, એને બંધન ન બનાવ'

'પણ મા, આટલું અણધાર્યું આ બધું શું ?' આ અણધાર્યા પરિવર્તનથી આશ્ચર્યમુગ્ધ થયેલા ગાગેયે પૂછ્યું

'તને આ અણધાર્યું લાગે છે, પણ મે તો ધારેલું જ હતું પાકેલું ફળ પવનના સ્પર્શની જ પ્રતીક્ષા કરતું હોય છે એ અડતા જ ફળ ઝૂકે છે અને પોતાની જાતને ધરતીના ચરણોમા ધરી દે છે'

'પણ મા, આ તો કુદરતની કાવ્યમય ભાષા છે જીવન કંઈ એમ જીવાય ?'

'હા, બેટા, કુદરતની આ કાવ્યમય ભાષા આપણે આપણા જીવનમા વણીએ તો આપણુ જીવન પણ કાવ્યમય બને

'આજસુધી મે આ કુદરતની ભાષા સિવાય તને શિખવાડ્યુ પણ શું છે ? પણ માના મોહમા તુ એ તત્ત્વજ્ઞાન ભૂલી ગયો છે

વ્યથાથી ચીરાઈ જતા પુત્રે કહ્યુ 'અમને મૂકીને તુ કયા જઈશ ? શુ તુ અહી એકલી રહીશ ?'

'જીવનના અંતિમ ધામ પ્રતિ પ્રત્યેક યાત્રીએ એકલા જ સચરવાનુ છે આપણે રહેવાસી નથી, પ્રવાસી છીએ આપણુ અંતિમ ધ્યેય આ સંસાર નથી, દૂર દૂરનો પ્રકાશ છે

'માણસ જન્મે છે જીવે છે, સાધના કરે છે અને છેલ્લે પ્રકાશને પામે છે

'સાધના કર્યા વિના માત્ર જે ભોગમા અને રોગમા જ મરે છે તે અજ્ઞાની છે'

'મા અમારો સ્નેહ તને જરાય નથી આકર્ષતો?' કદી નહિ કલ્પેલુ માનુ આ વિરક્તિભર્યું દર્શન કર્યા પછી ગાગેયે છેલ્લો પ્રશ્ન પૂછયો

'કદાચ આકર્ષે, પણ જેને ભવિષ્યમા પ્રવેશ કરવો છે તેણે ભૂતકાળનુ આકર્ષણ તજવું જ રહ્યુ

'અને ગાગેય તને જ પૂછુ સ્નેહ અને સબન્ધની સાકળ-માથી છૂટા થયા વિના સિદ્ધિને શિખરે પહોચાય?'

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિકટ હતો આ કોઈ સામાન્ય નારી ન હતી કે જેની સાથે જીભાજોડી કરી શકાય

વ્યથા અને વિયોગના મિશ્રણમાથી પ્રગટેલી વિષાદમય છાયા પિતાપુત્રના મુખ પર છવાઈ ગઈ

વાતાવરણમા મૌન અને સ્તબ્ધતા હતા. ગગાની આખમા કોઈ દિવ્યતેજ ચમકયુ મુખ પર પ્રસન્નતા પ્રસરી એણે પતિની ચરણરજ લીધી અને પુત્રને આશીર્વાદ આપ્યા પોતાના હૃદયના ટુકડા જેવા પ્રેમભીના પતિ અને પુત્રને મૂકી એ વનભણી ચાલી નીકળી

મહારાજ શાતનુ અને ગાગેયની આખમાથી દડદડ કરતા

આસુના બે મોટા બિન્દુ સરી પડયા

એકલતાની પગદંડી પર ચાલી જતી આ મહાન નારીને જોતા, પોતાની એકલતાથી કંટાળેલા ગગનમા રહેલા સૂર્યને તે પળે જીવનનુ દર્શન લાધ્યુ ના, પ્રેમીના સાથમા જ મઝા છે એમ નથી સાથી વિના એકલા જીવન જીવવામા પણ ખમીર ભર્યું માધુર્ય રહેલુ છે

સૂર્યે પણ તે દિવસે પોતાની સાધના ભરી એકલતાતે ધન્યતાથી સત્કારી.

ઘેર આવતો ત્યારે એની પત્ની હસતા મુખે એનુ સ્વાગત કરતી, પણ આજ તો એ ઉદાસ હતી

આત્મારામે પૂછ્યુ –

"કેમ? આમ ઉદાસ કેમ? શું થયું છે? જાણે ઘરમા શોકનો સાગર ઊમટી પડ્યો લાગે છે!"

"કાંઈ નથી એ તો પાડોશી સાથે જરા કલહ થયો છે" શોકના ભારથી નમેલી પાપણોને ઊંચી કરતા સુમતિએ કહ્યુ

આત્મારામને આશ્ચર્ય થયુ સુમતિનો સ્વભાવ એ જાણતો હતો આખુ ગામ ગરમ થાય તોયે એની આંખમા શીતળતાનો સાગર લહેરાતો હોય, એવી એ શાંત હતી અને એવી જ એ શાણી પણ હતી

આત્મારામે ગભરાઈને પૂછ્યું "એવું તે શું થયુ કે તારે કજિયો કરવો પડ્યો?"

'કાંઈ નહિ, વીશ દિવસ પર આપણા દિનેશના લગ્ન હતા એ વખતે હું પાડોશીને ત્યાથી બે રત્નકંકણ પહેરવા લાવી હતી આજે એ માગવા આવ્યા મે ન આપ્યા એટલે બોલવુ થયુ અને કલહ વધ્યો'

સુમતિ આટલુ ધૈર્યપૂર્વક બોલી ગઈ, પણ એના અવાજમા જરા વિષાદની છાયા હતી

'તુ યે ખરી છે પારકા કંકણ ક્યા સુધી રખાય? એનો માલિક માગવા આવે ત્યારે આપી દેવા જ જોઈએ ને! તારા જેવી શાણી સ્ત્રી આવી વાત પર કલહ કરે, તો તો થઈ રહ્યુ ના?

કોઈ જાણે તો યે હમે એવી આ વાત છે જા, જા, જલદી આપી આવ '

સુમતિને ઊભી કરતા આ મારામે મીઠો ઠપકો આપ્યો

'જરા ઊભા તો રહો તમે એ આપી આવવાનુ તો કહો છો, પણ મને એ કેટલા ગમે છે ? મારુ મન એમા કેટલું રમે છે, એ તમે જાણો છો ? કેવા સુદર એ રત્નકકણ છે ! એનો ઘાટ, એની ઝીણી ઝીણી કારીગરી, જેની જોડ ન જડે ! અને એના રત્નો પણ કેવા તેજસ્વી છે ? નાથ, મને તો એ પાછા આપવાનુ જ મન નથી થતુ મનમા થાય છે, રાખી લઉ પછી થવાનુ હશે તે થશે કજિયો તો કજિયો !'

આટલુ કહેતા કહેતા તો સુમતિનુ હૃદય ભરાઈ આવ્યુ એની પાસે જ્ઞાન હતુ, છતા વિષાદ કાઈ ઓછો ન હતો !

"પણ આજે તને થયુ છે શું ? તુ પાગલ તો નથી થઈ ને ! અરે, તુ આ શુ બોલી રહી છે ? જે વસ્તુ પારકી છે, તે કેટલા દિવસ રખાય ? એના પર મમતા કરવી, એને પોતાની માનવી અને "મારી" કહી શોક કરવો એ અજ્ઞાનના નહિ તો બીજુ શુ છે ? પારકી વસ્તુ તો જેમ વહેલી અપાય તેમ સારુ " શિખામણ આપતા આત્મારામે કહ્યુ

સુમતિ ઊભી થઈ એણે પતિનો હાથ ઝાલ્યો એનો હાથ ધ્રૂજતો હતો એને તમ્મર આવી રહ્યા હતા એની છાતી પર ભાર હતો પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જ્ઞાનના બોલ એના આત્માને આશ્વાસન આપી રહ્યા હતા એ પતિને અદર દોરી ગઈ

ફૂલ જેવા પોતાના બે બાળકોના મૃતદેહ પર ઓઢાડેલુ

શ્વેત વસ્ત્ર એણે ઊંચકી લીધું અને જ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રબુદ્ધ બનેલી સુમતિએ કહ્યુ

"નાથ! આ આપણા બે રત્નકણ, એક સોળ વર્ષનું, બીજું વીસ વર્ષનું આજ સુધી આપણે એમને રાખ્યા, સાચવ્યા, પણ આજે એમનો સમય પૂરો થયો અને એમણે એમનો માર્ગ લીધો આપણે એમના ન હતા, એ આપણા ન હતા. થોડા સમય માટે આપણને એ મળ્યા હતા હવે એમને નિસર્ગના ખોળામા શાતિપૂર્વક ધરવા એ આપણુ કર્તવ્ય છે એની પાછળ શોક અને રુદન વ્યર્થ છે, ગયેલી વસ્તુ આસુથી પણ પાછી વળતી નથી મૌનની શાતિમા આપણે એમને વિદાય આપીએ "

આત્મારામ તો આ જોઈ ત્યા જ ઢગલો થઈ ગયો

થોડી ક્ષણ માટે ત્યા ગભીર સ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ ઘરમા, હવામા, વાતાવરણમા બધે જ સ્તબ્ધતા હતી અને એ પિતાની આખમા આસુનુ પૂર ધસી આવ્યુ એણે આસુના પડદામાથી જોયુ તો સુમતિની આખમા પણ બે મોતી જેવા આસુ હતા, પણ એના પર જીવનની ઊંડી સમજણના ઉજ્જવળ કિરણો પ્રકાશી રહ્યા હતા

[સપૂર્ણ]

પ્રેમ અને મૈત્રીની સુવાસ

આ પુસ્તકના કર્તા મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભ સાગરજી 'ચિત્રભાનુ' આજના વિદ્વાન સાધુ-સન્યાસીઓમાં પોતાની વિદ્વત્તા, વક્તૃત્વ શક્તિ અને ચિંતકપણાને લીધે જુદી ભાત પાડે છે અને નવ યુગીન સાધુતાનુ એક અનોખુ ઉદાહરણ પૂરૂ પાડે છે એમના મૌલિક વિચારોની ચિનગારીરૂપ આ પુસ્તક બન્યુ છે એમ અમે સગર્વ કહી શકીએ છીએ.

માણસના હૃદયમા એક વરૂ બેઠુ હોય છે આપણા જૂના પૂર્વજો એને બાંધી રાખવાની મહેનતમાં માનતા, એને બહુ ખવરાવી ફટાવવામાં ન માનતા, એને જ્યા ત્યાં હિનચાન કરવા દેવાની છૂટ ન આપતા

આજે એ વરૂને નિર્બંધ રાખવાની કેળવણી અપાય છે જે વરૂ ગઈ કાલે માનવજાતનુ ગુલામ હતુ, માનવજાત આજ એની ગુલામ બનતી જાય છે એક દેશથી બીજા દેશની દુશ્મની, એક પ્રાંતથી બીજા પ્રાંતની ચડસાચડસી, એક કુળથી બીજા કુળની વિશિષ્ટ કુનિનતા ને એક માનવથી બીજા માનવની મોટાઈ—આ માણસના હૈયામાં અડ્ડો જમાવી બેઠેલા વરૂની ગુરકાણુ મી જ છે

આ વરૂને જેમણે પોતાની જીવનસાધનાથી નાથી સસારમાં પ્રેમ અને મૈત્રીની સુવાસ પ્રસરાવી છે, એવા પનોતા પુણ્યઆત્માઓની જીવનગાથાને વિદ્વાન અને ચિંતક મુનિરાજ શ્રીચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ પોતાની ચિન્તનપ્રધાન મધુર શૈલીમાં મૂકી, માનવ સમાજને જીવનનુ એક નૂતન દર્શન આપ્યુ